

**T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**HZ. MÛSÂ KISSALARININ
DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERİ
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)**

Ahmet ATIM

**Danışman
Prof. Dr. Mehmet Emin AY**

BURSA 2010

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

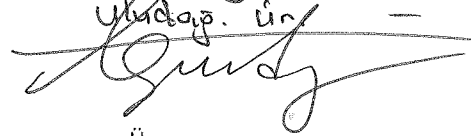
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim/Anasanat Dalı,
Din Eğitimi Bilim Dalı'na 700821023 numaralı
Ahmet ATIM'nın hazırladığı "Hz. Musa
Kissalarının Din Eğitimi Açısından Değeri" konulu
7. Lisans (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlilik Tezi/Çalışması) ile ilgili tez
savunma sınavı, 17/6/2010 günü 11.00 - 11.50 saatleri arasında yapılmış, sorulan
sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının **BASARILI** (başarılı/başarısız)
olduğuna **OY BİRLİĞİ** (oy birliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Emin 177
Uludağ Üniversitesi

Üye
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

İrd. Doç. Dr. Yurgay GÜNÖZ
Uludağ Ün.

Üye
Akademik Ünvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Mehmet Akif KILAVUZ
Uludağ Ün.

Üye

Akademik Ünvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

17/6/2010

ÖZET

Yazar : Ahmet ATIM
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Eğitimi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : IX + 81
Mezuniyet Tarihi : /.... / 2010
Tez Danışman(lar)ı : Prof.Dr. Mehmet Emin AY

Kur'ân insanın bütün sıv ve güzelliğini kuşatan bakışlarıyla, neredeyse her şahsa ve her topluma, farklı bir üslûp ve tarzda hitap eder. Kur'ân`ın kitlelere hitap tarzlarından biri de kıssadır.

Kur'ân'daki her kıssa, çeşitli mizaç ve kabiliyetteki insanlara, kendilerinin hoşlanacakları ve çeşitli yönlerden yararlanacakları özelliklere sahiptir. Örneğin, farklı surelere serpiştirilmiş olup Kur'ân'da en uzun anlatılan Hz. Mûsâ kıssasını ele aldığımız zaman, diğer kıssalara nispetle farklı bir insan tipi, farklı bir ortam, farklı işkenceler, tevhid yoluna giderken firavunlarla mücadelede farklı bir hayat tarzıyla karşı karşıya kalırız.

Kıssanın karakteri, tevhide, şirkten sakınmaya, ibadete, şer'î meselelerin öğrenilmesine ve yapılmasına çağırın diğer ayetlerin karakterinden farklı değildir. Kur'ân kıssaları tetkik edildiği zaman görülür ki, en güzel öğüt ve en güzel yol göstericilik onlardadır. Onlar ibret alabilene ve söz dinleyene, basiret ve ibreti; düşünebilene ve nasihat kabul edene öğüdü; İslâm'ı yaşamak ve yaşamaktan ötürü zulme uğrayana, en güzel teselliyi içinde taşıyan, yaşanmış, gerçek hayat tablolarıdır.

Hz. Mûsâ ve İsrailoğulları'nın soyu, Hz. Yakub'un Mısır'a yerleşen çocuk ve torunlarına dayanır. İsrailoğulları'nın sayısı her geçen gün artınca, Mısır'ın yerli halkı olan Kıptîler ve yöneticileri Firavun tarafından tehlike olarak görülmeye başlarlar. Bu yüzden bilinçli bir politikayla çoğalmaları önlenir, zulüm ve hakaretlere maruz bırakılarak da köleleştirilirler. Zulmün ayyuka çıktığı bir dönemde ise Yüce Allah onlara Hz. Mûsâ peygamberi kurtarıcı olarak gönderir. Hz. Mûsâ ve kardeşi Hz. Harun, Firavun ve ahalisini Hakk'a davette büyük mücadeleler verirler. Ancak bir çok mucize ile onları ikna etmeye çalışmaları sonuç vermez. Sonunda Hz. Mûsâ İsrailoğulları'nı alarak Mısır'ı terk eder ve mucizevî bir şekilde Kızıldeniz'i geçer.

Ancak ne var ki Hz. Mûsâ esas eğitimciliğini bu devrede gerçekleştirmeye çalışır. Fakat kişilik ve şahsiyetlerini kaybetmiş, köle ruhlu bu insanları eğitmek hiç de kolay olmayacaktır. Hz. Mûsâ, mucize, soru-cevap, ödül-ceza, yumuşak davranma, düşünmeye sevk etme ve gözlem-deney metodlarını kullanarak İsrailoğulları'na en başta Tevhid ilkesini kazandırmaya çalışır. Buna ilaveten

bağımsızlık, kişilik, sevgi, sabır ve sadakat gibi ilkeleri onlara kazandırmak için büyük çaba sarfeder. Ne var ki uzun yıllar bunlardan uzak kalmış bir topluma kısa sürede bunları kazandırmak mümkün olmamıştır. Bu yüzden Tih Çölü'nde kırk yıl gibi uzun ve anlamlı bir cezaya çarptırılan bu milletin çoğunluğunun hayata veda etmesi neticesinde ilahî vaad gerçekleşebilmiş ve Arz-ı Mukaddes'e girilebilmiştir.

Şu bir gerçektir ki bir eğitimci için her zaman çaba ve gayretlerinin sonucunu görüp yaşamak mümkün olmamaktadır. Zaten eğitimde de sonuç değil sürecin önemsenmesi gerektiğini, Hz. Mûsâ'nın ömrünün neticeyi görmeye yetmemesinden çıkarmaktayız.

AnahtarKelimeler:

Kıssa, Hz. Mûsâ, Firavun, İsrailoğulları, Eğitim, Din Eğitimi.

ABSTRACT

Yazar : Ahmet ATIM
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Bilim Dalı : Din Eğitimi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : IX + 81
Mezuniyet Tarihi : ... /... / 2010
Tez : Prof.Dr. Mehmet Emin AY
Danışman(lar)ı

Quran addresses almost to every person and to every society with a different style and manner with its views surrounding all secrets and beauties of human. One of the manners of Quran for addressing to the masses is parable.

Every parable in Quran has got the features which the people having various natures and ability will like and will be able to get benefit from various sides. For example, when we take up the parable of Moses which was narrated in the longest way in Quran and which was scattered to different suras, we encounter with different manner of life in the struggle against Pharaohs while going to the way of unity, different persecutions, a different climate, a different type of human in comparison with the other parables.

The character of parable isn't different from the character of the other verses calling to unity, avoiding of attributing a partner to God, to worship, learning theocratical matters. When the parables of Quran is examined, one sees that the most beautiful advise and the most beautiful guideship are in these parables. They are the real patterns of life which were lived and conveying the most beautiful consoling in itself for the person who underwent cruelty because of living Islam and for the person who accepted the advise and who can think and for the person obeying with discreetness and taking warning.

The offspring of Moses and the sons of Israel is based on the grandchildren and children of Jacob settling in Egypt. When the number of the sons of Israel increased day by day, the local people of Kipti and its directors were started to be seen as danger by Pharaoh. Therefore their increasing is prevented by conscious politic, they were made slave by being exposed to insulting and cruelty. In such a period which the cruelty became obvious, Holy God sent them Prophet Moses as saver. Prophet Moses and his brother Harun struggled for inviting Pharaoh and his people to God. But they tried to persuade them by so many miracles didn't give any result. Finally Prophet Moses left Egypt by taking the sons of Israel, and he passed through Red Sea in a miraculous way.

However Prophet Moses tried to realize his role as a main educator in this period. But it wouldn't be easy to train these people with the spirit of slave who lost their personality and humanity. Prophet Moses tried to make the sons of Israel gain the principle of unity at the first beginning by using the methods of miracles, question and answer, by behaving in a mild way, praise and punishment, leading to think, observation and experiment. In addition to this, he strove very much for making them gain the values such as independence, personality, love, fidelity, and patience. But to make such a society who stayed far from all these values for a long time gain all of these values in a short time didn't become possible. Therefore as a result of that the most of the nation who was sentenced to long term and significant punishment for forty years in the desert of Tih made farewell to the life, the holy promise became true and they could enter the Holy Earth.

That an educator sees and lives the result of his endeavour isn't possible everytime is a reality. Besides we infer with that the life of Moses didn't become sufficient to see the result that the process is important in education but not result.

Key Words :

Parable, Prophet Moses, Pharaoh, The sons of Israel, Education, Religious education.

ÖNSÖZ

İslâm dininin temel kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm insanları eğitmek, onlara doğru yolu göstermek ve Rabbanî terbiyeden geçirmek için gönderilmiş ilahi buyrukları ihtiva etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm de insanları eğitecek olan birçok ilke ortaya konmuş, yöntemler kullanılmıştır. Bunlardan biri de insanlığa model kişilikler sunmaktır. Bu model kişilikler de insanlar arasından seçilmiş olan peygamberlerdir. Bu peygamberlerin eğitim süreci ve toplumlarını eğitme süreçleri kıssalar şeklinde bizlere sunulmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'de birden fazla peygamberin kıssası bizlere aktarılırken bazılarının kısa kıssalarının ise detaylı olarak aktarılmıştır. Kıssası detaylı olarak anlatılan peygamberlerin başında Hz. Mûsâ ve kavmi olan İsrailoğulları'nın gelmektedir. Bu durum dikkatimizi çekmiş ve bu kıssadan genelde eğitim özelde din eğitimi adına çıkarabileceğimiz evrensel ilke ve yöntemlerin olacağı düşüncesi bizi bu tez konusunu seçmeye yöneltmiştir. Hz. Mûsâ ve din eğitimi konusunun müminlere ve tüm insanlığa getirdiklerini tespit ettiğimizde, Hz. Mûsâ'nın, kuvvete dayalı bir yapıya sahip, tevhid inancı ilkesi etrafında, hür ve bağımsız bir İsrailoğulları toplumu oluşturma gayreti içerisinde olduğu görülmektedir.

Hz. Mûsâ kıssasından çıkarılan ilke, metod ve değerlerin eğitim açısından günümüze kattığı anlam tezimizin ana çerçevesini oluşturmaktadır. Amacımız Hz. Mûsâ kıssa'sının sadece, insanların merakını gideren veya eğlendiren bazı hallerinin hikaye şeklinde anlatılmasından ibaret olmadığını, bilakis Kur'ân genelinde insanlığa anlatılmak istenen prensiplerin, tarihi gerçeklik içinde çarpıcı ve inandırıcı bir üslupla muhataplarına anlatılmak istendiğini göstermektir.

Böylece toplumun dini eğitiminde, daha etkin ve verimli çalışmaların yapılmasına ışık tutmaktır. Çalışmamızın amacına ulaşması bizi mutlu ve bahtiyar kılacaktır.

Araştırma konumuzun tespitinde ve oluşturulmasında maddi-manevi desteğini esirgemeyen başta hocam sayın Prof.Dr. Mehmet Emin AY'a ve diğer hocalarım sayın Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÖCAL'a, Doç.Dr. Mehmet Akif KILAVUZ'a ve Yrd. Doç. Dr. Turgay GÜNDÜZ'e teşekkürü vazife addediyorum.

Ayrıca araştırma sürecinin her safhasında yardım ve desteklerini her zaman gördüğüm meslektaşım Osman ALTINIŞIK ve eşim Zeliha ATIM'a da şükran borçluyum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KISSA KAVRAMI VE HZ. MÛSÂ KISSALARINA GENEL BAKIŞ

I. KISSALARIN EĞİTİMDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	8
II. HZ. MÛSÂ KISSASININ KUR'ÂN-I KERÎM'DEKİ YERİ VE ÖNEMİ	10
III. BİR MODEL KİŞİLİK OLARAK PEYGAMBERLER VE HZ. MÛSÂ	13
IV. KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE İSRÂİLOĞULLARI VE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ	16

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. MÛSÂ HAKKINDA GENEL BİLGİ

I. DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE GENÇLİĞİ.....	23
II. MEDYEN'E VARIŞI, EVLİLİĞİ VE PEYGAMBER OLUŞU.....	26
III. İSRÂİLOĞULLARI'NI KURTARMA VE EĞİTME MÜCADELESİ.....	32
IV. HZ. MÛSÂ VE HIZIR KISSASI	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HZ. MÛSÂ KISSALARININ EĞİTSEL DEĞERİ

I. KAZANDIRILMAK İSTENEN İLKELER.....	43
A. Tevhid.....	43
B. Özgürlük (Bağımsızlık)	46
C. Sevgi.....	48
D. Sabır.....	51
E. Sadakat.....	54
F. Şahsiyet (Kişilik)	56
II. İLKELERİN KAZANDIRILMASINDA İZLENEN YÖNTEMLER.....	59
A. Mucize.....	59
B. Tefekkür (Düşündürme).....	62
C. Soru-Cevap.....	64
D. Gözlem-Deney.....	67
E. Ödül ve Ceza.....	69
F. Yumuşak Davranma.....	72
SONUÇ.....	75
KAYNAKLAR.....	78
ÖZGEÇMİŞ.....	81

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
A.S.	: Aleyhisselam
Ank.	: Ankara
AÜİİFD	: Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DEAD	: Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi
F.D.B.	: Felsefe ve Din Bilimleri
İst.	: İstanbul
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
M.Ü.İ.F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
S.B.E.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
SAV	: Sallallahü Aleyhi Vesellem
Trc.	: Tercüme
Ts.	: Tarihsiz.
UÜİFD	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Vb.	: Ve benzeri.
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Din eğitimi deyince aklımıza gelen ilk kaynak şüphesiz kendisinde hiçbir şüphe barındırmayan yüce kitap Kur'ân-ı Kerîm'dir. Kur'ân-ı Kerîm'in hedefi Hz. Peygamber başta olmak üzere peygamberlerin şahsında insanlığı eğiterek "insan-ı kâmil" denen ideal insanı oluşturmaktır.

Kur'ân'ın gayesi ne ise kıssaların anlatılmasındaki asıl gaye de şüphesiz odur. Ancak kıssa üslûbu, kelâm ve beyân mucizesi olarak gönderilen Kur'ân-ı Kerîm'in dini mesajın tebliğinde seçtiği çarpıcı üslûplardan birisi, hatta en önemlisidir diyebiliriz. Çünkü Kur'ân, kıssalar diliyle muhataplarına hitap ederken, insanlığın özündeki mevcut sosyal ve psikolojik yönleri de göz önünde tutarak anlatım ve ifadede daha cazip, daha canlı ve daha etkileyici bir üslûp takip etmektedir. Zira insan fitratı anlayış ve kavrama yönünden kuru fikirleri dinlemekten ziyade müşahhas fikirlere meyillidir. Çünkü açık hakikatler, yalın manalar akli yorar, dikkatleri bir yerde dağıtabilir. Fakat kıssa üslûbuyla, Kur'ânî manalar adeta gözlere seyrettirilir, akl-ı selimin idrakine kolayca sunulur.

Kıssaların Kur'ân'ın önemli bir kısmını teşkil ettiği düşünülürse, kıssa üslûbunun eğitim ve öğretimde ne denli önemli olduğu daha kolay anlaşılır. Kıssalar hiçbir gerçekliği olmayan, uydurma hikayelerden ibaret değildir. Tarih boyunca insanların yaşadıkları gerçekliğin evrensel bir lisân ile başkalarına anlatılmasından ibarettir. Özellikle peygamber kıssaları söz konusu edildiğinde bunun böyle olduğunu daha da açık olarak anlamak mümkündür.

Kıssalar içerisinde Hz. Mûsâ ve İsrailoğulları'nın kıssasının hem kapsamlı olarak hem de vurgulu bir şekilde değişik surelerde defalarca hatırlatılması, bizce bu kıssanın ne derece önemli olduğunun delilidir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Mûsâ'dan

Bakara, Tâhâ, Ârâf, Kasas, Şuarâ ve Neml surelerinde bahsedilmektedir. Dolayısıyla araştırmamızın konusunu bu ayetler oluşturmaktadır.

Hız. Mûsâ'nın etrafında, diğere peygamberlerden daha fazla kişi, mekan ve olay bulunmaktadır. Aslolan Hız. Mûsâ'nın İsrailoğulları ve İsrailoğulları adına Firavun'la olan mücadelesidir. Hız. Mûsâ'nın hayatı esasen İsrailoğulları'nın kurtuluğu, özgürlük ve yükseliğu mücadelesini anlatmaktadır. Kur'ân bu anlatımla aynı zamanda bir toplumun hangi şartlarla bağımsız olabileceğinin, gelişebileceğinin temel kriterlerini verdiği gibi şüphesiz yok oluşunun sebeplerini de açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kıssa'da Hız. Mûsâ'yı hem eğitilen bir eğitimci hem de toplumunu eğitmeye çalışan bir eğitimci olarak görüyoruz. Bu yönüyle Firavun'un sarayında büyütülmesi, Şuayb peygamberin eğitiminden geçmesi ve en sonunda "bilge kul" ile buluşturulması Hız. Mûsâ'nın eğitildiğini bizlere gösterirken, O'nun kavmi ile olan mücadelesinde ise onları eğitmeye çalıştığını görmekteyiz. Ayrıca bu kıssada, insanoğluna muhtelif ortam ve şartlarda nasıl davranacağını gösteren en güzel örnekler sunulmaktadır.

"Hız. Mûsâ Kıssaları'nın Din Eğitimi Açısından Eğitsel Değeri" adlı bu yüksek lisans çalışmamızda, adından da anlaşılacağı üzere, kıssalardaki eğitsel değerleri anlamaya ve anlatmaya çalıştık.

Çalışmamızda ana ve esas kaynak hiç şüphesiz kıssaları içerisinde barındıran Kur'ân-ı Kerim'in kendisi olmuştur. Bunun yanında peygamberlerin hayat hikayelerini anlatan "Kasas'ül-Enbiya" tarzındaki tarih kitapları ikinci kaynağımız olmuştur. Tezimizin hedef konusu olan eğitsel değerleri ortaya koyarken ise, başta klasik tefsirlere başvurmakla beraber daha çok günümüz çağdaş müfessirlerin tefsirlerinden ve yorumlarından faydalanılmıştır. Ayrıca konumuzun vazgeçilmez unsurları olan eğitim ve din eğitimi ile ilgili kaynaklar, bu konularla ilgili yapılan araştırma ve çalışmalar konumuzun şekillenmesinde ana rolü oynamıştır.

Konumuzla ilgili yapılmış çalışmalardan Nadiye Işık BULUT'un "Kur'ân'daki Kıssaların Pedagojik Değeri" adlı yüksek lisans tezi, Betül KESKİNTUNÇ'un "Din Eğitimi Sürecinde Hız. Mûsâ'nın Yeri" adlı doktora tezi, Necati KARA'nın "Kur'ân'a Göre Hız. Mûsâ, Firavun ve Yahudiler" adlı eseri, Ali SAYI'nın "Firavun, Hâman ve Kârûn Karşısında Hız. Mûsâ" adlı eseri ve Mustafa İSLAMOĞLU'nun "Yahudileşme

Temayülü” adlı eseri tez çalışmamızda faydalandığımız kaynaklar arasında yer almaktadır.

Araştırmamızı üç bölümden oluşturmayı uygun gördük. Birinci bölümde “Kıssa Kavramı ve Hz. Mûsâ Kıssaları’na Genel Bakış” başlığı altında kıssa kavramına ve eğitimle ilişkisine değinirken, Hz. Mûsâ kıssalarının genel görünüşünü aktarmaya çalıştık. İkinci bölümde ise araştırma konumuzun kahramanı ve model kişiliği olan Hz. Mûsâ’nın hayatını ve mücadelesini ayrıntılara fazla girmeden aktarmaya çalıştık. Üçüncü bölüm ise araştırmamızın çatısını oluşturan bölüm olması hasebiyle üzerinde durmaya çalıştığımız bölümdür ki bu da “Kıssaların Eğitsel Değeri” başlığı altında toplanmış olan iki alt bölümden oluşmaktadır. İlkinde, kazandırılmak istenen değerlerden başlıcaları işlenirken, ikincisinde bu değerlerin kazandırılmasında izlenen yöntemler işlenmiştir. Araştırmamızın temel kavramları; Kıssa, Hz. Mûsâ, Firavun, İsrailoğulları, Eğitim ve Din Eğitimi’dir.

Araştırmamızda ortaya koyduğumuz temel anlayışlardan bir tanesi bize göre, Hz. Mûsâ’nın kavminin taşıdığı ruh halidir ki, bunu biz kıssaların en çok anlatıldığı surelerden biri olan “Ârâf” suresinin adında bulduğumuzu düşünüyoruz. Bu ruh hali, iki arada kalmış, kararsız, güvensiz, gelgitleri olan bir kişilik halidir. İsrailoğulları’nın bizce en belirgin kişilik yapıları da buydu. O günden günümüze geldiğimizde, günümüz insanının en büyük hastalığının bu “ârâf” halinde olma durumunun olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla bizce tedavi edilmesi gereken de bu durumun yok edilip bireylerin öncelikle kişilik ve şahsiyet sahibi yapılmasıdır.

Toplumun veya fertlerin herhangi bir manevi karakterini değiştirmek gerektiği zaman, o karakterin tarihi oluşumu anlatılmak ve tarihte gösterdiği değişimler izah edilmek suretiyle, şimdi daha iyisini elde etmek üzere değiştirilmesi gerektiğine inandırılmaları lazımdır. Kıssalar bu karakterleri vermek suretiyle bu inancı sağlamaktadır.

I. BÖLÜM

KISSA KAVRAMI VE HZ. MÛSÂ KISSALARINA GENEL BAKIŞ

Arapça'da " k-s-s" kökünden gelen "kassa" fiili ve aynı kökten türetilen "kasas" ve bu anlam için kullanılan "kıssa", "bir kimsenin izini sürüp ardından gitmek"¹, "birine bir haber bildirmek"², "anlatmak ve hikaye etmek"³ anlamlarında kullanılır.⁴

Buna göre "kıssa" kavramı, mazide meydana gelmiş ve ders alınacak yönü bulunan olayları insanlara aktarmak ve iletmek demektir.⁵

Yüce Allah kıssayı, akıllılar için ibret, öğüt, geleceğe ışık tutma, uydurmadan uzak, önceki kitapları doğrulayan, her şeyi açıklayan ve inananlar için kılavuz olarak tanımlar.⁶

Kıssaların, Kur'ân'da "Nebe" ve "Haber" kelimeleriyle de sıkça ifade edildiği görülmektedir.⁷ Kur'ân'daki bu haberler tarihte meydana gelmiş olayları anlattığı için gerçek kıssalar⁸, bunların hayal ürünü olanlarına ise hikaye denilmektedir.⁹ Kelimenin etimolojik yapısında bulunan iz takip etmek anlamı, önemli manalardan

¹ İsfehânî, Râğîb, *El-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Beyrut, ts., s.610; Bkz. Kasas 28/11.

² İsfehânî, a.g.e., s.610; İbn Manzur, Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, ts., C.VII, s.74; Bkz. Yusuf 12/3, 5.

³ İbn Manzur, a.g.e., C.VII, s.24; Bkz. Taha 20/99; Kasas 28/25.

⁴ Yıldırım, Suat, "*Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar*", AÜİFD, S.3, Ankara 1979, s.37-38.

⁵ Sönmezsoy, Selahattin, "*İletişim Açısından Kur'ân Kıssaları*", 4. Kur'ân Haftası Kur'ân Sempozyumu, Ankara 1998, s.97.

⁶ Kaya, Remzi, *Kur'ân-ı Kerîm Kıssaları Ve Düşündürdükleri*, UÜİFD, Bursa, 2002, S.2, C.11, s.31-58.

⁷ Hud 11/100,120.

⁸ Yusuf 12/3.

⁹ Kur'ân-ı Kerîm'de hayal ürünü bir şey bulmak mümkün değildir. Ancak bazı meseller vardır. Bkz. Bakara 2/26.

birini oluşturur.¹⁰ Buna göre kıssa, insanların hayatları için ders alınması gereken güzel tasvir ve haberlerdir.

Kıssa kelimesinin Kur'ân'da altı farklı anlamda kullanıldığı gözlenir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz;

1. Peygamber kıssalarının zikri,
2. Anlatma,
3. Açıklama,
4. İzini takip etme,
5. Haber,
6. Geçmiş olayları haber veren tarihi bilgi.¹¹

Kur'ân-ı Kerîm'de iki yerde ifade edilen "haber" kelimesi, Hz. Mûsâ'nın kıssasında geçmektedir.¹² Ashâb-ı Kehf'in kıssası anlatılırken, "Biz sana onların gerçek olan haberlerini anlatıyoruz."¹³ ayetinde "hakk", "kıssa", ve "nebe" kelimeleri bir arada ifade edilmektedir. Bir kıssanın Allah tarafından hak ve gerçek olduğunun özellikle ifade edilmesi, onun yanlış ve uydurmadan uzak olduğunu kanıtlamaktadır. Kur'ân'da yer alan "Nebe" ve çoğulu olan "enba" kelimelerinin büyük çoğunlukla önemli haberler için kullanıldığı görülmektedir. "Nebe" kelimesiyle ifade edilen kıssalar şüpheye meydan vermeyen önemli hadiseleri ifade etmektedirler.¹⁴

Kıssalar üçüncü asır müfessiri Taberî'ye göre Kur'ân'ın üçte birini, çağdaş müfessirlerden M. Reşit Rıza'ya göre ise dörtte üçünü oluşturur. Bu tür tespitlerde kesinlik olmasa da kesin olan bir şey vardır ki o da kıssaların Kur'ân'da çok geniş bir yer tuttuğudur.¹⁵

Kur'ân'ın genel anlatımı içinde üç çeşit kıssa bulunmaktadır. Birinci çeşit kıssalar, Peygamberlerin haberleri, kavimlerini tevhid dinine davet etmeleri, gösterdikleri mucizeler, toplumun peygamberlere karşı çıkış sebepleri, inananların ve inkarcıların akıbetleri gibi konuları içerir.

¹⁰ Bkz. Kasas 28/11.

¹¹ Kaya, *a.g.m.*, S.2, C.11, s.33.

¹² Neml 27/7.

¹³ Kehf 18/13.

¹⁴ İsfehâni, *a.g.e.*, s.610.

¹⁵ Yıldırım, *a.g.m.*, S.3, s.37.

İkinci çeşit kıssalarda, peygamberlikleri kesin olmayan şahıslar ve bazı toplumların başlarına gelen olaylar dile getirilmektedir. Bu kısma Tâlut, Câlüt, Zülkarneyn, Ashâb-ı Kehf, Ashab-ı Sebt, Hz. Meryem, Ashâb-ı Uhdud vb. misal verilebilir.

Üçüncü çeşit ise Hz. Peygamber dönemindeki olayların anlatılmasıdır. Hz. Muhammed'in hicreti, savaşları ve insanlarla olan ilişkileri bu kısımda değerlendirilebilir.¹⁶

Kur'ân'daki kıssalar, Hz. Yusuf kıssası hariç tutulursa baştan sona bir bütün olarak değil de verilmek istenen mesaj doğrultusunda bölüm bölüm ve parça parça olarak anlatılmıştır. Çünkü aslolan muhataba bir kıssayı baştan sona anlatmak değil, muhataba anlatılan kıssadan, etkileyici bölümüyle mesaj vermek ve ders çıkarmasını sağlamaktır.

Kur'ân'daki kıssalarda insanlık tarihinin ortak ve evrensel değerdeki şahsiyetleri olan ve daha çok tanınıp bilinen peygamberlere öncelikle ve çoğunlukla yer verilmiştir. Bunlar: Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsa, Hz. Meryem, Hz. Mûsâ, Hz. Yusuf ve Hz. Muhammed'dir.

Kur'ân'da geniş bir yer tutan kıssaların içeriği, iyi, güzel ve doğruları ortaya çıkarmakla ilgilidir. Yüce yaratıcı Kur'ân'daki kıssalarla, geçmiş milletlerin özelliklerini belirterek, daha önce gönderilen peygamberler ile Hz. Muhammed'in benzer yönlerine işaret etmiş, hakikatin üstün geleceğini hatırlatmış, inananlara teselli vermiş, Allah'a karşı gelenlerin sonlarını hatırlatmış ve Müslümanların azmini arttırmak istemiştir.¹⁷

Kur'ân'da yer alan seksen dört civarındaki olayları anlatan kıssaların amaçlarını altı maddede özetlememiz mümkündür. Bunlar:

1. İnsanlar arasında tevhid inancını yaymak ve hakim kılmak,¹⁸
2. Hz. Peygamber'in risaletini ve vahyi ispat etmek,¹⁹
3. İlahi dinlerin aynı kaynaktan geldiğini ortaya koymak,²⁰

¹⁶ Kaya, a.g.m., S.2, C.11, s.35.

¹⁷ Ünal, Halit, "Kıssa" , *İslâm Ansiklopedisi*, Şamil Yay., C.3, s.363.

¹⁸ Yusuf, 12/23.

¹⁹ Yusuf, 12/23.

4. Yüce Allah'ın inananlara yardım edeceğini, inanmayanlara mühlet verdiğini ve azabı hatırlatmak,²¹
5. Seçkin kullara verilen nimetlere işaret ederek güzel amel işlemlerini teşvik etmek,
6. Şeytandan sakındırmak ve şeytan eksenli inançların yanlış olduğunu ortaya çıkarmak.²²

I. KISSALARIN EĞİTİMDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Eğitim ve öğretimde esas; çocuğun gelişmesinden kaynaklanan eğilimlere uymak, o eğilimleri yönlendirmek ve daha yüksek amaçların hizmetine vermektir. Din eğitimi-öğretimi alanında da durum aynıdır.²³

İnsan, ömrü boyunca ihtiyaçlarını gidermek için çabalar durur. Fakat bu ihtiyaç ve çabalar her yaşın icabına ve içinde bulunduğu gelişim dönemine göre değişir.²⁴

Bilindiği gibi bir dini inanışa bağlı olmada, tabii ve şuur dışı bir taraf olduğu gibi, bir de isteyerek ve bilerek inanma hali yani eğitim yoluyla işleniş yönü vardır. Bu itibarla tesir ve telkin yolu bakımından dini eğitim, ancak bir sistem dahilinde yapıldıkça başarı sağlanabilir.²⁵

Eğitim psikolojisi alanındaki çalışmalar bireyin fiziksel, zihinsel, sosyal ve ahlaki gelişmelerini inceleyerek kime hangi düzeyde ve neyin nasıl öğretileceği üzerinde durmaktadır. Peygamberimiz (SAV): "İnsanlara durumlarına göre davranınız."²⁶ buyurarak eğitimcinin eğitim yaparken birtakım usul ve yöntemleri göz ardı etmemesine dikkat çekmiştir.

²⁰ Şuara, 26/13.

²¹ Ankebut, 29/14-40.

²² Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, Trc. Süleyman Ateş, İstanbul 1967, s.221-234.

²³ Bilgin, Beyza, Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi*, Ankara 1999, s.74.

²⁴ Yavuzer, Haluk, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul 1998, s.32.

²⁵ Ay, Mehmet Emin, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, İstanbul 1998, s.27.

²⁶ Sicistânî, Süleyman b. el-Eş'âs, *es-Sünen Ebu Davud*, Edeb, 23.

Eğitim-öğretim yöntemleri arasında "kıssa ile eğitim" ya da modern deyimiyle "örnek olay incelemesi" yöntemi son derece etkili ve kullanışlı bir yöntemdir. Her şeyden önce kıssa türü, insanla beraber var olan edebi bir türdür. Kıssa türü insanlık tarihinin derinliklerinden beri kültür ve edebiyat alanındaki görev ve etkinliğini sürdürürken, asrımızda da çeşitli duygu ve düşüncelerin harekete geçirilmesinde diğer edebi türleri geride bırakacak derecede önem kazanmıştır. Gerek yazıyla, gerek radyo, gerekse sahne, perde ve ekran vasıtasıyla kültür hayatına ve her kesime sunulmaktadır. Her toplum insanı bu edebî türün tezahürlerine büyük bir şevk ve sevgiyle yönelmiştir. Çünkü kıssa türünün anlaşılması için araştırma eserlerinde olduğu gibi anlamak için zihni yormaya, zorlamaya lüzum kalmaz. Bilakis fikir ve vicdan, kıssa türünün muhtevasındaki görüşleri, çeşitli tezahürleri ve yönlendirici unsurları, kıssanın sunulduğu edebi sanat güzelliğinin neşesi içinde süratle yakalar.

Kıssa veya bugünkü anlamda hikaye türü ve kültürü, normal tarihi seyrini takip ederek her devirde etkinliğini gösterirken özellikle Kur'ân'ın nüzulünden sonra, öncelikle İslâm alemindeki kıssa anlayışına tesir etmiş, daha sonra batı aleminde tesirini bariz bir şekilde göstermiştir.

Kıssalar bizde özel bir şekilde gelişen bir üslûba örnek teşkil etmişler ve bu üslûp ile yazılan eserler tarihte olduğu gibi aynı şekilde bugün de batıda sosyal bilimlerin üstlendiği, insanlar arası ve insanlar tarafından oluşturulan ilişkilerin ve olayların anlaşılması rolünü üstlenmişlerdir. Bunlar arasında ilk akla gelen eserlerden birisi Mevlana'nın Mesnevi'sidir. Bu eser kıssa üslûbunun bir şaheseridir. Konu olarak sadece dar anlamıyla ahlak değil bunun ötesinde iç ve dış siyaset, iktisat vb. bir dizi alanın kavranması ve anlaşılmasına esas teşkil edecek unsurlarla doludur. Bu tip eserlerin sayısı çoktur.²⁷

Kur'ân ve sünnette başlı başına bir eğitim ve öğretim metodu olan kıssa ile eğitim, günümüz modern eğitiminde, örnek olay incelemesi metodu içinde ele alınmakta ve kullanılmaktadır.

Örnek olay incelemesi adından da anlaşılacağı gibi çocuklara bazı dini ve ahlaki hükümleri ihtiva eden örnek olayları inceleme, olay ve kahramanları üzerinde konuşma ve tartışma imkanı vermektedir. Örnek olay incelemesi, öğrencilerin bir olaya aktif olarak katılmalarını gerektiren bir yöntemdir. Olay gerçek ya da hayali

²⁷ Görgün, Tahsin, "Müzakerelere Cevap", IV. Kur'ân Sempozyumu, Ankara, 1988, s.85; Akyüz, Yahya, Türk Eğitim Tarihi, İstanbul, 1994, s.48.

olabilir. Öğrenciler olayı öğrenir, durumu analiz eder ve sorunu değerlendirirler. Tartışarak olayın nedenlerine ya da çözümüne ilişkin öneriler getirirler.²⁸

Örnek olay incelemelerinin günümüz sosyal bilimlerinde özellikle antropoloji, psikoloji ve eğitimde rolü çok büyüktür.²⁹ Örnek olay incelemesi, öğrencilere olayları başkalarının bakış açısından görebilme, başkalarının duygularını anlayabilme ve başkalarını anlamada gerçeğe yakın olabilme imkanı verir. Öğrenciye yaptığı davranışların sonuçlarını gösterir. Bu yöntemle davranışların başkalarına; anneye, babaya, yakın kimselere, arkadaşlara yaptığı olumlu ya da olumsuz etkilere dikkat çekilir. Böylece öğrenci kendisini bir başkasının yerine koyabilmeyi öğrenir.³⁰

Örnek olaylarla (kıssalarla) öğretim daha kalıcı ve etkili bir hale gelir. Anlaşılması zor konular, kapalı problemler ve soyut kavramlar göz önüne getirilerek tablolştırılır. Olayların adeta resmi çizilir, filmi çekilir ve böylelikle net hatlarıyla zihinde yer alır.³¹

Ancak örnek olay (kıssa) planlı bir şekilde ve gerekli ilkeler doğrultusunda kullanıldığı taktirde eğitimin gerçekleştirilmesinde kolaylık ve başarı sağlayacaktır. Günümüz örgün ve yaygın din eğitimi faaliyetlerinde dini kaynaklardaki örnek olaylar, usulüne uygun olarak kullanılmaya çalışılmalıdır. Bununla birlikte anlatılan olayların yanlış ve mübalağalı ifadelerle anlatıldığı da bazen görülebilmektedir. Kıssaların eğitimde verimli olabilmesi için, yanlış anlaşılmalara sebebiyet verecek mübalağalı ifadeler ve detaylardan arındırılması gerekir. Şayet bu hususlara dikkat edilmezse eğitimde verimliliğin istenilen seviyede olamayacağı da aşıkardır.

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerdeki kıssalar, meseller, teşbihler vs. hepsi birer örnek olaydır. Bunların sayısı oldukça fazladır ve bir eğitimci için de yeterlidir.

Eğitim-Öğretim alanında kıssaların ve tarihi konuların etkileyici tesiri, insanlık tarihi kadar eskidir. Bu büyü mazide olduğu gibi istikbalde de, yeryüzündeki hayat boyunca varlığını devam ettirecektir.³²

²⁸ Bilgin, Beyza, Selçuk, Mualla, a.g.e., s.149-151.

²⁹ Kaptan, Saim, *Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri*, Ankara 1983, s.32.

³⁰ Bilgin, Beyza, Selçuk, Mualla, a.g.e., s.150.

³¹ Akıncı, Adem, *Din Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa, 1996, s.42.

³² Işık (Bulut), Nadiye, *Kur'ân'daki Kıssaların Pedagojik Değeri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2001, s.30.

II. HZ. MÛSÂ KISSASININ KUR'ÂN-I KERÎM'DEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Kur'ân-ı Kerîm Allah tarafından gönderilmiş son kitaptır. Yüce Allah yarattığı varlıklar arasında insanı en değerli varlık olarak yaratmış ve ona sorumluluklar yüklemiştir. Yaratıcı Rab, insanı başıboş bırakmamış, onu terbiye (eğitmek) için içlerinden bir peygamber (model kişilik) seçmiş, bu peygamberlerin ve eğiteceği toplumun uyması gereken prensip ve ilkeleri vahiy yoluyla onlara bildirmiştir. İşte Kur'ân-ı Kerîm vahiy mahsulü olan son eğitim kitabıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'de birçok eğitim yöntemi ve usûlüyle karşılaşmaktayız. Bunlardan birisi ve son derece etkileyici olanı da kıssalar yoluyla eğitimidir. "Andolsun onların (geçmiş peygamber ve ümmetlerinin) kıssalarında akıl sahipleri için pek çok ibretler vardır. (Bu Kur'ân) uydurulabilecek bir söz değildir. Fakat o kendinden öncekileri tasdik eden her şeyi açıklayan (bir kitaptır); iman eden bir toplum için rahmet ve hidayettir."³³

Kur'an'da insanlığın atası ve ilk peygamber olan Hz. Adem ve son peygamber Hz. Muhammed (SAV) dahil bazı peygamberlerin kıssaları anlatılırken, bazılarında ise hiç bahsedilmez. Bahsedilenlerden kimisinin kıssası çok kısa bir şekilde anlatılırken kimisinden ise uzun uzadıya ve detaylı olarak bahsedilir. Kur'ân'da müstakil bir surede kıssası anlatılan peygamber sadece Hz. Yusuf'tur. Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsa ve Hz. Mûsâ'dan ise sıkça bahsedilir.

Ancak Hz. Mûsâ birçok surede kıssası anlatılan ve Kur'ân'da hem kendisinden hem de kavminden en çok bahsedilen peygamberdir. Bunun nedenlerini araştırdığımızda şunu görüyoruz. Hz. Mûsâ Ulu'l-Azm denilen büyük peygamberlerden biridir. Yine Hz. Mûsâ'nın etrafında diğer peygamberlerden daha fazla kişi, mekan ve olay bulunmaktadır. Bunlar Firavun, Firavun'un eşi, Harun, Hz. Mûsâ'nın annesi, Haman, Kârûn, ledünnî ilme sahip olan kişi, Firavun'un ailesinden bir mümin, Sâmirî, Hz. Mûsâ'nın fetâsı, kız kardeşi, Hz. Şuayb'ın kızları, Hz. Şuayb gibi şahsiyetler ile Mısır, Medyen, Tûr, Tuva, Arz-ı Mukaddes gibi mekanlardır. Aslanan Hz. Mûsâ'nın İsrailoğulları, ve İsrailoğulları adına Firavun'la olan mücadelesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Mûsâ ile ilgili geçen tüm olaylar bir nevi İsrailoğulları'nın da tarihidir.

Hz. Mûsâ'dan söz eden ayetler ondan sadece bir kişilik olarak bahsetmez. Eski Mısır'ın dini, siyasi ve ekonomik yapısı ile bir bütünlük arzeden olayların akışı

³³ Yusuf 12/111.

içerisinde onun mücadelesi anlatılır. Bu durum Hz. Mûsâ olayını, içinde bulunduğu şartlar müvacehesinde değerlendirmemize de imkan tanımaktadır. Hz. Mûsâ'nın hayatı esasen İsrailoğulları'nın kurtuluş, özgürlük ve yükseliş mücadelesini, ardından da alçalış serüvenini anlatmaktadır. Kur'ân bu anlatımla aynı zamanda bir toplumun hangi şartlarla bağımsız olabileceğinin, gelişebileceğinin temel kriterlerini verdiği gibi şüphesiz yok oluşun sebeplerini de açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Allah Teala muhtelif surelerde Hz. Mûsâ olgusunu anlatarak bizlere, "peygamberlerin haberlerinden kalbini sağlamlaştıracak her şeyi sana anlatıyoruz. Bunda sana hak ve müminlere öğüt ve uyarı geldi."³⁴ ayetiyle peygamberlerin haberlerinin anlatılmasının eğitim amacı taşıdığını ortaya koymaktadır. Hatta peygamberlerin hayat hikayelerini, yaşadıkları olayları anlatmak, bir eğitim metodu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hz. Mûsâ kıssası ile hürriyet, bağımsızlık gibi değerlerin yüceliği, siyasi devlet nizamının önemi, öğrencilik ve onun şartlarına riayet etme, sabırlı olma ve yumuşak davranma, sevgi, öfke, dinleme ve soru sorma, ödül ve ceza, eğitimin imkanı, evlerde eğitimin olabilirliği, otorite gibi değerlerin eğitim açısından yerini görmüş bulunmaktayız.

Kur'ân'ın amacı Hz. Mûsâ kıssası ile gösterilen bu değerleri İsrailoğulları'na ve onların şahsında tüm insanlığa öğretmektir. Buna göre firavunî bir yapıya sahip sisteme karşı direnenler, hangi çağda olursa olsun bu yapıyı hakka ve doğruluğa çevirmenin yöntemlerini, bu kıssada anlatılanları dikkatle incelemek suretiyle bulabilirler. Hz. Mûsâ'nın devlet adamlığı, peygamberliği, eğitimciliği göz önünde bulundurularak incelenirse, olay sadece kıssa olmaktan çıkarılır. Böylece gerçek hayat tabloları olan Kur'ân kıssalarına yönelip, onların Kur'ân'da anlatılış gayesi öğretildiği taktirde erdemli bir hayat sürebilecek bir toplum meydana getirilebilir. Çünkü bu kıssalarda insanoğluna, muhtelif ortam ve şartlarda nasıl davranacağını gösteren en güzel örnekler sunulmaktadır.

Hz. Mûsâ'nın gençliğinde istemeden bir kişinin ölümüne neden olmasının ardından tevbe etmesi, asabiyetle fevri davranması, yurdunu terk etmek zorunda kalması, ardından Hz. Şuayb'ın yanında eğitilmesi, sonrasında peygamber olması, bunun neticesinde duyduğu suçluluk psikolojisiyle kendini güçsüz hissetmesi, bir insan olmanın gerektirdiği duygu ve düşünceleri açıkça yansıtması Hz. Mûsâ kıssalarının dikkate değer yönleridir. Öyle ki onun öfkeli ve güçlü bir eğitimci

³⁴ Hud, 11/121.

olması, muhatapları olan İsrailoğulları'nın ezilmiş, silik şahsiyet ve kişilikleri, bunları eğitmede Hz. Mûsâ'nın çektiği zorluklar, bunun neticesinde muvaffakiyet ve ardından İsrailoğulları'nın akıl almaz istek ve davranışları ile bu kıssa, Kur'ân'da ayrı bir yere sahip olduğunu hissettirmektedir.

III. BİR MODEL KİŞİLİK OLARAK PEYGAMBERLER VE HZ MÛSÂ

Kur'ân-ı Kerîm, kıssalarda farklı insan karakterlerine işaret etmektedir. Bunlarla beğenilen ve beğenilmeyen insan karakterleri hatırlatılarak Allah'ın hoşnut olduğu karakterlere dikkat çekilmektedir. Beğenilmeyen insan karakterleri değişik surelerde³⁵ anlatılırken, beğenilen insan karakterleri ise peygamberler ve peygamberleri örnek alan "Salih kullar"dır. Bunlardan ilk aklımıza gelenler peygamberlerden Hz. Adem, Hz. Nuh, Hz. Yusuf, Hz. İbrahim, Hz. Mûsâ ve Hz. Muhammed (SAV) iken, salih kullardan Hz. Lokman, Hz. Zülkarneyn ve Hz. Üzeyir, kadınlardan ise Hz. Meryem, Firavun'un eşi Âsiye ve Sebe melikesi Belkıs'tır.

Kur'ân-ı Kerîm'de üzerinde en fazla durulan, üç semavi dinin atası sayılan Hz. İbrahim karakterinde karşımıza çıkan rol modelidir. Hz. İbrahim yaratılandan yaratana gidişi, sükûneti, hoşgörüyü, cömertliği, hilmi ile bizlere sunulur. "... Gerçekten İbrahim çok içli ve yumuşak huylu idi.³⁶" ayeti bu durumu bizlere öğretmektedir. Hz. İbrahim putperestliğin yaygın olduğu bir dönemde dünyaya gelir. Babası putperest inancına sahip kişilerdendir. Kur'ân'da Hz. İbrahim'in, gerçeği aramada akli ve düşüncüyü bir metot olarak kullanması ve böylece yaratıcısını bulması örnek gösterilir.³⁷ Ayrıca babasını içinde bulunduğu durumdan kurtarmak için; "Babacığım işitmeyen, görmeyen ve sana hiçbir fayda ve zararı olmayan şeylere niçin tapıyorsun? Babacığım muhakkak bana, sana gelmeyen bir ilim geldi. Bana uy ki seni dosdoğru bir yola ileteyim. Babacığım şeytana tapma. Zira şeytan Rahman'a isyan etmişti. Babacığım ben sana Allah'tan bir azap gelmesinden korkuyorum. O takdirde sen şeytanın dostu olursun.³⁸" sözleriyle de bir evlat modeli olarak dikkatlerimize sunulur.

Hız. İbrahim, sabrı, akli ve düşüncesiyle yaratıcısını bulması ile inançsızlara karşı yaklaşım tarzıyla insanlığa örnek gösterilirken, yaratıcı tarafından "Şüphesiz

³⁵ Bkz. Kalem 68/10-20; Bakara 2/8-13; Maun 107/1-7 vd.

³⁶ Tevbe, 9/114.

³⁷ En'âm, 6/77-79.

³⁸ Meryem, 19/42-45.

İbrahim çok halim, yüreği yanık, kendisini Allah'a vermiş biri idi." ifadeleriyle övülmüş, yaratıcısının dostluğunu kazanmış bir model olarak sunulmuş, insanlardan benzer karakterleri kazanmaları arzulanmıştır.

Bir model kişilik olarak son peygamber Hz. Muhammed ise Kurân'da ayrı bir yer tutar. Yaratıcının kendi güzel sıfatlarından ikisini Hz. Peygamber için kullanması manidardır. Çünkü son nebî bütün yaratılanlar için övünç kaynağı olup rahmet, merhamet ve şefkatin bütün derinliklerini üzerinde toplamıştır. Onun ahlakı yüce Allah tarafından övülmüş ve örnek gösterilmiştir.³⁹

"Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatli ve merhametlidir.⁴⁰" Bu ayette yüce Allah, kendi sıfatları olan "Raûf" ve "Rahîm" sıfatlarını Hz. Muhammed için kullanmaktadır. Raûf, hilm bakımından en üst seviyede olmak demektir ki bütün insanları kapsar. Rahîm, acımak anlamıyla birlikte rahmetinin çok olması ve günahkârlara da acıması demektir.⁴¹ Böylece Rahîm, hem dünyada hem de ahiretteki rahmeti ihtiva etmektedir. Hz. Peygamber'in müminlere olan düşkünlüğü ve model olma kişiliği en güzel ancak bu sıfatlarla açıklanır.

Hız. Mûsâ peygamberi incelediğimizde, kendisinden önceki peygamberlerin geneline nazaran, daha farklı bir peygamber profili çıkar. O her şeyden önce düşmanın sarayında büyümüş ve Firavun'un atmosferindeki bir ortamda eğitilmiştir. Bu yüzden olsa gerek ki onun tabiatında öfke ve asabiyet hakimdir. Haksızlığa ve anlayışsızlığa tahammülü yok gibidir. Bunu, gençliğinin ilk anlarında gözlemleyebiliyoruz. Nitekim bir gün şehre çıktığında yaşadığı hadiseyi ve sonrasındaki tepkisini Kur'ân-ı Kerîm bize şöyle aktarmaktadır.

"Halkın (kendisinden) habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri de düşman tarafından olan iki adamın kavga ettiğini gördü. Kendi taraflarından olan, düşmanlarından olana karşı Mûsâ'dan yardım istedi. Mûsâ da ötekine bir yumruk indirip onu öldürdü. (Sonra) bu, şeytanın işindedir... O gerçekten apaçık saptırıcı bir düşmandır dedi."⁴²

³⁹ Ahzab, 33/2; Kalem, 68/4.

⁴⁰ Tevbe, 9/128.

⁴¹ Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, C.IV, s.433-434.

⁴² Kasas, 28/15.

Bu ayette Hz. Mûsâ'nın mizacı gereği fevri ve anlık bir tepki verdiğini görüyoruz. Ancak hemen akabinde de yaptığı işin yanlışlığını farkedip, bundan dolayı şeytanı (nefsini) kınayıp Rabb'ine sığındığını ve af dilediğini görmekteyiz. Bu özellik onun hayatının pek çok döneminde, bir çok tasarrufunda kendini bize göstermektedir. Yine yanlış iş yaptığının ertesi günü, aynı olayın benzerini yaşayan Hz. Mûsâ'nın benzer tepki vermek üzereyken bundan son anda vazgeçtiğini görmekteyiz. Ancak şunu çok açık olarak söyleyebiliriz ki, Hz. Mûsâ'nın, Rabb'ine tevekkülü eksiksizdir.

Hz. Mûsâ'nın Mısır'dan ayrılıp Medyen'e ulaştığı sırada kuyu başında beklemekte olan kızları görüp onlara yardımcı olması, onun şefkat ve merhamet duygularının da ne kadar etkin olduğunu bize göstermiştir. Ardından Hz. Şuayb ile bulunduğu ondan yardım istemesi, tevazu sahibi oluşuna örnek olurken Hz. Şuayb ile yaptığı anlaşmaya sadık kalması ise onun sözünde duran, güvenilir bir kimse olduğunu bize göstermiştir.

Medyen'den ayrılıp tekrar Mısır'a dönüş yolunda Hz. Mûsâ'nın, ailesi için bir ateş aramaya çıkması, sorumluluğunun bilincinde olan bir aile babası olduğunu bizlere gösterirken, mukaddes Tuva vadisinde de asasının yılanı dönüşmesi sonucunda korkup kaçması ise onun insani yönünü bize göstermiştir.

Hz. Mûsâ'nın Firavun'a gittiğinde ona yumuşak söz söylemesinin istenmesi, zımnen Hz. Mûsâ'nın sert tabiatına bir işaret oluşturabilir. Hz. Mûsâ'nın da bu çağrıyı dikkate alarak davranması, onun aynı zamanda öfkesini kontrol edebilen bir kişi olarak da algılanmasını sağlamaktadır.

Hz. Mûsâ öfkeli ve sert olduğu kadar aynı zamanda sabırlı olabilen, sabrını zorlayabilen bir peygamberdir. Firavun ve Mısırlılar'ın, her belaya uğradıklarında ondan yardım istemelerinde ve onun da her defasında Rabb'ine dua edişinde kendisinin bu sabrına tanık oluyoruz. Kimi zaman ise, aceleci oluşu ve haksızlığa tahammül edemeyişi sonucu sabırlı davranmadığını görmekteyiz. Hz. Hızır ile olan yolculuğu bunun en açık örneklerindedir.

İsrailoğulları Kızıldeniz'i geçtikten sonra Hz. Mûsâ'nın onları tam eğitmeden Rabb'ile buluşmak isteyip, neticesinde Tûr'a gitmesi, yine onun aceleci tarafını bize gösterirken, dönüşünde kavminin buzağıya tapışını gördüğünde adeta tepesinin atması ve kardeşi Harun'u çekiştirmesi, onun öfkeli, sabırlı davranmakta zorlanan ve sorumsuzluğa tahammülü olmayan yanını bize göstermektedir.

Hız. Mûsâ'nın Allah'ı görmek istemesi, onun insanî yönünü ve insandaki merak duygusunu bize göstermektedir. Ardından hemen tevbe etmesiyle de güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Hız. Mûsâ'nın bir başka özelliği de onun son derece iffetli oluşu ve ibadetlerine düşkünlüğüdür.

Kısaca, Hız. Mûsâ hem insanî hem de peygamberlik yönüyle günümüz insanlarına ve onlara önderlik edecek liderlere iyi bir örnek oluşturmaktadır. Hatalardan, kusurlardan arınmış bir melek değil tam aksine hatalarıyla ve kusurlarıyla bir insandı. Fakat hata ve kusurlarının farkına vardığında bunlardan sıyrılmayı bilen ve Rabb'ine sığınan iyi bir kuldu. Nitekim o, kardeşi Harun'u azarlayıp çekiştirdikten sonra şöyle niyazda bulunmuştu;

"Ya Rabb'i! Beni ve kardeşim Harun'u mağfiret et. Çünkü affetmek senin şanıdır. Sen merhametlilerin en merhametlisisin."⁴³

Modern araştırmalar da göstermektedir ki eğitim ve öğretimde, bireyin kendisiyle özdeşleşebileceği bir model kişilik arayışı her zaman gerekmektedir. Özellikle bireyin gençlik çağına girmesiyle birlikte ailenin etki alanından uzaklaşmakta ve kendine yeni bir çevre ve yeni özdeşim modelleri seçmektedir.⁴⁴ Dolayısıyla kıssalarda yer alan birer model kişilik olan Peygamberler'in özellikle gençlerin din eğitiminde ne kadar önemli olduğunu görmekteyiz.

IV. KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE İSRAİLOĞULLARI VE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

İshak (A.S.) in oğlu olan Hız. Yakub'un lakabı "İsrail" idi. Hız. Yakub'un on iki oğlu vardı. Bunlar önce Filistin'in Kenan bölgesinde yaşıyorlardı. Hız. Yusuf Mısır'a aziz olunca, babası Hız. Yakub'la bütün aile efradını getirtip Mısır'a yerleştirmişti. Hız. Yakub'un bu on iki oğlundan meydana gelen nesle İsrailoğulları manasına gelen "Benî İsrâil" denir.

Mısır'da hüküm süren hükümdarlar Firavun lakabıyla anılırlardı. Firavunlar Kıptî sülâlesinden idiler. Eski Arap kavimlerinden Amalika, Firavunları yenerek Mısır'da idareyi ele almıştı. Mısır tarihinde bu devreye Hiksoslar devri denir. Bunların

⁴³ Ârâf, 7/151.

⁴⁴ Kılavuz, M. Akif, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi: İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Bursa, 1993, s.101-102.

hakimiyetleri dört yüz sene kadar devam etmiştir. Hükümdarlarına da Melik namı verilirdi.

Hz. Yusuf ve İsrailoğulları Mısır'a geldikleri zaman bu meliklerden sonuncusu olan Reyyan b. Velid hüküm sürmekteydi. Hz. Yusuf'un vefatından sonra Mısır'da bir ihtilal olmuş ve Firavunlar, Hiksoslar'ın idaresine son vererek Firavunluk idaresini tekrar kurmuşlardı. Bu arada İsrailoğulları çoğalmış ve büyük bir topluluk oluşturmuşlardı. Gün geçtikçe Mısır'da çoğalan İsrailoğulları, Firavunlar tarafından tehlikeli görülerek bir çok zulüm ve işkencelere maruz bırakılmışlardır. Firavunlar bunları sınıf sınıf ayırarak kimisini hizmetçi, kimisini köle, kimisini de amele olarak çok ağır işlerde çalıştırıyorlardı. Dağlardan taş çıkarttırıp bin bir zahmetle bu taşları taşıyorlar, kerpiç, kiremit ve tuğla yaptırıyorlardı. Kısaca zulüm ve tahakküm altında iyice eziyorlardı.⁴⁵

İsrailoğulları bu esareten kurtulmak ve atalarının yaşadıkları eski mukaddes topraklara gitmek için defalarca harekete geçmişler fakat bir türlü muvaffak olamamışlardı. Bütün bu zulüm, meşakkat ve baskılara rağmen süratle çoğalıp gelişen İsrailoğulları, Mısırlılar için gün geçtikçe daha fazla tehlike olarak görülmeye başlamışlardı. Bu tehlikeye karşı Firavun'un önlemi ise son derece acımasız ve gayri insaniydi. Erkek çocukları boğazlattırıyor, kızları sağ bırakıyor, halkı ise zulüm ve işkence altında iyice sindirip silikleştiriyordu. İşte böyle bir ortamda Hz. Mûsâ, İsrailoğulları'nı Firavun'dan kurtarıp onları aslî kimlik ve kişiliklerine kavuşturabilmenin mücadelesini veriyordu.

Böyle bir mücadelede İsrailoğulları'nın durumu ise şöyleydi; İsrailoğulları'ndan çok az kişiler ki onların çoğu gençlerdi, Hz. Mûsâ'ya iman edip ona katılıyorlardı. İsrailoğulları'ndan daha çok gençlerin iman edişi ya da yaşlıların imanlarını gizleyişi, bizi birtakım düşüncelere sevketmektedir. Örneğin istibdat beşiğinde yetişen, idare edenler tarafından daima zulüm ve işkence altında tutulan halkın ahlakı bozulur, şahsiyetleri zelil olur. Böylece her azgının hükmüne boyun eğer. Böyle bir kavmin üzerinden uzun bir zaman geçince de kötü ahlak ruhlarında yerleşir ve kök salar. İsrailoğulları'nın durumu da bundan ibaretti.

Mısır'da Firavunlar'ın zulmü İsrailoğulları'nın ahlaklarını ifsâd etmişti. Zillet, meskenet ve korkaklık ruhlarına sinmişti. İmandık demeye bile cesaretleri kalmamıştı. Hatta İsrailoğulları'ndan Mısırlı putperestler içerisinde, belli bir yaş

⁴⁵ Ateş, Bünyamin, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul, 1987, s. 369-371.

seviyesine ulaşmış olanların ruhlarında putperestlik yer etmiş ve putperestlik hayatına alışmışlardı. Neredeyse onlardan farkları kalmamıştı. Ancak gerek kavmiyet farkı gerek putperestlerin inancına toptan katılmayışları ve adlarının Müslüman kalışı, gerekse de o güne kadar alışılan usûl, onların Mısırlılar içersinde köle olarak hayatlarını sürdürmelerine sebep teşkil ediyordu.

Hz. Mûsâ'ya iman ettiklerini bildirip ona katılanların genç oluşu, onların fitratlarının, âdet, anâne ve geleneklerle henüz bozulmamış olduğunu gösterir. İsrailoğulları zillete, meskenete alışkın olduklarından dolayı kendilerine vaad edilen güzel günler için bedel ödemeye sabredip katlanmak yerine serzenişte bulunuyor ve şikayetleniyorlardı. Neredeyse eski düzene özlem duyuyorlardı. Oysa karşılaşılan tehlikelere karşı insana sebat verecek hakiki bir iman bunu yaptıramazdı. İsrailoğulları ise bundan mahrumdular. İmanın göstergesi Allah'a güvenmektir. Zayıf ve azınlıkta olan bir grubun, zalim, diktatör ve zorba takımına karşı gücünü arttıracak ve direncini fazlalaştıracak en büyük kuvvet unsuru Allah'a güvendir.

İsrailoğulları'nın iman zafiyetinden sonra en önemli kişilik bozukluklarından kaynaklanan bir durum da onların Allah'ın emirlerini yerine getirmek yerine bunda isteksiz davranmaları, gevşeklik göstermeleri ve hatta bundan sıyrılmaya çalışmalarıydı. Bunun en açık ve belirgin örneği "Bakara" örneğidir⁴⁶. Bakara kıssasının hemen akabinde "Sonra bunun ardından yine kalpleriniz katılaştı. Şimdi onlar taş gibi. Hatta daha da katıdır."⁴⁷ ayeti, Bakara olayının hemen akabinde, Firavun toplumu içinde yaşayan İsrailoğulları'nın kalplerinin son derece katılaştığına işaret etmektedir.

Böylece İsrailoğulları'nın Allah'ın emrini yerine getirmede titizlik göstermeyen, yap dediğini yapmayan, emirleri yerine getirmede mazeret uydurmaya çalışan, sorumluluktan kaçan, laubali, geveze ve korkak bir kişiliğe büründükleri görülmektedir. İsrailoğulları sabırsız ve tahammülsüz idiler. Bunu Hz. Mûsâ'ya şöyle diyerek ortaya koymuşlardı; "Sen bize gelmeden önce de geldikten sonra da eziyet çektik."⁴⁸ Bu tutumlarını her sıkıştıklarında, her imtihanın yoğunlaştığı anda ortaya koymaktan kendilerini alamadılar. Nitekim Mısır'dan çıkıp Kızıldeniz'e yaklaştıklarında arkalarından Firavun ve ordusunun geldiğini gördükleri zaman Rabb'lerini ve Hz. Mûsâ'nın peygamber oluşunu unutup pervasızca şöyle

⁴⁶ Bkz. Bakara, 2/67-71.

⁴⁷ Bakara, 2/74.

⁴⁸ Ârâf, 7/129.

söylendiler; "Mısır'da kabirler bulunmadığı için mi çölde ölmek üzere bizi getirdin? Bizi Mısır'dan çıkarmakla bize ettiğin bu nedir? Mısır'da sana, bırak bizi Mısırlılar'a kulluk edelim diye söylediğimiz söz bu değil midir? Çünkü çölde ölmektense, Mısırlılar'a kulluk etmek bizim için daha iyi olurdu."⁴⁹

İsrailoğulları'nın Firavun'dan kurtulduktan sonra, Kızıldeniz'in gözleri önünde yarılıp kendilerine yol açmasını yaşamış olmalarına rağmen, bundan sonraki tavırları hakikaten insanı hayrette bırakmaktadır. Esasen belki de Hz. Mûsâ için en zor dönem şimdi başlayacaktı. Çünkü artık sıra, bozulan ruhları, fitratları ve kişilikleri onarma sırasıydı. Tabiatları bozulmuş, bir taraftan dönecliğe, bir taraftan katılığa, bir yandan korkaklığa, bir yandan da mesuliyetin yükünü kaldırmamaya yönelmiş olan bu bozuk fitratlı İsrailoğulları'nın üzerindeki zillet kalıntısıyla savaşıyordu. İsrailoğulları'nın bu durumda olmasının nedeni ise onların uzun müddet baskı altında yaşamaları ve bunun neticesinde çeşitli duygular arasında bocalar halde kalmalarıydı. Şu bir gerçektir ki uzun bir müddet zillete mahkum olmak ve diktatörlere boyun eğmekten daha fazla hiçbir şey insan ruhunu ifsad edemez.

İsrailoğulları Mısırlılar'ın putperest hayatına alışmışlardı. Çoğunluğu taklitte, putperestlikte de onları taklide koyulmuşlardı. Firavunlar'ın putperest nizamı altında yaklaşık dört yüz otuz sene süren bir baskı dönemi geçirdiler. İsrailoğulları bu süründükleri çirkefli hayatı normal ve alelade bir hayat olarak kabul etmiş ve bundan başka yaşama şeklinin olmayacağını sanmışlardı. Bu yüzden denizi geçer geçmez ruhlarındaki bozukluk fırsat bulduğunda hemen kendisini ifşâ etmişti. Nitekim putperest bir kavmin yanından geçerken onların putlarını gören İsrailoğulları, Hz. Mûsâ'dan kendileri için bir put yapmasını istiyorlardı. "İsrailoğulları'nın denizden geçmelerini sağladık. Puta gönülden tapan bir kavme rastladılar. Ey Mûsâ, onların tanrıları gibi bize de bir tanrı yap dediler. Mûsâ: 'Siz ne kadar da cahil bir kavimsiniz.' "⁵⁰ cevabını verdi.

İsrailoğulları'nın tabiatı kararsız bir tabiattır. Azim ve gayret göstermekte zorlanırlar. Zayıf iradelidirler. Daha hidayete girer girmez dalâlete koşarlar. Henüz yücelmeye başlamışken zorlanıp hemen vazgeçebilirler. Yeni yeni doğru yola girmeye hazırlanırken, bir de bakarsınız ki ters yüz olmuşlar ve doğru yoldan gerisin geri dönmüşlerdir. Bu, ruhlarının Hakk'a karşı katılmış olmasındandır. His ve şuur dünyalarının kapkara taş kesilmesindedir. Puta tapan bir kavimle karşılaşır

⁴⁹ Kara, Necati, *Kur'ân'a Göre Hz. Mûsâ, Firavun ve Yahudiler*, İstanbul 1991, s.345.

⁵⁰ Ârâf, 7/138.

karşılaşmaz, Mûsâ (A.S.)'ın getirdiği tevhid akidesiyle geçirdikleri yirmi küsur senelik öğretim devresini birden unutuvermişlerdir. Aslında onlar kendiliklerinden birtakım putlar edinmiş olsalardı, şüphesiz ki durum, Âlemlerin Rabb'inin gönderdiği peygamberden kendileri için putlar yapmasını istemelerinden daha az garip olurdu. Ne var ki bunlar İsrailoğulları'dır. Hz. Mûsâ onların Allah'ın nimetlerini kısa sürede unutmalarına şaşırarak şu cevapla tekrar hatırlatıyor; "Sizi alemlere üstün kılmış olan Allah'tan başka bir Tanrı mı arayayım?"⁵¹

O dönemde İsrailoğulları'nın bir başka özelliği de disiplinsiz oluşları ve liderlerine bağlı olmayışlarıdır. Her fırsatta itaatsizlikleri bunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda da nimetin kadrini bilmeyişleridir. Zira kendilerini Mısır'ın Firavun'undan kurtarmış bir öndere karşı saygısızlıkları bunun açık belgesidir. Ayrıca çölde kendilerine ihsan edilen nimetleri (men ve selva) unutup buzağıya tapmaları da bir başka belgedir. Bu durum Kur'ân'da şöyle anlatılır; "Ey İsrailoğulları biz sizi düşmanınızdan kurtardık ve Tûr'un sağ yanında size vaad ettik, üzerinize kudret helvasıyla bildircin indirdik. Size verdiğimiz rızkın temizlerinden yiyin ama bu hususta taşkınlık etmeyin, sonra gazabım üzerinize iner. Kimin üstüne gazabım inerse artık o (ateşe) düşmüştür."⁵²

İsrailoğulları korkak oldukları kadar da şımarık ve edepsiz bir kişiliğe sahiptiler. Kendilerine vaad edilmiş mukaddes topraklara ulaşmak için savaş emredildiğinde hayasızca peygamberlerine şunu teklif etmişlerdi: "Ey Mûsâ onlar orada olduğu sürece biz oraya asla girmeyiz. Sen ve Rabb'in gidin, savaşın, biz burada oturuyoruz."⁵³

İsrailoğulları'nın en belirgin kişilik özelliklerinden birisi de verdikleri sözde duramayışlarıdır. Nitekim Hz. Mûsâ Rabb'ile buluşmaya gittiğinde, onlar Sâmirî'ye uyup buzağıya tapındılar. Ardından bundan pişman olup tevbe ettiklerinde, tevbelerini tescil için Hz. Mûsâ ile yetmiş kişi seçilip Mîkât'a vardıkları zaman başka bir edepsizlik ve sadakatsizlik sergilediler. Allah'ı apaçık görmek istediler, görmeksizin inanmayacaklarını belirttiler. "Bir zaman da: "Ey Mûsâ biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız." demiştiniz de derhal sizi yıldırım çarpmış siz de bunu görüyordunuz."⁵⁴ denilerek bu durum açıklanmaktadır.

⁵¹ Ârâf, 7/140.

⁵² Tâhâ, 20/80-81.

⁵³ Mâide, 5/24.

⁵⁴ Bakara, 2/55.

Bu durum İsrailoğulları'nın henüz istikrar bulmamış iç dünyalarını ve iman edilecek esaslar konusundaki şüpheli hallerini ortaya koymaktadır. Aceleci, kısa vadeci özellikleri onları korkak, güvensiz ve aldatılmaya son derece müsait kılmaktadır. Bunda Mısır'da içerisinde buldukları şartların ve sürdürdükleri hayatın büyük rolü olduğunu bir defa daha belirtmemiz gerekir.⁵⁵

Sözün özü yerilen topluluk, o dönemde yaşayan İsrailoğulları'nın bir kısmıdır. Dolayısıyla yerilen İsrailoğulları kavminin tümü değildir. Bu mantık ve zihniyetin her devirde ve her toplumda olması muhtemeldir. Kıssanın amacı da daha sonraki gelecek toplumların İsrailoğulları'nın yaşadığı duruma düşmemesini sağlamaktır.

⁵⁵ Sayı, Ali, *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Mûsâ*, İstanbul, 1992, s.230.

II. BÖLÜM
HZ. MÛSÂ HAKKINDA GENEL BİLGİ

I. DOĞUMU, ÇOCUKLUĞU VE GENÇLİĞİ

Hz. Yusuf sonrasında, Mısır'da Firavunluk dönemi tekrar başlamıştı. Bu süreçte İsrailoğulları sayıca çoğalmış olmalarına karşın, idarenin baskı, sindirme ve asimile politikalarının kurbanları olarak seçilmişlerdi. Her türlü zulüm ve işkenceye maruz kalmaktaydılar. Bu durum Kur'ân'da şöyle dile getirilmektedir: "Firavun (Mısır) toprağında gerçekten azmış halkını parça parça etmişti. Onlardan bir zümreyi güçsüz buluyor, bunların oğullarını boğazlıyor, kızlarını ise sağ bırakıyordu. Belli ki o bozgunculardandı."¹

Yüce Allah ise bu gidişata dur demek için planını devreye koyacağını şu şekilde ifade ediyordu: "Biz ise istiyorduk ki, o yerde güçsüz düşürülenlere lütufta bulunalım, onları önderler yapalım, onlara (ötekilerin) yerini alduralım."² Bu ilâhi plan işlemeye başlamış İmran'ın bir oğlu dünyaya gelmişti. Ancak annesi son derece kaygılı ve tedirgin idi. Çocuğunu gizlice doğurmuş, kimseye fark ettirmemiş idi. Ama bu durumu ne kadar saklayabilirdi ki. Endişe etmekte olan anneyi Yüce Allah ilham yoluyla konuşarak teskin ve teselli ettiğini şöyle bildirmektedir: "Mûsâ'nın anasına onu emzir, kendisine zarar geleceğinden endişelendiğinde, onu denize bırakıver, hiç korkup kaygılanma. Çünkü biz onu tekrar sana geri vereceğiz. Ve onu peygamberlerden biri yapacağız."³

Annesi buna rağmen iyice endişelenmeye başlayınca Mûsâ'yı sandığa koydu ve Nil'e bırakarak ablasına da sandığı takip etmesini söyledi. Kur'ân'da bu durum:

¹ Kasas, 28/4.

² Kasas, 28/5.

³ Kasas, 28/7.

"Annesi Mûsâ'nın ablasına, "Onun izini takip et." dedi. O da onlar farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi."⁴ şeklinde açıklanmaktadır. Sandık gide gide Firavun'un sarayının önüne geldi. Saray çalışanları sandığı alıp Firavun'un karısına getirdiler. Asiye sandığı açtığı anda çocuğu görür görmez içi sevgiyle doldu. Kur'ân'ın ifadesiyle Firavun'a şöyle dedi: "İkimizin de gözü aydın! Onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz.'" dedi. Halbuki onlar (işin sonunu) sezemiyorlardı."⁵

Hız. Mûsâ'yı öldürmekten vazgeçip onu sarayda büyötmeye karar verdiler. Ancak bir sorun vardı. Mûsâ süt emmiyordu. Yaratan böyle emretmişti. Sonunda bulunan çareyi Kur'ân şöyle haber veriyor: "Biz daha önce onun süt analarının sütünü kabule müsaade etmedik. Bunun üzerine ablası, "Size onun bakımını sizin namınıza üstlenecek, hem de ona iyi davranacak bir aile göstereyim mi?" dedi."⁶ Böylece Yüce Allah onu tekrar annesine geri döndürmüş ve annesine olan vaadinin hak olduğunu göstermiştir.⁷

Hız. Mûsâ büyüüp serpildi, boylu poslu tam bir delikanlı oldu. Yüce Allah ona, bu maddi gelişimine paralel olarak manevi yönden de destek olduğunu ve ayrıcalık verdiğini şöyle anlatmaktadır: "Mûsâ yiğitlik çağına erip olgunlaşınca, biz ona hikmet ve ilim verdik. İşte güzel davrananları biz böylece mükafatlandırırız."⁸

Bir gün Mûsâ saraydan ayrılıp şehirde gezintiye çıktı. Ancak bu çıkış onun Mısır'dan çıkışını hazırlayacak olayların başlangıcını oluşturacaktı. O gün neler olduğunu Kur'ân'dan şöyle öğrenmekteyiz: "Mûsâ ahalisinin habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada, biri kendi tarafından, diğeri düşman tarafından olan iki adamı birbiriyle dövüşür buldu. Kendi tarafından olanı, düşmana karşı ondan yardım istedi. Mûsâ da ötekine bir yumruk indirip onun ölümüne sebep oldu ancak hemen arkasından ""Bu şeytan işidir. O gerçekten saptırıcı apaçık bir düşmandır." dedi."⁹

Adamın ölmesinden büyük üzüntü duyan Hız. Mûsâ, büyük bir pişmanlıkla Allah'tan af diledi. Bundan sonra suçlulara arka çıkmayacağını şöyle ifade etti:

⁴ Kasas, 28/11.

⁵ Kasas, 28/9.

⁶ Kasas, 28/12.

⁷ Kasas, 28/13

⁸ Kasas, 28/14.

⁹ Kasas, 28/15.

"Mûsâ, "Rabb'im! Bana lütfettiğın nimetlere and olsun ki artık suçlulara asla arka olmayacağım." dedi."¹⁰

Hz. Mûsâ o gün saraya dönmeyerek geceyi şehirde geçirdi. Ertesi gün yine dolaşırken bir de ne görsün. Dün kavga eden İsrailoğlu bugün başka bir Mısırlı'yla dövüşüyor. Hz. Mûsâ adama kızıp onlara doğru hareketlenince, adam bu sefer kendisini öldüreceğini düşünerek, çünkü yaşadıkları olayın müsebbibi olduğunu haykırmıştı. Bunun üzerine, Mısırlı'nın Hz. Mûsâ tarafından öldürülmüş olduğu anlaşıldı. Bu durum karşısında ne yapacağını şaşırılmış vaziyette dolaşırken saraydan biri gelip olan bitenleri Hz. Mûsâ'ya aktararak bir an önce Mısır'dan ayrılmasının doğru olacağını söyler. Bu durumu Kur'ân şöyle dile getirir: "Şehrin öbür ucundan bir adam geldi ve dedi ki: 'Ey Mûsâ! İleri gelenler seni öldürmek için hakkında müzakere ediyorlar. Derhal (buradan) çık! İnan ki ben senin iyiliğini isteyenlerdenim.' Bunun üzerine Mûsâ korka korka etrafı gözetleyerek oradan çıktı. 'Rabb'im beni zalimler guruhundan kurtar.' dedi."¹¹

Böylece Hz. Mûsâ Mısır'dan ayrılmak zorunda kalır. Böylece peygamberlik görevi için kendisinin adeta eğitmeni olacak bir başka peygamber Hz. Şuayb'a doğru bilmeden yol alır. Ancak bildiği şey şu ki Rabb'i onunladır ve onu yalnız bırakmayacaktır. Bu isteğini, düşüncesini ve duasını Kur'ân'dan şöyle öğrenmekteyiz: "Medyen'e doğru yöneldiğinde 'Umarım Rabb'im beni doğru yola iletir.' dedi."¹²

¹⁰ Kasas, 28/17.

¹¹ Kasas, 28/20-21.

¹² Kasas, 28/22.

II. MEDYEN'E VARİŞİ, EVLİLİĞİ VE PEYGAMBER OLUŞU

Hz. Mûsâ Medyen'e vardığında kendisini, hayvanlarını sulayan bir topluluğun bulunduğu kuyunun başında bulur. Ancak durum biraz farklıdır. Bu farklılığı Kur'ân şöyle hikaye der: "Mûsâ Medyen suyuna varınca, orada (hayvanlarını) sulayan bir çok insan buldu. Onların gerisinde de (hayvanlarını) geri çeken iki kadın gördü. Onlara "derdiniz nedir?" dedi. Şöyle cevap verdiler: "Çobanlar (hayvanlarını) sulayıp çekilmeden biz sulamayız, babamız da çok yaşlıdır." Bunun üzerine Mûsâ onların davalarını suladı. Sonra gölgeye çekildi ve "Rabb'im! Doğrusu bana indireceğin her hayra muhtacım." dedi."¹³

Hz. Mûsâ Rabb'inden gelecek hayrı beklerken kızlardan biri çıkageldi. Babasının sulama ücretini vermek üzere kendisini davet ettiğini ona bildirdi. Bunun üzerine Hz. Mûsâ Hz. Şuayb'ın yanına vardı ve başından geçenlerin tümünü anlattı.

Hz. Şuayb onu teselli ederek yaşadıklarının artık geride kaldığını belirtip, ona kızının önerisiyle yeni bir hayatın teklifini sundu. Bu teklifin ne olduğu Kur'ân'da şöyle aktarılır: "(Şuayb) dedi ki: 'Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımdan birini sana nikahlamak istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan artık o kendinden; yoksa sana zorluk vermek istemem. İnşallah beni iyi kimselerden bulacaksın.'" Bu teklife Hz. Mûsâ'nın cevabı ise şöyleydi: "Bu seninle benim aramdadır. Bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, demek ki bana karşı husûmet yok. Söylediklerimize Allah vekildir."¹⁴

Hz. Mûsâ süreyi doldurunca ailesini de yanına alarak Medyen'den ayrılır ve Mısır'a doğru yol alır. Çünkü orada ailesi, geçmişi ve geleceği vardır. Ancak bir kış

¹³ Kasas, 28/23-24.

¹⁴ Kasas, 28/27-28.

günündeki çöl gecesinde işler çok farklı cereyan eder. Kur'ân'a göre bu yolculukta Hz. Mûsâ yolunu kaybetmiş vaziyettedir. Bu durumda iken uzakta bir ateş görür. Ve umutla ateşe doğru yol alır. Yaklaştığında ise kendisine nidâ edilir ve artık kutsal görev omuzlarına yüklenir: "Ben, evet ben senin Rabb'inim! Pabuçlarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadide Tuva'dasın. Ben seni seçtim, sana vahyolunanı dinle. Şüphesiz ben, ben Allah'ım. Benden başka Tanrı yoktur. Bana kulluk et ve beni anmak için namaz kıl..."¹⁵

Hz. Mûsâ'ya ilahi hitap şöyle devam etti: "Sağ elinde tutup durduğun nedir ya Mûsâ?" Hz. Mûsâ şöyle cevap verdi: "Ya Rabb'i. Elimdeki şey asamdır! Yorulduğum vakit ona dayanır; istirahat ederim. Onunla koyunlarıma ağaçlardan yaprak silkelerim. Ve bu asada benim için daha bir çok hünerler vardır."¹⁶

Bunun üzerine Cenâb-ı Hak "Ya Mûsâ elindeki asayı yere bırak!" dedi. Hz. Mûsâ asayı yere bırakır bırakmaz asa süratli ve çevikçe hareket eden bir yılan şekline girmişti. Hz. Mûsâ gördüğü bu manzaradan korkarak sırtını döndü.¹⁷

Cenâb-ı Hak: "Ya Mûsâ! Yönünü asaya dön ve korkma. Onu eline al. Sen emniyette ve bizim hıfz ve himayemiz altındasın. Biz onu ilk haline döndüreceğiz."¹⁸ Diyerek Hz. Mûsâ'nın bu korkusunun yersiz olduğunu belirtti. Bu sözler üzerine Hz. Mûsâ'dan korku gitti. Yılanı eline tekrar aldığı anda o bir anda tekrar asa haline dönüverdi.

Cenâb-ı Hak tekrar şöyle seslendi: "Ya Mûsâ, elini koynuna sok da bir başka mucize olarak o elin her türlü noksan ve ayıptan azade bir şekilde bembeyaz olarak çıkıversin."¹⁹ Bu emre uyan Hz. Mûsâ elini koynuna sokup çıkardığında, onun bembeyaz olduğunu gördü. Buna "yed-i beyza mucizesi" denir.

Nihayet Hz. Mûsâ tüm bu hazırlıkların neticesinde "Firavun'a git. Çünkü o gerçekten azdı."²⁰ hitabını alarak peygamberlik görevini yüklenmiş oldu. Hz. Mûsâ bir yandan devrin en zalim hükümdarını Hakk'a çağırarak diğer yandan yozlaşan kavminin inancını yenileyecek ve onları Firavun'un zulmünden kurtaracaktı.

¹⁵ Tâhâ, 20/11-14.

¹⁶ Tâhâ, 20/17-18.

¹⁷ Neml, 27/10.

¹⁸ Tâhâ, 20/21.

¹⁹ Tâhâ, 20/22-23.

²⁰ Tâhâ, 20/24.

Hız. Mûsâ yüklendiği bu görevin ne denli ağır olduğunun bilincindeydi. Bu yüzden Rabb'ine şöyle niyazda bulundu: "Lisanımdaki düğümü çöz."²¹, "Kardeşim Hârun'un dili benimkinden düzgündür, onu benimle beraber yardımcı olarak gönder."²² Böylece Hız. Mûsâ kendisini daha güçlü hissedecek ve kendinden emin olacaktı. Hız. Mûsâ'nın bu isteği kabul edilmiş, Hız. Hârun da peygamber olarak görevlendirilmiştir.

Hız. Mûsâ ve Hız. Hârun Firavun'un huzuruna çıktılar ve onu Hakk'a davet ettiler. Firavun bu duruma çok şaşırmişti. Hız. Mûsâ'ya verdiği karşılığı Kur'ân şöyle nakletmektedir: "Ne oluyor sana ya Mûsâ! Böylesine boyundan büyük işlere giriyorsun. Daha dün çocukken seni evimizde besleyip büyütmedik mi? Ve sen uzun seneler aramızda kalıp ekmeğimizi yiyip suyumuzu içmedin mi? Hem hatırlarsan bir de suç işlemiştin. Görüyorsun ya sen bizim terbiyemizi ve nimetlerimizi inkar edenlerden olmuşsun."²³

Firavun bu sözleriyle Hız. Mûsâ'yı minnet altında bırakmak ve işlediği hatayı söylemekle de sözünü hüccet olmaktan düşürmek istiyordu. Buna karşı Hız. Mûsâ şöyle dedi: "Ben o işi yaptığım zaman henüz yaşıım küçüktü. Başıma kaktığın terbiye ve büyütme meselesine gelince, bu durum senin İsrailoğulları'nı köle gibi en ağır işlerde çalıştırıp üstelik bir de çocuklarını acımadan öldürtmenden dolayıdır. Senin nimet diye başıma kaktığın şey olsa olsa katmerli bir zulüm ve azaptır."²⁴

Bu cevaptan sonra Hız. Mûsâ kendisinin peygamberlikle görevlendirildiğini, görevinin sadece tebliğ olduğunu, ister kabul etsin ister etmesin buna kendisinin karar vereceğini Firavun'a açıklar.

Bu ilk karşılaşmadan sonra Hız. Mûsâ ve Firavun bir çok defa karşılaşırılar. Hız. Mûsâ ile Firavun arasında geçen mücadelenin gözden kaçırılmaması gereken bölümlerinden biri de, Hız. Mûsâ'nın sihirbazlar ile toplumun önünde karşılaşmasıdır. Kur'ân-ı Kerim olayı şöyle nakleder: "Bu âlim sihirbazdır."²⁵ yaftasını Hız. Mûsâ'nın gösterdiği mucizeler neticesinde ona yapıştıran Firavun, bunları sihir olarak değerlendirmiş ve bunu herkese ispat etmek için sihirbazlarıyla Hız. Mûsâ'yı yarıştırmaya karar vermiştir. "Öyle ise muhakkak surette biz de sana aynen onun gibi bir büyü getireceğiz. Şimdi sen, seninle bizim aramızda ne senin, ne de bizim

²¹ Tâhâ, 20/27.

²² Kasas, 28/34.

²³ Şuara, 26/18-19.

²⁴ Şuara, 26/20-22.

²⁵ Şuara, 26/34.

muhalefet etmeyeceğimiz uygun bir yerde buluşma zamanı ayarla dediler. Mûsâ; buluşma zamanımız bayram günü, kuşluk vaktinde insanların toplanma zamanı olsun, dedi."²⁶ ayetiyle bu durum açıklanmaktadır.

Bunun üzerine bütün Mısır halkı, sihirbazlarla Hz. Mûsâ arasındaki müsabakayı seyretmek için buluşma yerine gelirler. O gün olanları Kur'ân sihirbazlar hakkında şunu aktarır: " "Ey Mûsâ, sen mi önce atacaksın yoksa atanlar biz mi olalım." Siz atın dedi. Onlar da ortaya atacaklarını atınca insanların gözlerini büyülediler, onlara korku saldılar ve büyük bir sihir sergilediler."²⁷ O kadar ki bu büyük sihirden Hz. Mûsâ dahi etkilenmişti.

Yüce Allah Hz. Mûsâ'yı teskin için ona şöyle vahyetmişti: "Mûsâ'ya korkma dedik, sen en üstünsün."²⁸ daha sonra da "Mûsâ'ya âsâsını atmasını vahyettik, o (onların) uydurduklarını yutuverdi."²⁹ ayetiyle de sonucu ortaya koymaktadır.

Müsabakanın sonunda Firavun ve ileri gelenler "Doğrusu çok şey bilen usta bir sihirbazmış"³⁰ diyerek inkarlarını sürdürürken, ilim ve vicdan sahibi olan sihirbazlar, gerçeğin karşısında boyun eğerek "Âlemlerin Rabbine, Mûsâ ve Harun'un Rabb'ine inandık"³¹ diyerek secdeye kapanmışlardır.

Firavun sihirbazların iman etmesine büyük tepki göstererek "Size izin vermeden iman mı ettiniz."³² demiş ve onları "Yakında göreceksiniz"³³ diyerek ellerini ve ayaklarını çaprazlama keseceğini ve sonunda hepsini asacağını söyleyip tehdit etmiştir.³⁴ Onlar ise: " Biz zaten Rabb'imize döneceğiz. Sen sadece Rabb'imizin ayetleri bize geldiğinde onlara inandığımız için bizden intikam alıyorsun. Ey Rabb'imiz! Bize sabır ver, mazlum olarak canımızı al."³⁵, "Mü'minler'in ilki olduğumuzdan dolayı Rabbimizin bizim hatalarımızı bağışlayacağını umuyoruz."³⁶ diyerek bilinçli bir şekilde iman ettiklerini ortaya koymuşlar, Rabblerine tam bir teslimiyet ile bağlanmışlardır.

²⁶ Tâhâ, 20/58-59.

²⁷ Ârâf, 7/115-116.

²⁸ Tâhâ, 20/68.

²⁹ Şuara, 26/45.

³⁰ Ârâf, 7/109.

³¹ Ârâf, 7/120-122.

³² Ârâf, 7/123.

³³ Ârâf, 7/124.

³⁴ Şuara, 26/49.

³⁵ Ârâf, 7/125-126.

³⁶ Şuara, 26/50-51.

Her defasında Firavun ilâhi gerçekleri kabule yanaşmaz ve reddeder. Kendisi inanmadığı gibi İsrailoğulları'nın Mısır'ı terketmesine de izin vermez. Bunun üzerine Firavun ve halkı bir çok kez musibetle imtihan olunurlar. Her defasında Hz. Mûsâ'ya müracaat edip belanın kaldırılmasını isterler. Kalktığına ise iman edeceklerini açıklamalarına rağmen bela geçer geçmez inanmaktan vazgeçip reddederler.

Firavun İsrailoğulları'na eskisinden daha fazla zulmeder olmuştu. İsrailoğulları bu duruma sabredemeyip her defasında Hz. Mûsâ'ya şikayette bulunuyorlardı. Bunun üzerine Hz. Mûsâ bir gün şöyle dua etti: "Ey Rabb'imiz! Sen hakikaten Firavun'a ve ileri gelenlerine dünya hayatında zînet ve nice mallar verdin. Sen artık onların mallarını yok et. Kalplerini şiddetle sık ki, onlar o çetin azabı görecekleri zamana kadar iman etmeyeceklerdir."³⁷

Bu bedduaya Hârun (A.S.) da amin demişti. Cenâb-ı Hak buyurdu ki: "Sizin ikinizin de duası kabul olunmuştur. O halde istikamet üzere yolunuza devam ediniz. Sakın cahillerin yoluna uymayın."³⁸

Hz. Mûsâ artık Mısır'da yapılacak bir şeyin olmadığına, Mısırlıların ıslah olmayacağına kat'i kanaat getirmişti. Firavun'un da artık arka arkaya gelen bu kadar musibetler ve nihayet tâun felaketi üzerine İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkmasına mani olacak gücü kalmamıştı. Fırsat bu fırsattı. Derhal hazırlığa başlandı. Yakında mukaddes topraklara doğru yolculuk başlayacağını kavmine müjdeledi. Cenâb-ı Hak Hz. Mûsâ'ya İsrailoğulları'nı alıp geceleyin Mısır'dan çıkarmasını emretmiş, Firavun tarafından takip edileceklerini fakat Firavun'un muvaffak olamayacağını binaenaleyh korkmamalarını buyurmuştur.³⁹

Hz. Mûsâ İsrailoğulları'nı alarak bir gece Mısır'dan çıktı. Bunu fark eden Firavun, sağa sola haberler salıp afet ve musibetlerle bitap düşen Mısırlıların çeşitli desiselerle kandırdı. Çok kalabalık bir şekilde Hz. Mûsâ ve ona inananları takip etmek üzere, güneş doğarken yola koyuldu.⁴⁰ Fakat Hz. Mûsâ o zaman kadar bir hayli yol almıştı.

İsrailoğulları çoluk çocuk ve eşyalarıyla yola çıktıkları için hızlı gidemiyorlardı. Firavun ise seçme askerlerle aradaki mesafeyi hızla kapatmaya çalışıyordu. Hz. Mûsâ ve İsrailoğulları Kızıldeniz kenarına vardıkları sırada Firavun da iyice

³⁷ Yunus, 10/88.

³⁸ Yunus, 10/89.

³⁹ Şuara, 26/52, Tâhâ, 20/77.

⁴⁰ Şuara, 26/62.

yaklaşmıştı. Firavun ve askerleri silahlı Hz. Mûsâ ve yanındakiler ise silahsızdılar. Hal böyle olunca İsrailoğulları'nı bir telaş aldı. Ve: "Eyvah yakalandık. Bizim için hayat ümidi kalmadı." diye ümitsizliğe kapıldılar. Zahirin bakıldığında durum böyleydi. Önlerinde düşman gibi deniz, arkalarında da deniz gibi düşman vardı. Hz. Mûsâ bu durumda Allah'a sığınarak onlara şöyle seslendi: "Hayır, asla, durum sizin düşündüğünüz gibi değildir! Şunda şüpheniz olmasın ki Rab'imizin yardımı bizimle beraberdir. Ve O bana inşallah bir kurtuluş yolu gösterecektir."⁴¹

Bu arada Firavun ve askerleri de iyice yaklaşmışlardı. Cenâb-ı Hak Hz. Mûsâ'ya esasını denize vurmasını vahyetti. Hz. Mûsâ da esasını denize vurunca, deniz yalçın dağların geçit vermesi gibi yarılarak önlerinde geniş ve kupkuru on iki tane yol açıldı.⁴² Bu yollardan İsrailoğulları geçmeye başladı. Bir kısmı sahile çıkmış ve bir kısmı denizin ortalarını geçmiş durumda iken Firavun ve askerleri de denizin kıyısına varmışlardı. Gördükleri manzara onları hayret ve dehşet içinde bırakmıştı. Bir müddet tereddüt ettikten sonra Firavun hırsıyla atını ileri sürdü. Ardından ordusu da bu açılan yoldan yürümeye başladı. İsrailoğulları tamamen karşı sahile çıktıkları sırada, Firavun ve askerleri de tamamen Kızıldeniz'de açılan bu yollara dolmuşlardı. Tam o esnada emri ilahi ile açılan deniz suları birbirine kavuşuverdi. Firavun'la birlikte zalim ve nankör Mısır ordusu tek ferdi kurtulamadan sulara gömüldüler. Böylece cezalarını buldular. Hz. Mûsâ'nın Firavun'la olan mücadelesi de burada son bulmuştu. Firavun'un son hali ise tam bir ibretlikti. Kur'ân-ı Kerîm durumu şöyle aktarır: "Firavun kurtuluşun olmayacağını anlayıp gerçekleri görünce iman etmek istedi ve şöyle dedi: "Kendinden başka ibadete layık bir mabud olmayan ve kendisine Benî İsrail'in de iman etmiş olduğu Rabb'e ben de iman ettim. Ve ben de Müslümanlar zümresindenim." Bunun üzerine Cenâb-ı Hak ona şöyle nidâ etti: "Şimdi mi aklın başına geldi ey âsi! Halbuki hayatın hep zulüm ve isyanla geçti. Yeryüzünü fesada verdin. Artık iman etmenin faydası yoktur. İmanın da makbul değildir. Şu kadar var ki bugün senden sonra, istikbalde gelecek olanlara ibret ve alamet olması için, senin bedeninin sular içinde kaybolmasına mani olacağız ve kurtaracağız. Bununla beraber insanların çoğu bizim ayetlerimizden gaflet etmekte devam edeceklerdir."⁴³

⁴¹ Şuara, 26/62.

⁴² Şuara, 26/63.

⁴³ Yunus, 10/91-92.

III. İSRAİLOĞULLARI'NI KURTARMA VE EĞİTME MÜCADELESİ

Hız. Mûsâ'nın peygamberliğinin bu aşamadan sonraki boyutu İsrailoğulları'nı kapsamaktadır. Yüce Allah'ın İsrailoğulları'nı Kur'ân'da anmasının sebeplerinden biri ve belki de en önemlisi insanlık tarihinde yaşadıkları serüvendir. Bu serüven, geçirdikleri değişim ve dönüşümlerin tarihidir. Kölelikten hürriyete, esaretten özgürlüğe giden çizgide pek çok sosyal aşamayı en derin bir şekilde yaşamışlardır. Onlara yapılanlarla, onların başkalarına yaptıkları Kur'ân'da yer almalarını temin etmiştir.

Bilindiği gibi Mûsâ (A.S.) ve onun kavmi olan İsrailoğulları'nın soy kütüğü İbrahim (A.S.)'a kadar uzanır. Mûsâ'nın kavmi olan Yahudiler, Kur'ân'da bazen "Ehl-i Kitap", "Benî İsrail", "Yehûd" ve bazen de "Kavm-i Mûsâ" olarak geçer. Yahudilerin ilk dedeleri olarak kabul edilen Hız. İbrahim'e Tevrat'ta İbrânî denilmektedir.⁴⁴ Daha sonra Hız. Yakub'un Tevrat'taki lakabı olan İsrail'den İsrailoğulları adını almışlardır.⁴⁵ İsrailoğulları Hız. Mûsâ zamanında "İsrailoğulları" ve "Mûsâ'nın Kavmi" olarak tanınmaktadırlar.⁴⁶ Onların Mısır'a Hız. Yusuf döneminde gelip yerleştikleri Kur'ân-ı Kerîm'de bildirilmektedir.⁴⁷

Mısır melikinın Hız. Yusuf'a olan güveni sayesinde İsrailoğulları kısa sürede ülke yönetiminde etkili olmuşlardır.⁴⁸ Kıptîler kendilerini Allah'a çağırın Yusuf'a o devrede, sadece dünyevi nimetlere ve üst mevkilere sahip olabilmek için itaat etmişlerdir. Ancak İsrailoğulları'nın tevhid akîdesine inanmaları, Hız. Yusuf'un

⁴⁴ Kara, a.g.e., s.43.

⁴⁵ Küçük, Abdurrahman, Tümer, Günay, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1993, s.181-182.

⁴⁶ Şeybe, Abdülkadir, *Çağdaş Dünya Dinleri ve Mezhepleri*, İstanbul, 1995, s.30.

⁴⁷ Yusuf, 12/54-56.

⁴⁸ Yusuf, 12/54.

ölümünden sonra yönetimin ele geçirilerek, onların köleleştirilme, asimile edilme, nüfuslarının azaltılma yoluna gidilmesinin en önemli sebeplerinden birisi olmuştur.⁴⁹

Hız. Yusuf'un ölümünden sonra İsrailoğulları, Mısır'da çoğalmaya başladılar. Yeni Firavun, Yusuf'un yaptığı hizmetleri unuttu, onların çoğalmalarından endişe etti. İsrailoğulları Mısır'da çoğalıp varlık sahibi olunca Firavun bunu önlemek için mallarını elinden aldı. Onları esir etti. Yeni doğan erkek çocuklarının öldürülmesini istedi. Ancak bu katliamlar, Mısır'ın ekonomik hayatını olumsuz etkilemiş ve Mısır ileri gelenleri Firavun'a gelerek İsrailoğulları'nın yaşlı nüfusunun ölmesi, doğanların da katledilmesi nedeniyle Mısır'da işlerini görece kimsenin kalmadığını, dolayısıyla tedbir alınmasını istediler. Bunun üzerine çocukların bir yıl arayla öldürülmesine karar verilmiştir.⁵⁰

Ayrıca İsrailoğulları, Mısır'da yaşayan yönetimde yer almadıkları gibi mevcut yönetim tarafından da zaafa uğratılan bir sınıfı teşkil etmekte ve yönetici sınıfların üretim ve hizmet yükünü çekmektedirler. Tüm mevcut hukuki statü, Firavun ve ona bağlı olanların haklarını korumaya yöneliktir. İsrailoğulları'nın ise hiçbir inanç ve tapınma hürriyeti yoktur.

Kısaca İsrailoğulları, Firavun'un zulmünden ahlakları ifsad olmuş, zillet, meskenet ve korkaklık ruhlarına sinmiş bir kavim haline gelmişler. Böyle bir ortamda uzun süre yaşayan bir kavmin bu tabiata sahip olmuş olması pek tabiidir.⁵¹

Firavun ve ahalisinin İsrailoğulları'na karşı tehdit ve olumsuz tavırlarına karşılık Hz. Mûsâ kavmine "Allah'tan yardım isteyiniz ve sabrediniz. Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona varis kılar, sonuç Allah'tan korkup günahattan sakınanlarındır."⁵² diyerek Allah'tan yardım istemelerini, tevhid inancını ve Allah'a sığınmanın önemini gündeme getirerek din eğitime başlamasına rağmen, kavminin tepkisi olumlu olmamıştır. Şahsiyetlerindeki oturmamışlıktan dolayı neye nasıl yaklaşacağını bilemeyen İsrailoğulları, bu bilgisizlikleriyle içlerinden yetişen peygambere tepki göstermişlerdir. Görüldüğü gibi tavırlar, kanaatler ve inançlar, insanların çevresindeki olaylarla olan ilişkilerinin temelini teşkil etmektedir. İsrailoğulları'nın şahsiyetleri tam teşekkül etmediği için "mensup oldukları grup

⁴⁹ Kara, a.g.e., s.96.

⁵⁰ Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyâtî'l-Kur'ân*, Mısır, 1954, C. 1, s.272.

⁵¹ Kara, a.g.e., s.235.

⁵² Ârâf, 7/128.

tarafından doğrudan ya da dolaylı olarak arzu edilen ortak değer yargıları, onlar için istek ve hedef olarak benimsenmektedir."⁵³

Hız. Mûsâ'nın, kavmini tebliğde yaşadıklarına gelince şunları görmekteyiz. Hız. Mûsâ ve İsrailoğulları denizden boğulmadan geçip Filistin'e doğru ilerlemekteyken puta gönülden tapan bir millete rast geldiler. Bunu gören İsrailoğulları Hız. Mûsâ'dan garip bir istekte bulundular. Bu isteği Kur'ân-ı Kerîm şöyle anlatır: "İsrailoğulları'nın denizden geçmelerini sağladık. Puta gönülden tapan bir kavme rastladılar. "Ey Mûsâ, onların tanrıları gibi bize de tanrı yap." dediler. Mûsâ "Siz ne kadar cahil bir kavimsiniz."⁵⁴ cevabını verdi.

Başlarında peygamber bulunmasına ve Allah'ın yardımını daha yeni yaşamalarına rağmen köle ruhlara sahip İsrailoğulları, hemen puta tapanlara özenmiş ve onlar gibi olmak istemişlerdir. Kimliksiz bir toplum olan İsrailoğulları başkalarına özentisi içinde olan bir toplum olmuş, onlardan etkilenmişlerdir. Hız. Mûsâ'nın onlara tek tanrı inancını öğretmesine karşılık onu hafife almaları, çok tanrılı dine meyletmeleri cehaletlerinin alametidir.

Hız. Mûsâ'nın kavmini cahillikle suçlaması, insan tabiatında bildiğini uygulamama özelliğinin olduğunu bize göstermektedir. Öyle ki insan kendisinde bulunan bazı istek ve arzulara bilgisizce uymaktadır. Böyle olunca da kendi hatasını göremediği gibi başkalarının ikazını da dinlemez hale gelmektedir.⁵⁵

Demek ki cehalet bilmemekten ziyade bildiğini tatbik etmemektir. Hız. Mûsâ onlara tek tanrı inancını öğretmesine rağmen onu hafife almaları ve puta tapmaya meyletmeleri cehaletlerini ortaya koymaktadır. Yine Hız. Mûsâ'nın kavmine "Allah size bir inek kesmenizi emrediyor." dediğinde onu küçümseyerek "Bizimle alay mı ediyorsun?" şeklinde cevap vermeleri, cahilliklerinden dolayı bağlantı kuramadıklarını göstermektedir. Hız. Mûsâ da onların bu tavırlarına "Cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım." anlamlı cevabını vermiştir.

İsrailoğulları yakalanmaktan kurtularak denizi geçmiş esaretten kurtularak özgürlüğe kavuşmuşlardı. Bundan sonra Hız. Mûsâ kavmini eğiteceği ilahi ilkeleri almak üzere Tûr-i Sînâ'ya çağırılmıştır. Allah Teâlâ bu durumu: "Mûsâ'ya otuz gece

⁵³ Ayhan, Halis, *Eğitim Bilimine Giriş*, İstanbul, 1995, s.128.

⁵⁴ Ârâf, 7/138.

⁵⁵ Dodurgalı, Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlke ve Yöntemler*, İstanbul, 1999, s.127.

vade verdik. Ve ona on gece daha ekledik. Böylece Rabb'inin tayin ettiği vakit kırk geceyi buldu."⁵⁶ olarak açıklamaktadır.

Hz. Mûsâ'nın bu görüşme sonunda yazılı levhalarla birlikte dönmüş olması, bize İsrailoğulları'nın olaylara maddeci bir gözle bakmalarından mütevellid bir durum olduğu düşüncesine sevk etmektedir. Çünkü bu anlayış ki İsrailoğulları'nı Allah'ı görmek istemeye sevk etmiştir. Böyle olmalı ki Hz. Mûsâ'ya vahiy, peygamberimizde olduğu gibi mücerred şekilde değil de levhalarda yazılı olarak müşahhas şekilde gelmiştir. Bu levhalarda İsrailoğulları'nın gerekli değişiminin sağlanması için ayetler verilmiştir. Hz. Mûsâ'nın kavminin bulunduğu putperest seviyeden, Hakk'a bağlı tevhid noktasına getirmesi için, bu emirlerdeki eğitici niteliğin kullanılması istenmiştir.

Hz. Mûsâ'nın bu buluşmaya gidişinde Hz. Hârun'u onların başında bırakmasına rağmen, aradan çok uzun zaman geçmemiş olmasıyla birlikte inançları sarsılmış ve bu ilk denemeyi kaybetmişlerdir. Bunun nedeni, Mısırlılar ile uzun zaman bir arada yaşamaları sebebiyle kalplerinde putperestliğin kök salmış olmasıdır. Sâmirî adındaki şahıs onlara buzağı şeklinde put yapmış, onlar da bu puta tapınmışlardır. Bu durumu Kur'ân şöyle dile getirmektedir: "Mûsâ'nın arkasından kavmi zinet takımlarından böğürebilen bir buzağı heykeli edindiler. Görmediler mi ki o onlarla ne konuşuyor, ne de onlara yol gösteriyor? Onu tanrı olarak benimsediler ve zalimler oldular."⁵⁷Bu durum bize İsrailoğulları'nın, Mısırlılar'ın inanç, tapınma ve tanrı anlayışlarının etkisi altında kaldıklarını, hürriyete kavuştuklarında dahi onları taklit ettiklerini göstermektedir.

Bunun üzerine Hz. Mûsâ kavmini "Ey kavmim! Rabb'im size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı? Aradan geçen zaman size uzun mu geldi, yoksa Rabb'iniz katından üzerinize bir gazap inmesini istediniz ki bana olan sözünüzden döndünüz?"⁵⁸ diyerek azarlamış, uyarılmış ve düşünmeye sevk etmiştir.

Bunun neticesinde İsrailoğulları sapkınlıklarının farkına varıp pişman olmuş ve nedametlerini şu şekilde dile getirmişlerdir: "Ey Rabb'imiz, bize acımaz ve bizi bağışlamazsan mutlak ziyana uğrayanlardan olacağız."⁵⁹

⁵⁶ Ârâf, 7/142.

⁵⁷ Ârâf, 7/148.

⁵⁸ Tâhâ, 20/86.

⁵⁹ Ârâf, 7/149.

Görülüyor ki bu durum, İsrailoğulları'nın henüz istikrar bulmamış iç dünyalarını ve iman edilecek esaslar üzerindeki şüpheli tavırlarını ortaya koymaktadır. Aceleci, kısa vadeli özellikleri onları korkak, güvensiz, aldatılmaya son derece müsait kılmaktadır. İsrailoğulları'nın büyük çoğunluğu Mısır'da geçirdikleri uzun sürede Hz. Mûsâ'yı tanımalarına rağmen, onun getirdiği tevhidî anlayışı kavrayamadıkları için sık sık ona itiraz etmişlerdir. Hz. Mûsâ ise sert bir şekilde ama sabırla onları eğitmeye çalışmıştır.

Hz. Mûsâ kavminin pişmanlığı üzere onlara tevbe tavsiyesinde bulundu ve bunu bizzat uygulamak istedi. Kavminin ileri gelenlerinden yetmiş kişiyi seçerek Allah'ın huzurunda bulunmak üzere yola çıktı. Ancak İsrailoğulları "Allah'ı apaçık görmedikçe sana inanmayacağız." dediler. Bunun üzerine onları dehşetli bir sarsıntı yakaladı. Bu sırada hepsi öldüler. Hz. Mûsâ'nın "Ey Rabb'im dileseydin onları da beni de daha önce helak ederdin." duası üzerine tekrar diriltilmişlerdir. Bu durum sonrasında Hz. Mûsâ Rabb'ine sığınıp şöyle yalvarmıştır: "Sen bizim velimizsin, bizi bağışla ve bize acı. Sen bağışlayanların en üstünüsün. Bize bu dünyada ve ahirette iyilik yaz. Şüphesiz biz sana döndük."⁶⁰ Bu durum İsrailoğulları'nın ne denli maddeci bir zihniyete ve ne denli umursamaz ve akıl almaz bir tavra sahip olduklarını gösterirken, Hz. Mûsâ'nın da ne denli zorlu bir sınavdan geçtiğini ve sabırlı davrandığını göstermektedir.

Mısır'dan çıkan İsrailoğulları henüz varacakları hedefe ulaşmamışlardı. Bunun üzerine Hz. Mûsâ kavmine "Ey kavmim. Allah'ın size yazdığı mukaddes topraklara girin ve arkanızı dönmeyin, yoksa kaybederek dönmüş olursunuz."⁶¹ diyerek onlara hedefi göstermiştir. Ne var ki İsrailoğulları henüz bir kişilik ve şahsiyete kavuşmamışlardı. Bu yüzden buna da itiraz ettiler. Hz. Mûsâ'ya arsızca şu cevabı verdiler. "Ey Mûsâ oraya girmeyeceğiz, orada zorba bir halk yaşıyor, onlar uzaklaşmadıkça biz kesinlikle oraya girmeyeceğiz, eğer uzaklaşırlarsa o zaman gireceğiz."⁶² ve devamla "Sen ve Rabb'in gidin savaşın. Doğrusu biz burada oturacağız."⁶³ deme cüretini gösterdiler.

Bunun üzerine Allah Hz. Mûsâ'ya hitaben, bu fâsıklar kavmi hakkında ye'se düşmemesini buyurarak onu teselli ederken, fâsıkları da Allah'a kesin söz verdikten

⁶⁰ Ârâf, 7/155.

⁶¹ Mâide, 5/21.

⁶² Mâide, 5/22.

⁶³ Mâide, 5/24.

sonra dönen, Allah'ın emrettiği ilişkileri kesen ve yeryüzünde bozgunculuk yapan, manen iflas eden kişiler olarak tanımlamaktadır.

Bu merhaleden sonraki safha, İsrailoğulları'nın içinde fiske olmayan bir toplum meydana getirme tedbir ve çabası olacaktır. Bu yüzden bu neslin yok olacağı, yeni bir neslin yetişeceği süre olan 40 yıl çölde dolaşma cezası verilmiştir. İsrailoğulları çölde yaşamaya başlayınca Allah onlara gıda olarak gökten "menn" ve "selva"⁶⁴ indirmiştir. Bu nimetlerin indirilişinde ve onların toplanmasında bir imtihan ve eğitim amacının hedeflendiği görülmektedir. İsrailoğulları Mısır'da iken Firavun'un kendilerine uyguladığı politika sonucu birbirleriyle dayanışma ve yardımlaşma niteliklerini büyük çapta kaybetmişlerdi. İsrailoğulları kendi çıkar ve hırslarının esiri olmuş, Firavun'un her istediğini yapar duruma gelmişlerdi. Aç gözlü ve ferdiyetçi olan İsrailoğulları kendilerine emredildiği halde, her tarafta bol olan menn'in kendilerine yetecek kadarından fazlasını toplamışlar, Allah'a karşı bir güvensizlik sergilemişlerdir. Yine aradan bir zaman geçince bunlardan bıkmışlar ve alışageldikleri yiyecekleri Hz. Mûsâ'dan istemişlerdir. "Ey Mûsâ, hep aynı şeyi yemeye katlanamayız."⁶⁵ diyerek nimete nankörlük etmişlerdir. Hz. Mûsâ ise "Daha kaliteli olanı daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz?"⁶⁶ diyerek onların tercihlerinde yanıldıklarını, onlara daha iyi olanla daha aşağı olanı ayırt etmelerini öğretmektedir.

Böylece onların akıllarını kullanamadıklarını, kalplerinin katılıp duyarsızlaştığını, dolayısıyla iç dünyalarındaki değişimi gerçekleştiremediklerini Hz. Mûsâ kıssalarından öğrenmiş bulunmaktayız.

⁶⁴ "Menn" hakkında tefsirlerde bal çeşidi veya ince ekmek yahut ballı yufka olduğunu söyleyen nakiller vardır. "Selva" ise bildircin etidir. Bkz. Taberi, *a.g.e.*, C. I, s. 294.

⁶⁵ Bakara, 2/61.

⁶⁶ Bakara, 2/61.

IV. HZ. MÛSÂ VE HIZIR KISSASI

Hz. Mûsâ'nın hayatında önemli bir yere sahip olan ve Kur'ân'ın da bize aktardığı bir bölüm vardır. Bu ilmen Hz. Mûsâ'dan üstün olan, ledünnî ilme sahip diye vasıflandırılan, "Hızır" diye adlandırılmış olan kişi ile buluşup yaptığı yolculuktur.

Ubeyy b. Kâb'dan nakledilen bir rivayete göre Hz. Mûsâ, bir keresinde insanların en bilgini olduğunu iddia ettiği için Allah tarafından azarlanmış ve kendine vahiy yoluyla iki denizin birleştiği yerde yaşayan bir Allah kulunun kendisinden daha bilge olduğu bildirilmişti. Hz. Mûsâ bu adamı bulmak yönünde ısrarlı bir istek gösterince, Allah da ona bir sepete balık koymasını ve balık kayboluncaya kadar yoluna devam etmesini emretti. Balığın kaybolması amaca erişildiğinin işareti olacaktı. İki denizin iki tür bilgi kaynağını ya da bilgi akışını yani harici olay ve olaylara ilişkin gözlem ve muhakeme yoluyla elde edilen zahiri bilgi ile, mistik sezgi ve müşahedeler yoluyla elde edilen bâtinî bilgiyi simgelediği söylenmektedir.⁶⁷

Hz. Mûsâ fetâsıyla (genç, yol arkadaşı) yola koyulmuştu. Fakat her nasıl olduysa dinlendikleri bir esnada balık kaybolmuş ancak fetâ bunu Hz. Mûsâ'ya söylemeyi unutmuştu. Nitekim mola verip açıklarını giderecek olduklarında fetâ durumu hatırlayıp Hz. Mûsâ'ya olan biteni anlatmıştı. Bunun üzerine "Hz. Mûsâ 'balığın kaybolduğu yerde bu kulu bulacağımızı haber vermiştim. İşte burası orasıdır' dedi ve geldikleri yoldan geriye izleri takip ederek balığın girdiği kayaya geldiler."⁶⁸

Burada ilâhi rahmete mazhar olmuş "bilge kul"a rastladılar. Hz. Mûsâ ona selam vererek "sana öğretilenlerden bana irşâd edici bir ilim öğretmen karşılığında

⁶⁷ Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı*, İstanbul, 2002, s.499.

⁶⁸ Kehf, 18/64.

sana tabi olabilir miyim?"⁶⁹ diye sordu. O zat "sen benimle birlikte olmaya kesinlikle sabredemeyeceksin, nitekim hakkında hiçbir bilgin olmayan şeylere sen nasıl sabredeceksin?"⁷⁰ diye cevap verdi. Hz. Mûsâ "İnşaalâh beni sabredenlerden bulacaksın ve senin hiçbir işine karşı gelmeyeceğim." dediğinde bilge kul "bana tabi olacaksın, hiçbir şey hakkında ben ondan bahis açınca kadar bana soru sormayacaksın."⁷¹ demiştir. Bununla yaşanılacak olayların sıradan olmayacağı, aslında mutlaka soru sormayı gerektirecek türden olaylar olduğunu bilmekte ve öğrencisini uyarmaktadır.

Hz. Mûsâ ile ledünni ilme sahip olan kul sahil boyunca yürümeye başladılar. Ve orada bir gemi gördüler. Gemilerdekilerden onları almalarını istediler ve gemiye bindiler. Bilge kul geminin tahtalarından birini söktüğünde Hz. Mûsâ "gemidekileri boğmak için mi gemiyi deldin? Gerçekten sen çok tehlikeli bir işi yaptın."⁷² dedi. Hz. Mûsâ burada dehşete kapılmış daha önce verdiği sözü unutarak, ya da alışılmışın dışında bir olaya şahit olduğu için, o işin sebebi ve şeklini öğrenmek isteyerek bunu yapmıştır. Bundan sonra bilge kul "Benimle beraber olmaya kat'iyen tahammül edemezsin demedim mi?"⁷³ diyerek Hz. Mûsâ'yı uyarır. Hz. Mûsâ da "Unutmam sebebiyle beni kınama ve bana bu işimden dolayı bir güçlük çıkarma."⁷⁴ diyerek özrünü beyân eder. Hz. Mûsâ insanın bir gerçeği olduğundan hareketle, itiraf ettiği unutma eyleminden dolayı sorumlu tutulamayacağını ifade etmiştir. Bir bakıma her şeye rağmen özür dilemekte ve özür dilemenin bir erdem olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu olaydan sonra gemiden inip yollarına devam eden Hz. Mûsâ ve bilge kul, bir çocuğa rastlamışlar. Bilge kul hiçbir şey sormadan hemen oracıkta çocuğu öldürmüştür. Bunun üzerine Hz. Mûsâ dayanamamış ve şiddetli bir çıkış yaparak "Bir can karşılığı olmadan temiz bir çocuğa kıydın ha! Doğrusu sen çirkin bir iş yaptın."⁷⁵ demiştir. Çünkü geminin onarılma şansı vardır ama çocuk yeniden yaşama dönemeyecektir.

⁶⁹ Kehf, 18/66.

⁷⁰ Kehf, 18/67-69.

⁷¹ Kehf, 18/70.

⁷² Kehf, 18/71.

⁷³ Kehf, 18/72.

⁷⁴ Kehf, 18/73.

⁷⁵ Kehf, 18/74.

Hz. Mûsâ'nın bu çıkışına bilge kul yine "Ben sana benimle beraber kat'iyen sabredemeyeceksin demedim mi?"⁷⁶ deyince Hz. Mûsâ "Bundan sonra sana bir şey sorarsam artık benimle arkadaşlık etme. Benim tarafımdan benden ayrılma konusunda mazerete sahip olursun."⁷⁷ cevabını verir. Bir daha itiraz ettiğinde artık mazerete sahip olamayacağını anlamıştır Hz. Mûsâ.

Olayın ardından ikilinin yolu bir köye rast gelir. Acıkmışlardır, köylüden yemek isterler. Ama kimse onları misafir etmek istemez. Bir duvarın dibinde soluklanırken onun yıkılmak üzere olduğunu fark ederler. Bilge kul hemen işe koyularak duvarı sağlamlaştırır ve yıkılmaktan kurtarır. Hz. Mûsâ kendilerine kötü davranan bu köy halkına bu iyiliğin bedelsiz yapılmış olmasına anlam veremez ve kendisini tutamayarak şöyle yorumda bulunur: "İsteseydin onun karşılığını alırdın."⁷⁸ Bu yorumun üzerine artık ayrılma vakti gelmiştir. Bilge kul şöyle der: "Haklarında sabır gösteremediğin şeylerin yorumlarını sana bildireceğim."⁷⁹

Hz. Mûsâ'nın son itirazı ile ledünnî ilme sahip olan kişi, yolculuk esnasında yaptıklarının bir açıklamasının bulunduğu, bir sebebe bağlı olduğu ve Yüce Allah'ın emriyle gerçekleştirilmiş olduğu, birlikte yaşadıkları bu olayların iç yüzünü anlatmaya başlar. "Gemi, denizde çalışan birtakım yoksul kimselere aittir. Ben onu kusurlu yapmak istedim. Çünkü arkalarında bütün sağlam gemileri zorla gasp eden bir kral vardı."⁸⁰ Bilge kul gemiye hasar verirken bu geminin sahiplerinin miskin olduğunu belirtmiş olmasına rağmen amacının yardım etmek olduğunu ve onları daha büyük zarardan korumayı amaçladığını belirtmiştir. Öldürdüğü çocuğun durumunu ise "Onun anne ve babası inanmış kimselerdi. Çocuğun onları azdirmasından ve inkara sürüklenmesinden korktuk."⁸¹ şeklinde izah etmiştir. Ayrıca "Böylece Rabb'lerinin onun yerine kendilerine temizlikte daha hayırlı ve merhamette daha yakın birini vermesini istedik."⁸² diyerek öldürmesinin amacı açıklanmaktadır.

Duvar meselesine gelince onu da şöyle açıklamıştır: "O, şehirdeki iki öksüz çocuğa aitti. Duvarın altında onlara ait bir hazine vardı. Babaları da iyi bir kimse idi.

⁷⁶ Kehf, 18/75.

⁷⁷ Kehf, 18/76.

⁷⁸ Kehf, 18/77.

⁷⁹ Kehf, 18/78.

⁸⁰ Kehf, 18/79.

⁸¹ Kehf, 18/80.

⁸² Kehf, 18/81.

Rabb'im onların, erginlik çağına ulaşp da hazinelerini çıkarmalarını kendi katından bir rahmet olarak istedi."⁸³

Bütün bu kıssadan bu yolculuğun kasıtlı yaptırıldığını, bir eğitim amacı taşıdığını anlamaktayız. Bununla beraber Hz. Mûsâ'nın şahsında bütün insanlığa, olayların bir görünen bir de görünmeyen yönü bulunduğunu anlatmaktadır. Sabırlı davranılıp, aceleci olunmamalı bazı hikmetlerin ortaya çıkış beklenmelidir. Ayrıca kılavuz ve rehber edinilen kişiye tam bir güvenin olması gerektiğini de bu kıssadan anlayabiliriz.

⁸³ Kehf, 18/82.

III. BÖLÜM
HZ. MÛSÂ KISSALARININ EĞİTSEL DEĞERİ

I. KAZANDIRILMAK İSTENEN İLKELER

A. Tevhid

Hız. Mûsâ'nın İsrailoğulları ile olan mücadelesinin temelini, tevhid ilkesinin onların bilincine yerleştirmesi oluşturmaktadır. Çünkü Hız. Mûsâ'ya peygamberlik görevi verildikten sonra ona gelen ilk emirler "Şüphesiz ben Allah'ım. Benden başka Tanrı yoktur. Bana kulluk et, beni anmak için namaz kıl."¹ olmaktadır. Buradan Allah Teâlâ, öğretim faaliyetine tevhid inancıyla başlanması gerektiğini bizlere öğretmektedir.

Allah Teâlâ, "Benden başka Tanrı yoktur."² diyerek din eğitiminin önde gelen kuralını koymaktadır. O da şirkle mücadele etmek ve insanların Allah'tan başka Tanrı tanımlarını önleyerek tevhid inancı bilincini yerleştirmektir. Görüldüğü gibi Hız. Mûsâ'ya verilen ilk mesajın öğretisi tevhid inancı doğrultusunda olmaktadır. Burada tek Tanrının, tapınılacak tek varlık olduğu, kulluğun sadece ona yapılacağı vurgulanmaktadır. Tevhid inancıyla onun gerekliliği olan kulluk asla parçalara bölünemeyen birliği ifade etmektedir. Bütün bunları, namaz kılıp zikrederek yapması istenmekte ve son olarak da "Mutlaka kıyamet gelecektir."³ buyurularak ahiret inancı öğretilmektedir. Böylece insanın iç alemine bir ahlaki disiplin oluşturabilmek için, amellerin asla kaybolmayacağı fikri vurgulanmaktadır. Kısaca tevhid inancı, ibadet ve ahirete iman, dini öğretimin öncelikli konularını teşkil etmektedir.

Yüce Allah Hız. Mûsâ'ya "Bunları kuvvetle tut, kavmine de en güzelini almalarını emret."⁴ buyurarak maddi anlamda tutmaktan çok, onları anlayıp hayata geçirmelerini istediğini belirtmiştir. Hız. Mûsâ'nın kitabında olduğu gibi, diğer bütün

¹ Kasas, 28/14.

² Tâhâ, 20/14.

³ Bayraklı, Bayraktar, *Kurân Tefsiri*, İstanbul, 2003, C. XII, s. 232-233.

⁴ Ârâf, 7/145.

peygamberlerin kitabında da en güzel kelime, kelime-i tevhid yani tevhid inancıdır. Allah'ın var ve bir olduğunu ifade etmek, şirki bırakıp tağutu inkar edip tevhid inancını kabul etmek, en güzelini almak demektir.

Daha sonraki aşamalarda da Hz. Mûsâ kavmi olan İsrailoğulları'na tevhid inancını aşılama devam etmiş, bu uğurda çaba sarfetmiştir. Hz. Mûsâ Tûr dağında Rabb'inden vahiy alırken, İsrailoğulları Sâmirî adlı şahsın etkisinde kalarak buzağıya tapmıştır. Hz. Mûsâ ise durumu öğrendiğinde onlara "Sizin tanrınız, yalnızca kendisinden başka tanrı olmayan Allah'tır. Onun ilmi her şeyi kuşatmıştır."⁵ buyurarak gerçek dinin dayandığı temel inanç sisteminin tevhid inancı olduğunu söyleyerek tebliğini sürdürmüştür. "Her şeyi ilmi ile kuşatmış olması" onun tek tanrı olması için yeterlidir. Hz. Mûsâ burada Sâmirî ve İsrailoğulları'nın cahil olmaları nedeniyle, onlara Allah'ı, ilim sıfatıyla anlatmıştır. Görüldüğü üzere tevhid inancını yerleştirmedikçe, yani şirkin alanını yeterince daraltmadıkça diğer değerleri yerleştirmek zor hatta imkansızdır. Bütün peygamberlerin getirdiği mesajın, ilahi vahyin ve dinin, bir tevhid inancı okulu olduğunu söyleyebiliriz. Bundan dolayı onların eğitimine "tevhid eğitimi" ismini verebiliriz.⁶

Din eğitiminin temelinde öncelikle kişiye yaratıcısını tanıtmak, onun mutlak hakimiyetini gözler önüne sererek kulun tam bir teslimiyet ile Hakk'a bağlanmasını sağlamak vardır. Hz. Mûsâ'nın kisasında bunu net olarak görebilmekteyiz. Şöyle ki, Hz. Mûsâ'ya aralarındaki bir katli olayından dolayı katilin bulunmasını isteyerek gelen İsrailoğulları'ndan, Yüce Allah bir inek kesmelerini istemiş, onlar ise "Bizimle alay mı ediyorsun."⁷ diyerek hayrete düşmüşlerdir.

Katilin bulunması için ineğin kesilmesinin amacı, onların Allah'tan başkasına Tanrılık payesi vermelerini yani şirklerini ortadan kaldırmaktır. Böylece onlar gönüllerindeki şirki öldürerek tevhid inancını canlandıracaklardır. Öyleyse şirk insan gönlünü öldürmektedir. Onların gönüllerini diriltmek için, taptıkları inek tanrısının öldürülmesi gerekiyordu. Yüce Allah tanrı edindikleri buzağıyı bizzat kendilerine kestirmekle, buzağının tanrı olamayacağını onlara göstermek istemiştir. Onlar ise bu işi alay konusu olarak görmekle şirkin insanın gönlünü öldürdüğünü bizlere göstermektedirler. Öyleyse eğitim sistemleri, insanların gönlündeki şirk unsurlarını

⁵ Tâhâ, 20/98.

⁶ Bayraklı, *a.g.e.*, C. XII, s. 339.

⁷ Bakara, 2/67.

ortadan kaldıracak öğretiler ortaya koymalıdır. Gönüllere canlılık getirme faaliyeti olan eğitim, gönüllere tek tanrı inancının dönmesini sağlamalıdır.⁸

Buna göre diğer eğitim sistemlerinden farklı olarak İslâm eğitim sistemi, varlık alemine tevhid yani her şeyin bütünü birer parçası oldukları penceresinden bakar. Hedefe parça parça olarak değil bir bütün olarak ulaşmayı esas alır. Çünkü tevhidin esasını meydana getiren tek Allah inancının temel niteliği, Allah'ın bütün varlık aleminin Rabbi olmasıdır. Buna göre Allah her şeyi yaratan, varlığını devam ettiren, eğitip geliştirendir. Bu temel ilkeye göre Allah alemlerin ve insanlar dahil her şeyin tek Rabb'idir.⁹

İslam eğitiminin ilim ve irfan, iman ve amel, ahlak ve hikmet, ibadet ve itaat alanlarındaki hedefleri, İslam'ın ruhuna hakim olan tevhid prensibinde olduğu gibi bütüncül bir yapı oluştururlar. Bu hedeflerin hemen hepsi Yüce Yaratıcı'ya varan bir seyir takip ederler. İnsan işte bu nihai hedefte yüce kimliğine kavuşur ve eşref-i mahlûkât olur.¹⁰

Bir yerde birlik varsa orada eğitim var demektir. Allah eğittiği kullarını nasıl bir araya getirip kardeş yaptığını ve onunla tevhidi gerçekleştirdiğini bizlere göstermektedir. Peygamberlerin de aynı gaye üzere çalışmalarını istemektedir.¹¹

Günümüz din eğitimi, önceliği tevhid inancının öğretimine vermeli ve tüm dini ve sosyal değerleri onun etrafında bir araya getirip işlemeli ve insanlara aktarmalıdır. Çünkü gerçek iman, tıpkı maddenin en küçük parçası olan atom gibi parçalanamaz. Nasıl ki atom parçalanınca doğası bozulup her tarafı yakıp yıkmaktadır, iman da şirk ile parçalanırsa Allah ile olan ilişkilerimizi mahvetmekte ve insan olma onurunu Allah katında yakıp yıkmaktadır.¹²

Tevhid ilkesi İslam eğitime kaynak, muhteva ve hedefler bakımından temel oluştururlar.¹³

Tevhid inancının bütünleyici esasına göre Allah Rahman ve Rahim'dir. Bu manada Allah'ın, alemlerin Rabb'i Rahman ve Rahim oluşu, insanlara, dünyaya ve varlık alemine karşı nasıl bir bakış açısı ve bu doğrultuda nasıl bir hareket tarzı

⁸ Bayraklı, a.g.e., C. I, s. 489.

⁹ Başkurt, İrfan, "İslâm Eğitime Dair Bazı Temel İlkeler", DEAD, İstanbul, 2002, S.IX, s.92.

¹⁰ Gündüz, Turgay, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, İstanbul, 2003, s.93.

¹¹ Bayraklı, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, İstanbul, 1989, s.281.

¹² Bayraklı, Bayraktar, a.g.e., C. XII, s. 339.

¹³ Özbek, Abdullah, *Kurân'da Tevhid Eğitimi*, Konya, 1996, s.7.

geliştirecekleri konusunda ışık tutmaktadır. Bunun anlamı yeryüzünde barışa dayalı sevgi, şefkat ve merhametin, kısaca medeniyetin geçerli olduğu bir ortam oluşturmaktır. Bunu gerçekleştirme görevi ise hiç şüphesiz eğitime düşmektedir. Öyleyse eğitimcilere düşen, varlık alemine bütüncül bir yaklaşım ve rahmet esasına dayalı bir bakış açısı yakalama bilinci vermeleridir. Bunu temel almayan bir eğitim sistemi, yeryüzünde barışın sağlanmasına katkıda bulunamayacağı gibi ilahi teslimiyeti de gerçekleştirmiş olamaz.¹⁴

B. Özgürlük (Bağımsızlık)

İnsanlık tarihinde en çok ezilen, hürriyetleri ellerinden alınan ve yöneticilerinin zulmüne muhatap olan toplum İsrailoğulları'dır. Yüce Allah Hz. Mûsâ'yı, İsrailoğulları'nı bu esaret ve kölelikten kurtarmak için göndermiştir. Hz. Mûsâ'nın Firavun'a "Allah hakkında gerçek olandan başkasını söylememek benim üzerime borçtur. Size Rabb'inizden açık bir delil getirdim, İsrailoğulları'nı benimle beraber gönder"¹⁵ demesinden, onun ilk görevinin peygamber olduğunu ilan etmek, ikinci görevinin ise İsrailoğulları'nı esaretten kurtarmak olduğunu anlamaktayız.

Firavun'un hukuki, sosyal ve ekonomik açıdan sömürdüğü, haklarını ellerinden aldığı için, İsrailoğulları'nı esaretten kurtarmak, peygamberlik görevinin en zor aşamasını teşkil etmektedir. Hz. Mûsâ'nın peygamberliği, insanlara vurulan esaret zincirinin kırılıp hürriyetlerine kavuşturulmalarını esas almaktadır. Bu yüzden Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'yı düşman sarayında büyüterek köle ruhlu bir insanın peygamber olamayacağına işaret etmektedir.¹⁶

Firavun İsrailoğulları'nı Hz. Mûsâ ile göndermeyerek onların inanç hürriyetlerini de ellerinden almıştı. Hatta Firavun, sihirbazların Hz. Mûsâ'ya iman etmelerinden sonra, onlara büyük tepki göstermiş ve "Size izin vermeden önce iman mı ettiniz?"¹⁷ demiştir. Bütün bu olanlardan sonra Firavun'un inanç özgürlüğünü tanımadığını, inancını özgürce seçmek ve değerlendirmek isteyenlere ise idam cezasını verdiğini görmekteyiz. Ayrıca Firavun'un onları tehdit etmesi çevrenin, dolayısıyla eğitim ve öğretim üzerindeki baskıların nasıl etki ettiğini de bizlere göstermektedir. Bu yüzden kişilerin beğenilir kişisel özellikleri

¹⁴ Başkurt, *a.g.m.*, S. IX, s.93.

¹⁵ Tâhâ, 20/47.

¹⁶ Bayraklı, *a.g.e.*, C. VII, s. 246.

¹⁷ Ârâf, 7/123.

geliştirebilmeleri, istedik davranışlar kazanabilmeleri için, onlara elverişli ortamın hazırlanması gerekir. Öyleyse bir öğrenci, kendisine sunulan öğrenme yaşantılarını özgürce seçme hakkına sahip olmalıdır. Bunun zıddı olan zorlama ve baskı ise insanda bedensel ve ruhsal olumsuz değişimler yaratır ve insanın iç dengesini, çevreye olan uyumunu bozar. Sonuçta her tür baskı ve zorlama, insanın öğrenmesini olumsuz yönde etkilemektedir.¹⁸

Hız. Mûsâ İsrailoğulları'nı Mısır'dan çıkararak onları hürriyetlerine kavuşturmuş, Firavun'dan ve zilletten kurtarmış, kararlarını serbestçe verebilecekleri bir ortamı onlara hazırlamıştır.

Şu bir gerçektir ki sadece haklar gereği köle olunmaz, fikirlerin de köleliği kaçınılmazdır. İsrailoğulları hem haklar gereği ve hem de fikir olarak köleleştirilmiş bir toplumdur. Bir insan başkası öyle düşünüyor ya da inanıyor diye düşünüp inanıyorsa kendisini aşamamıştır. Hürriyet, insanı diğer insanların fikir ve inançlarından kurtarmak istemektedir. Yaratıcı ve daima kendini yenileyen insan, diğer insanların düşünce ve bağlarından sıyrılmış demektir. İnsan şahsiyetinin temelinde özgürlük vardır. İslâm da önce özgürlüğü içimizde arar. Dıştaki insanların motive etmesinden önce, nefsin duygu ve arzularının motive etmesinden kurtuluşu gerçek özgürlük olarak tanır.¹⁹

O halde eğitimciler de öğrencilerine hür olmayı ve hür olmanın yollarını öğretmelidirler. Öğrenciler her zaman başkasının öğüdüne muhtaç ve güdümünde olmaktan kurtulmayı öğrenmelidir.²⁰ Eğitimci, daima kişinin kendi kabiliyeti nisbetinde düşünebileceği bir alanda öğrenciyi serbest bırakmalıdır. Dışarıdan ne kadar müdahale olursa, insan şahsiyeti o kadar kendinden kaybedip, kendine yabancılaşmaktadır. Öğrenmek için özgür olmak zorunluluğu vardır. Deney yapmak, araştırmak, yanlışlıklar yapmak için özgür olmak lazımdır. Öğrenmek ancak böyle olur.²¹ Öğrenim, özgürlüğün olduğu yerde hayat bulur. Özgürlüğün olmadığı yerde şartlandırma ve şartsız kabullenme vardır. Böylece, eğitim ve hürriyet arasında derin bir bağ olduğuna dikkat çekilmektedir.²²

İsrailoğulları'nın, köle olmaları dolayısıyla eğitilmeleri mümkün değildi. Onları eğitmek için özgür bir ortama getirmek, Firavun'un esaretinden kurtarmak

¹⁸ Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara, 1978, s.108.

¹⁹ Bayraklı, *İslâm'da Eğitim*, s.137.

²⁰ Usta, Mustafa, *Divan-ı Kebir'de Mevlana'nın Eğitim Görüşü*, İstanbul, 1995, s. 90-91.

²¹ Buscaglia, Leo, *Yaşamak, Sevmek ve Öğrenmek*, çev., Nesrin Kasap, İstanbul, 1989, s.48-49.

²² Bayraklı, Bayraktar, *Mukayeseli Eğitim Sistemleri Felsefeleri*, İstanbul, 1999, s.220.

gerekmekteydi. Eğitimciler de öğrencileri için özgür bir ortam hazırlamalı, onları eğitimi alır hale getirecek fikri olgunluğa ulaştırmalıdır.²³

Hz. Mûsâ İsrailoğulları için özgürlüğü, yani esaretten kurtuluğu temsil eden bir peygamberdir. Hz. Mûsâ'nın saraydan ayrılıp tekrar güçlü olarak dönmesi, Firavun'un karşısına çıkacak cesareti bulması, bireysel anlamda onun esaretten özgürlüğe gidişini göstermekte ve bu gidişin her zaman ve durumda mümkün olduğunu bize model olarak göstermektedir.

İsrailoğulları Firavun tarafından, eğitim öğretim açısından cehalete itilmiştir. Kölelerin öğrenim hakkı yoktu. Allah, İsrailoğulları'nı cehaletin karanlığından kurtarıp hürriyetlerine kavuşturarak, onlara insan olmanın onurunu yaşatmıştır. "Andolsun ki Mûsâ'yı ayetlerimizle gönderdik. Kavmini karanlıktan aydınlığa çıkar, Allah'ın nimet ve bela dolu günlerini ona hatırlat."²⁴ ayeti bunu ifade etmektedir.

Yüce Allah ölümden kurtararak hayat hakkını, esaretten kurtararak özgürlüğü, beslenmelerini temin ile ekonomik rahatı, peygamber göndererek eğitim hakkını, hükümdar yetiştirerek de siyasi hakkını İsrailoğulları'na vermiştir.

Yüce Allah'ın İsrailoğulları'na ölüyü diriltmek üzere kesmelerini emrettiği ineği tarif ederken onun boyunduruk vurulmamış, ekin sulamamış, kusursuz ve alacasız olması ile köle ruhlu toplumu canlandıracak neslin, zelil olmamış, kendi kültürünü üreten, şahsiyeti sağlam, hür ve bağımsız olması gerektiğini öğretmek istemiştir.²⁵

C. Sevgi

Allah Teâlâ çocukların yetiştirilebilmesi için anne-babanın içinde onlara karşı yaratılıştan ve içten gelen bir sevgi ve şefkat beslediklerini belirtmektedir.²⁶ Bu sevgi sayesinde onların verdiği zahmetlere aldırmandan büyütlür ve yetiştirilirler. Bu yaklaşımla sevgisiz eğitimin olamayacağı ifade edilmektedir.

²³ Keskin Tunç, Betül, *Din Eğitimi Sürecinde Hz. Mûsâ'nın Yeri*, M.Ü.İ.F., S.B.E., F.D.B., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2004, s.85.

²⁴ İbrahim, 14/5.

²⁵ Bayraklı, *Kur'ân Tefsiri*, C. I, s. 493.

²⁶ Âl-i İmran, 3/14.

Eğitim olgusu, başlı başına bir sevgi işidir. Sevgiyle beslenmeyen eğitim, çoğu zaman boşuna bir gayrettir. Peygamberler de dini tebliğ ederken sevgi ve şefkatle eğitmişlerdir.²⁷

Allah Teâlâ'nın verdiği bu sevgi, çocuk eğitiminin ana dayanaklarından olmuştur. Sevgi, bir çocuğun sağlıklı bŸyŸmesi, sağlam bir kişilik geliştirebilmesi için şarttır.²⁸

Çocuğun sağlıklı gelişimi için gerekli olan sevgi Ÿncelikle anne babadan gelmelidir. Çocuğun anneden ayrı kalması, onun sağlığının bozulmasına, canlılık ve atılganlığının tŸkenmesine, duygusal alıklara, beslenme bozukluklarına hatta ŸlŸmlere bile yol açabilmektedir.

İnsanda muhabbet ve nefreti yaratan YŸce Allah, annenin çocuğa duyduğu muhabbeti de yaratmıştır. Hz. MŸsâ'nın annesinin, çocuğuna duyduğu yoğun sevgi "MŸsâ'nın annesi yŸređi (evladından başka her Źeyden) boř olarak sabahladı. Eđer Allah'ın vaadine inananlardan olması için kalbine sabır ve sŸkŸn ile rabita vermemiş olsa idik, az daha onu açığa vuracaktı. İşte bŸylece onu annesine iade ettik. Ta ki gŸzŸ aydın olsun ve gam çekmesin."²⁹ ayetleriyle anlatılmaktadır.

Ayette anne ve çocuk arasındaki sevgi bağı çok canlı bir Źekilde tasvir edilmektedir. Hz. MŸsâ'nın annesi de çocuğun kendisine dŸneceđi inancını taşıyordu, ancak haber alma gŸrme gibi değildir. Kalbi ise onu bizzat gŸrŸnce huzura ermiştir.

GŸnŸmŸzde yapılan araştırmalar, annenin çocukla olan ilişkisinin en Ÿnemli evresinin, doğumdan hemen Ÿnce başlayıp doğumdan sonraki aylarda sŸregelen ilişki olduğunu gŸstermektedir. Anne ve bebeğin fiziksel temasının bŸyŸk Ÿnem taşıdığı bu dŸnemde, anne yokluğundan kaynaklanan yoksunluk, gerek zihinsel gerek duygusal ve sosyal gelişimin gerilemesine sebep olmaktadır.³⁰

Ÿyleyse emzirme ile beraber anne sıcaklığı ve şefkatinin devamı, çocuğun kişilik kazanmasında oldukça Ÿnemlidir. SŸt çocuğu istikrarlı ve devamlı bir bakıma tabi tutulduğu nisbette emniyet, gŸven ve bağlılık duygusu geliştirir. BŸylece çocuk

²⁷ Tevbe, 9/128.

²⁸ Razon, Norma, *alışan Anne ve Çocuk*, İstanbul, 1983, s.29.

²⁹ Kasas, 28/10-12.

³⁰ Yavuzer, Haluk, *Ana-Baba ve Çocuk*, İstanbul, 1997, s.16-38.

sevilip korunduğuna inandığı zaman daha rahat serpilecek, geliŖecek ve yetiŖkinlerin onu eğitme iŖi de kolaylaŖmıŖ olacaktır.³¹

Hız. Mûsâ'nın Firavun'un sarayında büyütülebilmesi için sevilmesi Ŗarttı. Çünkü sevgi, düşmanlık duygularını körelten ve düşmanların birlikte yaşamasını temin eden bir güçtür. Sevginin düşmanlığı bile kaldıran yüce bir duygu olduğunu, Hz. Mûsâ'nın sahip olduğu Allah'tan verilen o sevgi sayesinde Firavun'un düşmanlığını engellemesiyle görmekteyiz. Çünkü bu farklı sevgi sayesinde Hz. Mûsâ, Firavun tarafından öldürülmemiŖ ve Yüce Allah Hz. Mûsâ'yı Firavun'un sarayında büyütümüŖtür. Böylece sevgi, düşmana karşı koruyan bir kalkan olmaktadır. Öyleyse düşmanlıkların ortadan kalkması için sevgi duygusunun yeŖsertilmesi ve sevgi tohumlarının atılması gerekmektedir. Yüce Allah bu ilke ile duygu eğitimi yapmak istemektedir.³²

Sevgi duygu ve düşüncelerin paylaŖılmasıdır. Öğretmen acının, sıkıntının, korkunun, sevincin, iyiliğin, erdemin, bilginin öğrencilerle paylaŖılmasının önemini bilmelidir. Aynı zamanda sevgi, kiŖinin kendini tanımasına ve yeteneklerini geliŖtirmesine yardım etmektir. Her öğrencinin hazır bulunuşluk seviyeleri arasında farklılıklar vardır. Öğrenci bütün çabaların, onun yararı için yapıldığını hissetmelidir. Sevgi, birlikte çalışma ve öğrenciler arasında ayırım yapmamadır. Çünkü sevgi, tutarlı bilgiye dayalı, serbest bir ortamda boy verip geliŖir. Öğrenci istediği konuları sınıfa getirip işleyebilmeli, öğretmen bu konuda ona destek olmalıdır.³³

Yüce Allah'ın Hz. Mûsâ'ya "Ey Mûsâ gözümün önünde büyüyesin diye senin üzerine benden bir sevgi koydum." lütfuyla kendisini sevdirecek bir nitelik, bir sevgi vermesinden, sevginin yetiŖtiriciden yetiŖene, öğreticiden öğrenciye yönelik olması gerektiğini anlamaktayız.

Allah Teâlâ'nın Hz. Mûsâ için "...gözümün önünde..." ifadesini kullanması, anne-babaların çocuklarını gözlerinin önünde yetiŖtirmesine, dikkatlerinin ve kontrollerinin altında olmalarının sağlanmasına iŖaret etmektedir. Bunun anlamı, çocuklarıyla ilgilenen, yanlış eğitimden korunan, iyi anlamda yetiŖmesi için gerekli olan sevgi ortamının sağlanacak olmasıdır. Eğitimciler de öğrencilerini doğru eğitim almaları için yönlendirecek, onları sevgi ile eğitecek ve bu ortamları hazırlayacaktır. Aksi taktirde sevgi olmadan yetiŖme olmaz. Eğitimde kaliteye varılamaz ve ruh

³¹ Baymur, Feriha, *Yeni Doğmuş Çocuk ve Süt Çağında Eğitim*, İstanbul, 1992, s.16.

³² Bayraklı, a.g.e., C. XII, s. 255.

³³ Aydın, Mehmet Zeki, *Eğitimde Sevgi, Din Öğretimi Dergisi*, Ankara, 1991, S.XXIX, s.83-93.

olgunluğuna ulaşılamaz. Byrece Hz. Mûsâ ile ilgili eğitim-sevgi ilişkisi evrensel anlamda günümüze ve geleceğe çok önemli bir ilke sunmaktadır.

D. Sabır

Hz. Mûsâ Firavun'un zulmü altında inleyen kavmine şyle demişti: "Allah'tan yardım isteyiniz ve sabrediniz. şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona varis kılar, sonuç Allah'tan korkup, gnahtan sakınanlarıdır."³⁴ Burada Hz. Mûsâ din eğitimine Allah'tan yardım istemenin, Allah'a sığınmanın ve sabretmenin gerekliliğine ve önemine vurgu yaparak başlamaktadır. Bunun anlamı şudur: Allah'tan yardım diler, ona sığınır ve sabrederseniz, kimse size zarar veremez. Kalplerinizi Allah'a çeviriniz, korku ve ümitsizliğe kapılmayınız. Sabredebilmek için Allah'tan yardım dilemek gerekmektedir. Eğitim süreci sabır gerektirir. Hem eğiten ve hem de eğitilen, sabırlı olmayı bilmelidir. Bu konuda Allah'tan yardım dilemelidir. Hz. Mûsâ'nin Firavun'un tehdidine karşılık kendi kavmine verdiği tevhid inancı, sabır ve yönetimle ilgili dersine karşı kavminin tepkisi olumlu olmuştur. Bu sosyal olayların insan psikolojisine farklı etkide bulunmasındandır. Çünkü tavırlar, kanaatler, inançlar insanların çevresindeki olaylarla olan ilişkilerinin temelini teşkil etmektedir. Mensup bulunulan grup tarafından doğrudan veya dolaylı olarak arzu edilen ortak değer yargıları, diğerlerinin istek ve hedefleri olarak benimsenir.³⁵

Hz. Mûsâ "Umulur ki Rabb'iniz düşmanınızı helak eder."³⁶ diyerek Allah'a sığınmanın, sabır göstermenin, takva sahibi olmanın sonucu olarak düşmanların helak olabilme ihtimalini öğretmek istemiştir. Yine külfetsiz rahmet olmayacağını belirten Hz. Mûsâ, sabredip onlara doğruyu öğretme çabasına devam etmektedir.³⁷

İşte görüldüğü gibi Hz. Mûsâ'nin kavmi İsrailoğulları ile başbaşa kaldığı bu dönem, insan ruhlarında cereyan etmektedir. Ruhlardaki cahiliyet kalıntılarıyla yüzyüze gelmekte, tabiatları bozulmuş, bir taraftan dneكليđe, bir taraftan katılığa, bir yandan korkaklığa, bir yandan mesuliyetin yükünü kaldırmamaya yönelmiş olan bu bozuk kişilikteki İsrailoğulları'nın üzerindeki zillet kalıntıları ile uğraşmakta, onların cahilliklerine karşı sabretmekteydi.³⁸

³⁴ rf, 7/128.

³⁵ Ayhan, Halis, *a.g.e.*, s.128.

³⁶ rf, 7/129.

³⁷ Bayraklı, *a.g.e.*, C. VII, s. 271.

³⁸ Kara, *a.g.e.*, s.360.

İsrailoğulları'nın sabırsız olduklarını Tih çölünde onlara verilen gıdalarla yetinmemeleri ve "Ey Mûsâ, hep aynı şeyi yemeye katlanamayız."³⁹ diyerek şikayette bulunmalarından anlamaktayız. Onların daha önce yemeye alıştıkları sebze, salatalık, sarımsak, mercimek ve soğan istemeleri, köle ruhlu insanların nimete karşı takındıkları tavrı ve sabırsızlıklarını göstermektedir.

Sabır ilkesinin farklı bir boyutunun Hz. Mûsâ ve ledünnî ilme sahip olan kul arasında geçtiğini görmekteyiz. Hz. Mûsâ'nın "Seninle birlikte gelebilir miyim?"⁴⁰ sorusuna "Sen benimle birlikte olmaya sabredemezsin."⁴¹ diye cevap veren bu kul, aynı zamanda bizlere, öğrencinin en önemli vasıflarından birinin, sabretmeye gücünün yetmesi olduğunu bildirmektedir. Ledünnî ilme sahip olan bu kişi Hz. Mûsâ'ya, kendisiyle birlikte oldukları anlarda olacak olanlara katlanamayacağını söylerken, sabrın öğretimde çok önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir.

İlim elde edebilmek için hayatın çok yönlü sıkıntılarına karşı büyük bir azimle göğüs germek ve sabrederek bu güçlükleri yenmek gerekir. Çünkü ilmin yolları çok pürüzlü ve dikenlidir. Bu yüzden bir atasözünde "Her şeyin bir engeli vardır, fakat ilmin bir çok engelleri vardır." denilmiştir. Öğrenci bitmek tükenmek bilmeyen bir okyanus olan ilim denizinde mesafe alabilmek için sabırlı, cesaretli ve gayretli olmalıdır.⁴²

Hz. Mûsâ gibi bir peygamberin bile eşyanın nihai gerçeğini bütünüyle kavrayamadığına, insanın olağan koşullarda daha önce tecrübe ve müşahade etmediği türden bir olguyla karşılaştığında, içine düştüğü itidal ve kavrayış eksikliğine şahit olmaktayız. Aynı zamanda Hz. Mûsâ'nın sonraki tecrübelerinden de anlaşılacağı gibi görünüşle gerçekliğin her zaman çakışmadığını, bunun da ötesinde ince bir üslûpla insanı kendi entellektüel tecrübelerinde bir karşılığı olmayan şeyleri, bütün gerçeğiyle hiçbir zaman kavrayamayacağı yolunda derin bir gerçeği dile getiren ayetlerden anlamaktayız. Kur'ân'ın insanın algı ve tasavvur alanının ötesinde kalan hususlarda (gayb) mesajını, mecaz ve temsillerle ifade etmesi de bu yüzdendir.⁴³

³⁹ Bakara, 2/61.

⁴⁰ Kehf, 18/66.

⁴¹ Kehf, 18/67.

⁴² Zernûcî, Burhaneddin, *Tâlimü'l-Muteallim*, trc: Y. Vehbi Yavuz, İstanbul, 1989, s.64.

⁴³ Esed, *a.g.e.*, s.501.

Konuları, olguları, daima iç yüzü ile görüp o nispette anlayan ve kavrayan insanlar, kavrayışlarının ötesinde bir olgu ile karşılaştıklarında sabır zorlaşmaktadır. Burada sabır, dayanmayı, soru sormadan dersi takip edebilmeyi ifade etmektedir.⁴⁴

Hız. Mûsâ'nın sabırlı olamayacağını bilmesine rağmen, bir eğitim ilkesi olarak insanlara fırsat tanımanın gerekliliği vurgulanmış olmaktadır. Yüce Allah olayların batinî yüzünün bu kul tarafından bilinmesine rağmen insanlara "Sen bilemezsin" diyerek fırsat verilmemesi yolunu tercih etmemiş, aksine onun bu işe karşı tutumunu ortaya koyması için bir eğitim süreci yaşaması anlamında fırsat tanımıştır.

Öyleyse eğitim faaliyetinde eğitimciler "Sen beceremezsin" diyerek öğrencinin cesaretini kırmamalı ve ona fırsat tanımalıdır. Öğrenci için ise bilgisi olmadığı konularda çaresizlik gösterip öğrenme isteğinin kırılmaması gerekmektedir.

Yine Hız. Mûsâ'nın "İnşallah beni sabreden biri olarak bulacaksın, sana hiçbir işte isyan etmeyeceğim." demesinden anlıyoruz ki eğitimde sabırlı olmak çok önemlidir. Hız. Mûsâ hem sabırlı olacağını hem de karşı gelmeyeceğini söylemekle eğitimde sabırlı olmak ve isyana başvurmanın önemini tekrar tekrar vurgulamaktadır.

Güçlüklere katlanabilen, dünyevî lezzetlerden uzaklaşan ilim lezzetini elde eder. Öte yandan öğrenci öğretmenden gelebilecek eza ve kötü davranışa da sabretmeli, bu durum onu öğretmen hakkında iyi düşünmekten ve onun davranışını iyiye yormaktan men etmemelidir.⁴⁵

Sabretmemenin olumsuz tezahürü olan isyan etme ve aşırıya gitme ise İsrailoğulları'nın cezaya çarptırılmasına sebep teşkil eden en önemli unsurlardandır.⁴⁶ İsrailoğulları'nın Allah'a ve Peygamberine isyanı sonuç olarak ağır bir şekilde cezalandırılmaları Kur'ân'da başka ayetlerde de yer almaktadır. Bir toplumda halkın önderlerine, evlatların anne babaya, öğrencilerin öğretmenlerine ve idarecilerine isyanı toplum düzenini bozmaktadır. Şu halde eğitim öğretimde de öğrenci sabırlı olmalı, dünya hayatının lezzetlerinden, nefsin arzuladığı şehvetlerden ve dünya hayatına ait aldatici bazı refahlardan uzak kalmalıdır. Öğrenci,

⁴⁴ Bayraklı, a.g.e., C. XII, s. 25.

⁴⁵ Bayraktar, Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul, 1994, s.283.

⁴⁶ Bakara, 2/61.

öğretmeninin Allah'a isyanı gerektirmeyen bütün emirlerini yerine getirmelidir ki ilimde başarının kapılarını aralayabilsin.⁴⁷

E. Sadakat

İsrailoğulları'nın kişiliklerinde ahde vefa yani sözünde durma değerinin zayıf olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle sadakat eğitiminin bu topluma verilmeye çalışıldığını görüyoruz. Hz. Mûsâ, kavminin, kendisi Tûr dağında olduğu zaman dilimi içerisinde buzağıya tapmasına beşeri boyutuyla kızmış ilahi boyutuyla üzülmüştür. Daha sonra onlara dönerek "Ey kavmim. Rabb'iniz size güzel bir vaade bulunmamış mıydı? Aradan geçen zaman size uzun mu geldi? Yoksa Rabb'iniz katından üzerinize bir gazap inmesini mi istediniz ki bana olan sözünüzden döndünüz."⁴⁸ demıştır. Burada İsrailoğulları'nın eğitimcilerinin aralarından bir süre ayrılmasıyla hemen sadakatsizlik göstererek eski alışkanlıklarına çarçabuk döndüklerini görüyoruz. Aynı zamanda bu ayetle bir liderin, bir eğitimcinin toplumun düştüğü yanlış sorgulamadan değerlendirme yapmaması gerektiğini, sorgulamasındaki soruların eğitici ve öğretici olmasının önemini anlamaktayız.

Cahil veya köle ruhlu toplumlarda "ahde vefâ" denilen değer yerini alamadığından, onların ahlakî davranışlarında tesiri görülmemektedir. Aynı zamanda ahde vefa, liderle toplum arasındaki ilişkilerde kilit bir rol oynamaktadır. Bu açıdan Hz. Mûsâ, bir ahlak eğitimi yapmakta, onun oturduğu değerler üzerinde durmaktadır.

Ahlak eğitiminin amacı, insanın gerek kendisinin, gerekse başkalarının mutluluğuna ve mükemmelliğine yardımcı olacak şekilde hareket eder hale getirilmesidir. Ahlakî eğitimle kişiden kişiye farklılık gösterebilen mizaçları uygun bir şekilde yöneltmek, böylece insanlarda güzel huy ve karakterlerin meydana gelmesi hedeflenir.⁴⁹ Bu açıdan bakıldığında Hz. Mûsâ İsrailoğulları'ndaki temel kişisel ve sosyal eğilimleri eğitmeye çalışmakta, onların iradelerini güçlendirerek yüksek ve ince duygulara sahip olmalarını istemektedir.

Firavun ve etrafındakilerin verdikleri sözü tutmadıklarının örneğini ise Allah Teâlâ'nın "Onların üzerine ayrı ayrı mucizeler olarak tufan, çekirge, haşere, kurbağa

⁴⁷ Zernûcî, *a.g.e.*, s.63-65.

⁴⁸ Tâhâ, 20/86.

⁴⁹ Bilgin, Beyza – Selçuk, Mualla, *a.g.e.*, s.93.

ve kan..."⁵⁰ göndermesinde görmekteyiz. Onlar "Azap üzerlerine çökünce ey Mûsâ, sana verdiği söz hürmetine bizim için Rabb'ine dua et. Eğer bizden azabı kaldırırsan, mutlaka sana inanacağız ve muhakkak İsrailoğulları'nı seninle göndereceğiz dediler. Biz ulaşacakları bir müddet kadar onlardan azabı kaldırıncaya kadar hemen sözlerinden dönüverdiler."⁵¹

Bu ayetlerde onları münafıklık psikolojisi içerisinde, şahsiyet parçalanmasına uğradıklarını, Yüce Allah onlara sözlerini yerine getirene kadar mühlet vermesine rağmen, onlar azap kalkar kalkmaz hemen sözlerinden caymışlardır. Verdiği sözden caymak, yeminini tutmamak, hem hukuki, hem de ahlaki tutarsızlığın işareti olmaktadır.

Fitri hakikatlere inanmayan, insanî bir hayat yaşamaya yanaşmayanlar, uğradıkları bunalımlar sonucu şahsiyet parçalanmasına düşeceklerdir. Zaten bu tip insanlarda benlik, gelişme eksikliği içerisindedir. Bu tip toplumlarda bozukluk baş göstermesi kaçınılmazdır.⁵²

İnsan insan olma kalitesini ahde vefasıyla yani sadakatiyle yakalamaktadır. Ahde vefa gösterenlerin bir başka sıfatı "sâdik" olmalarıdır. Ahde vefa denilen değerini yani sadakatin, aklın doğasında olduğu, onun hem yapısında hem işlevinde bulunduğu gerçeği böylece ortaya çıkmaktadır. Böylece günümüz ve geleceğin eğitiminde önemli bir yer işgal edecek olan ahde vefanın köklerinin ne kadar gerilere ve derinlere indiğine şahit olmaktadır. Öyleyse eğitimciler "ahde vefâ" denilen bu büyük meziyeti, öğrencilerine aktarırken, hem yaşayan bir örnek olmalı hem de bu inanç ve bilinci aşılama gayreti içerisinde olmalıdırlar.

Allah Teâlâ, ayetleri yalanlamaları ve onlardan gafil kalmaları sebebiyle kendilerinden intikam aldıklarını ve onları denizde boğduklarını bildiriyor. Allah'ın ayetlerini, mucizelerini yalanlamak, ilgi duymamak onların cezalandırılmasını gerektirmiştir. Ayette görüldüğü üzere Firavun ve ahali gibi verdiği sözde durmayan insanların çoğunlukta olduğu toplumların, sosyal problemlerin denizde boğulacaklarına, Allah'ın dinini yalanlayan, hafife alanların, çeşitli belaların oluşturduğu denizde yok olacaklarına işaret edilmekte ve caydırıcılık sağlanmaya çalışılmaktadır.⁵³

⁵⁰ Ârâf, 7/133.

⁵¹ Ârâf, 7/134-135.

⁵² Çamdibi, H. Mahmut, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, İstanbul, 1994, s.138.

⁵³ Bayraklı, a.g.e., C. VII, s. 281.

İsrailoğulları'nın bir başka sadakatsizlik örneğini de "sığır boğazlama" olayında görmekteyiz. Hz. Mûsâ'nın, nasıl bir sığırın kurban edilmesi gerektiğini defalarca açıklamasına rağmen, İsrailoğulları'nın ikna olmadığı ve sonunda da istemeye istemeye ona itaat ettiklerini görüyoruz. Oysa ki Yüce Allah insanlardan emirlerinden kaçınmak amacıyla göstermelik bir itaat değil, samimi bir çaba beklemektedir. Gerçekte itaatsiz olduğu halde, yapmacık bir itaat gösterisinde bulunan bir toplumun psikolojik ve ruhî durumu, onları samimiyetsiz, sahtekar ve ikiyüzlü yapar.⁵⁴

F. Şahsiyet (Kişilik)

Hz. Mûsâ kıssalarının en önemli ilkelerinden biri de eğitimcinin eğitime bir şahsiyet, kişilik kazandırma ya da oluşturma çabasının kaçınılmazlığıdır. Şahsiyeti gelişmemiş ve oluşmamış toplumların ne kadar zor eğitildiğini ya da eğitilemediğini yine bu kıssalardan öğrenmekteyiz. Şöyle ki Hz. Mûsâ'nın uzun süren mücadelesinde, sonunda Yüce Allah'a dua ederek kavmi ile kendisinin arasını ayırmasını istemesi bu tezimizi desteklemektedir.

İsrailoğulları'nın tabiatı, Mısır'daki uzun müddet süren kölelikten ve zillet hayatından sonra bozulmuştu. Azgın, döneke, korkak ve ciddiyetten uzak bir kişiliğe ve nankör bir kimliğe bürünmüşlerdi. Yüce Allah onlara "Size yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim."⁵⁵ diyerek vaadde bulunurken onlar korkaklık ve utanmazlıkla bunda diretiyor ve bir bedel ödemeye yanaşmıyorlardı. "Ey Mûsâ, orada zulmeden bir topluluk var. Muhakkak ki biz, onlar buradan çıkmadan, oraya giremeyiz. Onlar çıkacak olurlarsa, muhakkak biz de girenlerden oluruz."⁵⁶ cevabını veriyorlardı.

Bu ifadeler parçalanmış, bölünmüş, gerçeklerden yüz çevirmiş, döneke tabiatlarını ortaya koymaktadır. Sâmirî'nin onları ayartması sonucu buzağıya tapmaya başladıklarında Hz. Hârûn onları şöyle uyarırken "Ey kavmim. Siz bununla sınanıyorsunuz. Sizin gerçek Rabb'iniz, O çok esirgeyendir. Siz bana uyun, emrime itaat edin"⁵⁷, onlar Hz. Hârûn'un sözünü dinleyeceklerine döneklik yaptılar, nasihatinden yüz çevirdiler, peygamberlerine verdikleri sözü unutarak ona itaat

⁵⁴ Kara, *a.g.e.*, s.442.

⁵⁵ Ârâf, 7/145.

⁵⁶ Mâide, 5/22.

⁵⁷ Tâhâ, 20/90.

etmeyip, yaptıklarında inatçılıkla ısrar ederek şöyle dediler. "Hayır, Mûsâ bize dönünceye kadar buna tapmaktan vazgeçmeyeceğiz."⁵⁸

Şahsiyet ve kişilik sahibi olamamış bir toplumun hangi zillete alçalacağını, aklın ve mantığın devre dışı kaldığı şu hadisede de açıkça görülmektedir. Buzağıya tapmalarının yanlışlığının farkına varıp pişmanlık duyan İsrailoğulları'ndan tevbelerinin kabulü için seçilen yetmiş kişi Rabb'lerinin huzurunda bakın nasıl bir şahsiyetsizlik sergiliyorlar: "Ey Mûsâ biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana inanmayız demiştiniz de derhal sizi yıldırım çarpmış, yıkılmıştınız. Siz de bunu görüyordunuz."⁵⁹ Rabb'lerine samimiyetle ve mahçubiyetle af dileyebileceklerine, Hz. Mûsâ'ya, onun şahsında Rabb'lerine adeta bir anlamda meydan okuyorlardı. Hz. Mûsâ ise şahsiyet sahibi bir kula yaraşır şekilde Rabb'ine tazarru ederek "Rabb'im dileyseydin bunları da beni de daha önce helak ederdin."⁶⁰ niyazıyla O'nun sonsuz rahmetine sığınıyordu.

Bu, öncesi ve sonrasıyla, mutlak kudrete karşı mutlak teslimiyeti ifade etmekte. Hz. Mûsâ Rabb'ine dua ederken teslimiyetini ifade ederek, kavminin üzerindeki ilahi gazabı kaldırmasını, aralarındaki fitneyi bertaraf etmesini ve beyinsizler yüzünden hepsini birden helak etmemesini arzu etmekteydi. Şahsiyet sahibi bir insanın tavrının ne olması gerektiğini ise Hz. Mûsâ'nın tavrında görmekteyiz. O şöyle dua etmişti: "İçimizden bazı beyinsizlerin yaptıklarından ötürü bizi helak mı edeceksin? (Allah'ım)"⁶¹ Hz. Mûsâ burada isteğini soru şeklinde belirtmektedir. Maksadı helak olmamayı, felaketi uzaklaştırmayı istemektir. Diğer taraftan da Allah Teâlâ'nın kendisine ve kavmine bazı sırları açıp, bazılarını kapatmak suretiyle denediğini kavıyor ve şöyle diyor: "Bu iş, senin imtihanından başka bir şey değildir. Onunla dilediğini saptırır, dilediğini doğru yola getirirsin..."⁶²

Böylece Hz. Mûsâ meydana gelen hadisenin tabiatını kavramış olduğunu açıklıyor. Bunun bir fitne, bir imtihan vasıtası olduğunu, dolayısıyla diğer gafiller gibi, Rabb'inin irade ve dilemesinden habersiz olmadığını belirtiyor. Aslında her imtihan durumu böyledir. Bu imtihanla Allah, dilediği kimseleri ve imtihanın tabiatını kavrayarak Hakk'tan gelen bu denemeyi geçirmek zorunda olduklarını anlayanları

⁵⁸ Tâhâ, 20/91.

⁵⁹ Bakara, 2/55.

⁶⁰ Ârâf, 7/155.

⁶¹ Ârâf, 7/155.

⁶² Ârâf, 7/155.

hidayete götürür. Ama bu gerçeği idrak etmeden hala gaflet içerisinde yüzenleri ve imtihanı geçirdikleri halde sapıklıklarına devam edenleri de sapıklığa sevkeder.

İşte Hz. Mûsâ imtihanı başarıyla neticelendirmek için Allah'tan yardım dilemeye bir giriş mahiyetinde şu esası belirtiyor: "Sen bizim velimizsin..."⁶³ Hz. Mûsa bu ifadeyle aslında "Bizim dostumuz sensin. Yardım et bize. İmtihanda başarıya ulaşabilmek için yardımı üzerimizden eksik etme. Acımana ve bağışlamana ulaşabilmemiz için bize yardım et." demek istemektedir. Bu durumu şu ayetle daha iyi anlıyoruz: "Bizi bağışla, bize acı. Sen bağışlayanların en iyisisin. Bize bu dünyada da iyilik yaz, ahirette de. Biz sana yöneldik..."⁶⁴

Böylece Hz. Mûsâ Allah'tan mağfiret ve rahmet dilemek için Allah'a teslimiyetini, imtihandaki hikmetini kabullendiğini belirten bir mukaddime yapmıştı. Sonra da Allah'a döndüğünü ve onun sığınağına iltica ettiğini açıklayarak isteğini sona erdirmişti. Aslında Hz. Mûsâ'nın bu duası salih bir kulun, kişilik sahibi bir insanın kerim olan Rabb'ine karşı takınması gereken edep tavrının ideal bir örneğidir. Gerek başlangıç, gerekse sonuç itibarıyla dua adabının bir numunesiydi.⁶⁵

Daima geçerli bir kaide vardır. O da şudur: Şüphesiz ki kötülük işleyip de ardından tevbe ederek iman edenleri Allah rahmetiyle bağışlar. İşte o şiddetli sarsıntı üzerine Hz. Mûsâ dua ve tevbelerini arzyledi. "Sonra belki şükredersiniz diye sizi ölümünüzün, yani şiddetli sarsıntınızın ardından tekrar diriltmiştik."⁶⁶ ayetinde ifade edildiği gibi Allah Teâlâ da onları affetti ve helak olmaktan geri çevirdi. Bunun akabinde de başka bir ilahi kanunu açıkladı: "...Allah buyurdu ki azabıma dilediğimi uğrattırım. Rahmetim ise her şeyi kaplamıştır."⁶⁷

⁶³ Ârâf, 7/155.

⁶⁴ Ârâf, 7/155-160.

⁶⁵ Kara, *a.g.e.*, s.417.

⁶⁶ Bakara, 2/56.

⁶⁷ Ârâf, 7/156.

II. İLKELERİN KAZANDIRILMASINDA İZLENEN YÖNTEMLER

A. Mucize

Peygamberler geldikleri toplumun halkına mucizelerle, delillerle gelmişlerdir. Dolayısıyla Peygamberler toplumların kötü gidişatını durdurmak, çöküşü önlemek, iyiyi, güzeli, doğruyu, hakkı hayatlarına geri döndürmek için köklü eğitim faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu eğitim faaliyetlerini başlatan ise ilahi vahiy ve mucizeler olmuştur. İlahi vahiy, eğitimin beşeri fikirlere göre yapılma ihtimalini ortadan kaldırıp, tarafsız olduğu fikrini vurgulamıştır.

Mucizeler insan psikolojisini etkilemektedir. Çünkü insan aciz kaldığı varlığa daima boyun eğer ve güçlünün karşısında direnme gücünü yitirir. Mucizeler de insanı aciz bırakmakta ve insan, Allah'ın gücünü anlayıp teslim olmaktadır. Öyleyse ilahi vahiy ve mucizeler peygamber eğitiminin önemli bir parçasıdır. Bütün eğitim faaliyetleri insan için olduğundan Allah Teâlâ vahiy, mucize ve peygamberleri insanlar için takdir etmiştir. Hz. Mûsâ devrinde Mısır'da sihirbazlık geliştiğinden Allah ona bu sihir gücünü aşması için âsâ mucizesini vermiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de âsâ, Hz. Mûsâ ile aynileşen bir mucize, bir eğitim aracı ve bir mücadele silahı olarak takdim edilmektedir.

Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'yı mucizeler ile Firavun'a ve ileri gelen adamlarına gönderdiğini belirtmektedir.⁶⁸ Burada Firavun ve ileri gelenleri bir sembol niteliği taşımakta, aslında bütün toplum kastedilmektedir. Ayrıca toplumun dengesini alt üst eden Firavun ve adamlarının öncelikli olarak eğitilmeleri ve tevhid inancını kabullenerek zulümden vazgeçmeleri gerekmektedir. Çünkü bu toplumu etkili ve sürekli eğitmenin yolu, Firavun ve adamlarının köklü değişimine bağlıydı. Firavun ve adamlarının mesajı kabul edip tevhidi benimsemeleri toplumun siyasal, sosyal,

⁶⁸ Ârâf, 7/103.

ekonomik ve ahlaki dengelerini kökünden değiştirecek bir özelliğe sahipti.⁶⁹ Böylece Firavun ve adamlarını tevhid inancına ulaştırıp hidayete getirmek Hz. Mûsâ'nın işini kolaylaştırıcaktır.

Hz. Mûsâ'ya Yüce Allah Tûr dağında iken elindeki âsâsını atmasını emretmiştir. Hz. Mûsâ onu attığında âsâ birden hızla koşan yılan şekline dönüşüvermiştir.⁷⁰ Yılanın hareket ettiğini gören Hz. Mûsâ korkudan arkasını dönüp kaçmış geri dönüp bakmamıştır. Bunun üzerine Yüce Allah "Ey Mûsâ, korkma. Muhakkak ki benim huzurumda Peygamberler korkmazlar."⁷¹ "Onu al ve korkma. Onu tekrar ilk haline döndüreceğiz."⁷² buyurmuştur.

Yüce Allah âsâ mucizesi ile Hz. Mûsâ'ya görüntü ve gerçeklik arasındaki nitelik farkını göstermekte ve ona dikkat çekmektedir. Bu öğretimin amacı ise manevi vukuf ve sezgiyi geliştirmektir. Âsâ aynı zamanda insanın nefsinin temsil etmekte, kontrol altında olduğunda istifade edileceğine, ancak kontrolden çıktığında yılanla dönüşeceğine ve zarar vereceğine işaret edilmektedir.⁷³

Bundan başka Hz. Mûsâ'ya verilen ikinci semavî destek "yed'ül-beyzâ"dır. Bu durum Kur'ân'da şöyle ifade edilmektedir. "Elini göğsüne sok, bir hastalık olmadan diğer bir mucize olarak bembeyaz çıksın. Böylece sana büyük mucizelerimizden birini göstermiş olalım."⁷⁴

Âsâ mucizesiyle kötülükler yok ediliyor, engeller aşıyor, parlayan el mucizesi ile aklın, tevhid inancının, adaletin parlayan ışığı ortaya çıkıyordu.⁷⁵ İşte bu ikisi "Firavun ve onun adamlarına karşı Rabb'inin tarafından kesin delildir. Çünkü onlar yoldan çıkan bir kavim olmuşlardır."⁷⁶ Her iki mucize de kötülükleri ortadan kaldırmak, yerine iyiyi yerleştirmek için Allah'ın yardım etmesini temsil etmektedir. Daha sonra "Elini çıkardı, birden bire seyredenlere bembeyaz görünürdü."⁷⁷ Bu iki ayetle, iki mucizenin eğitim boyutunu görmekteyiz. Sapıtmış bir toplum ancak mucizelerle eğitilebilirdi. O dönemde sihir etkili bir düzeyde toplum üzerinde baskındı. Bu yüzden ancak bir mucize onların dikkatini çekebilirdi. Âsânın yılanla

⁶⁹ Bayraklı, *a.g.e.*, C. VII, s. 242-243.

⁷⁰ Tâhâ, 20/20.

⁷¹ Neml, 27/10.

⁷² Tâhâ, 20/21.

⁷³ Bayraklı, *a.g.e.*, C. XII, s. 242.

⁷⁴ Tâhâ, 20/22-23.

⁷⁵ Bayraklı, *a.g.e.*, C. XII, s. 244.

⁷⁶ Kasas, 28/32.

⁷⁷ Ârâf, 7/108.

dönüşmesi nefsi, elin parlaması ise bilgiyi ifade etmektedir. Bilgi ışıktır, nurdur. Cehalet ise karanlıktır. Firavun ve kavmi, cehaletin karanlığında yaşıyorlardı ve bilgi nuruna ihtiyaçları vardı. Tevhid inancı bilgisi, onlara Hz. Mûsâ'nın eli ile parlamıştır.⁷⁸

Âsânın etkinliği Hz. Mûsâ'nın Firavun ile ilk karşılaşmasının ardından Firavun'un sorduğu "Eğer bir mucize getirdiyse, gerçekten doğru söylüyorsan onu ortaya çıkar."⁷⁹ sorusu ile ortaya çıkmıştır.

Mevlana Hz. Mûsâ'nın âsâsının ejderha iken birden sopa olmasını, gelişim için değişimin şart olmasına örnek gösterir. Beden ejderhaya benzer diyen Mevlana, ruhun onun içine girince sopa haline dönüştüğünü söyler. Ejderha olan âsâyı ruhun manen değiştirip eski haline getireceğine, buradan da ruhu eğitimle besleyerek insanın yumuşayacağına ve mucizevi işler yapabileceğine işaret etmek istemektedir.⁸⁰

Yüce Allah Hz. Mûsâ'ya verdiği mucizeler ve bu mucizeleri kullandığında ortaya çıkan oluşumları göstermek istemektedir. Âsâ ve elin parlaması o devrin toplumunda köklü değişimler meydana getirmiştir. Bu iki mucize ile Firavun'un gücü kırılmış, deniz yarılarak karşı tarafa geçilmiş, Firavun boğulmuş, zalimler helak olmuş, İsrailoğulları özgürlüklerine kavuşmuşlardır.

Hz. Mûsâ'nın âsâsı değişimler meydana getiren, çok amaçlı bir şekilde kullanılan ve önemli buluşların kaynağını teşkil eden bir araçtır.

İsrailoğulları'nın yaşadıkları mucizelerden önemli bir kısmı da Tih çölünde iken gerçekleşmiştir. Bulut ile gölgelenmeleri, su ihtiyaçlarının karşılanması, üzerlerine gökten gıda maddelerinin indirilmesi bunlardandır. Yüce Allah onların bu fizyolojik ihtiyaçlarını temin etmekle daha akılcı düşünmeye, hakikati görmelerine ve kendilerini gerçekleştirmelerine yönlendirmelerini istemektedir. Çölde yaşayan insanlara yapılan bu iyilikler, fiziki şartlar ile psikolojik manevi oluşlar arasında bir bağlantı kurmaktadır. Maddi nimetler vasıtasıyla manevi ürünler almak önemli bir metot olarak takdim edilmektedir. İnsanlar maddi menfaatler peşinde koşarlar ve o menfaatlere tutkulu hale gelebilirler. O zaman onların bu maddi ihtiyaçlarını temin

⁷⁸ Bayraklı, *a.g.e.*, C. VII, s. 249.

⁷⁹ Ârâf, 7/106.

⁸⁰ Usta, Mustafa, *Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi'nin Kurumlaşma ve Ekolleşme Sorunları*, İstanbul, 2001, s.241.

ederek gönüllerini manevi davranışlara ısındırmak mümkün olabilir. Bu ise bir nevi modern psikolojideki şartlı öğrenmeye örnek teşkil etmektedir.⁸¹

“Bizi sihirlemek için ne getirirsen getir biz sana inanacak değiliz.”⁸² diyen Firavun taraftarları, mucizelerin amacının onların Hz. Mûsâ’ya inanmaları olduğunu anlamışlardır. Bütün bu ihtarlar rağmen kalplerdeki bu katılık Firavun ve onun taraftarlarının eğitime imkanının olmadığını göstermektedir. Bunun ana sebebi ise kibir ve büyüklük taslamalarıydı.

B. Tefekkür (Düşündürme)

Din eğitimi düşünen, anlayan, değerlendiren, eleştiren aynı zamanda eleştirilmeye ve farklı düşüncelere açık olan bununla birlikte seçme hakkı ve sorumluluk yeteneğini bilinçli olarak kullanabilen insan yetiştirmeyi temel ilkeleri arasına almaktadır.

Hız. Mûsâ’nın da İsrailoğulları’ndan beklediği ve Yüce Allah’ın gerçekleştirmesini istediği hedef “Hani sizden söz almıştık. Tûr dağına üzerinize yükseltmiş size verdiklerimizi kuvvetlice tutunuz, söyleneni dinleyiniz demiştik.”⁸³ ayetinde de görüldüğü üzere onların öğretilene ciddiyetle sarılmaları ve onun üzerine derinlemesine düşünmeleridir. Çünkü belli kalıplar içerisinde düşüncesini dondurmuş, hayatına anlam veren temel ilke ve değerlerin bilincinde olmayan, dışarıdan empoze edilmiş duygu, düşünce ve davranış kalıplarını olduğu gibi benimseyen insan ile eleştiren ve düşünen insanın, düşünme sürecinde ulaşacağı sonuçlar, çözüm yolları ve kanaatler farklı oluşmaktadır.⁸⁴ Doğru düşünmeye, alışkanlıklar, gelenekler, atalar dini, taklit, zan ve taassup engel olmakta, İsrailoğulları “Biz bunu önceki atalarımızdan duymadık.”⁸⁵ diyerek bunu doğrulamaktadırlar.

Hız. Mûsâ mucizeleri ile Firavun’un karşısına ilk çıktığında onun “Rabb” konusundaki bir dizi sorusuna cevaplar vererek tebliğ faaliyetine başlamış olmakta ve Firavun’a önemli açıklamalar yapmaktadır. Hız. Mûsâ verdiği cevaplarla “Rabb’i” bir sitenin veya topluluğun değil, “Âlemlerin Rabb’i” olarak tanımlamakta ve Firavun’u itikat olarak tartışamayacağı bir sahaya çekmektedir. Bunun üzerine

⁸¹ Bayraklı, *a.g.e.*, C. I, s. 446.

⁸² Ârâf, 7/132.

⁸³ Bakara, 2/93.

⁸⁴ Koç, Ahmet, “Düşünen İnsan Yetiştirmede Din Eğitiminin Rolü”, DEAD, S.VI, İstanbul, 2000, s.76.

⁸⁵ Kasas, 28/26.

Firavun'un tepkisi "Size gönderilen elçi mecnundur."⁸⁶ olmuştur. Hz. Mûsâ ise devamında "Sizin de Rabb'iniz önceki atalarınızın da Rabb'idir. O doğunun, batının, bu ikisi arasındakilerin Rabb'idir. Eğer akıl erdiriyorsanız." demiştir. Firavun "Peki ilk nesillerin durumu nedir?" diye sormuş, Hz. Mûsâ "Onların bilgisi Rabb'im katında bir kitaptadır. Rabb'im ne yanılır ne unuttur. O sizin için yeri döşek yapan, onda yollar açan ve gökten yağmur indirendir."⁸⁷ şeklinde cevap vermiştir.

Hz. Mûsâ yeryüzünü döşek gibi üzerinde kalınabilecek ve sefer edilebilecek tarzda kılan, üzerinde yürünen yollar meydana getiren, semadan yağmur indiren kimsenin Rabb olduğunu belirterek, Firavun'un iddia ettiği rububiyet ve uluhiyetin maddi temellerini yok ettiğini göstermiş ve son derece makul izahlar yapmıştır. Fakat Firavun Hakk'tan yüz çevirerek "Benden başkasını ilah edinirsen seni ve ehlini beraberindekileri hapsedeceğim."⁸⁸ diyerek tartışmayı tehditle bitirmiştir.

Firavun'un "Sizin Rabb'iniz kimdir? Ey Mûsâ." sorusuna Hz. Mûsâ'nın "Rabb'imiz her şeye yaratılış biçimini veren ve sonra doğru yola iletendir."⁸⁹ şeklinde cevap vermiştir. Hz. Mûsâ ile Firavun'un tartışmasına bakarsak üç merhaleden meydana geldiğini görürüz. Birincide, Hz. Mûsâ Firavun'dan yerle gök ve arasındakilere dikkat etmesini istiyor. Bu olmayınca ataları ile Allah'ın ilişkisini belirtiyor. Böylece Allah'ın ezeli olduğu bilgisini vermek istiyor. Bu da yetmeyince doğu ile batının yani her mekanın Allah'ı olduğu bilgisini vermek istiyor. Bu da yeterli olmayınca ispatlamak için âsâsını çıkarıyor. Hz. Mûsâ nazarî bilgi vermesine rağmen yeterli olmayınca zihni eğitmek için deneye başvurmuştur. Görüldüğü gibi ilahi mucizeler Peygamberlere kalbi tatmin için verilmiştir. Ancak imanın bilgi ile desteklenmesi ve duyu organlarının zihin ile birlikte çalıştırılması şarttır.⁹⁰

Ayetlerin gidişatından anlaşıldığı üzere müstağnilik, kibir, şirk ve zulümle kirlenen Firavun'un gönlünün temizlenmesi için aklın çalıştırılması gerekmektedir. Çünkü ancak gönül kirliliğini temizlemek ve akli harekete geçirmekle eğitime kalite kazandırılacaktır. Hz. Mûsâ, insanın yaratılış olgusuna, oradan beslenmesine, eğitilmesine giden bir dizi konuyu Firavun'a anlatırken hedefi, Allah'a ve ahirete, öldükten sonra dirilmeye götürecek olan konuları akıyla anlamasını sağlamaktır.

⁸⁶ Tâhâ, 20/27.

⁸⁷ Tâhâ, 20/53.

⁸⁸ Şuarâ, 26/29.

⁸⁹ Tâhâ, 20/49-50.

⁹⁰ Bayraklı, *İslâm'da Eğitim*, s. 235.

Hiz. Mûsâ "Âlemlerin Rabb'î" konusunu gündeme getirerek Firavun'un Allah olmadığını belirtmekte, bunu ona öğretmektedir. Kendini Hakk ve Rabb olarak tanıtan Firavun'a bu şekilde derse başlaması eğitimciler için önemli bir mesajdır. Hiz. Mûsâ'nın kullandığı "Âlemlerin Rabb'î" ifadesi ve onun açılımı olan "Rabb'imiz her şeyi yaratan sonra ona doğru yolu gösterendir."⁹¹ cevabından Kur'ân-ı Kerîm'de eğitimin "Rabb" kavramı ile ifade edildiğini görmekteyiz. "Rabb" terbiye etmek anlamına gelmektedir. Yani bir şeyi olgunluğa ulaştırıncaya kadar tavırdan tavıra geçirmektir. Rububiyet sıfatı ilahi sıfatların en büyüğüdür. Öyleyse Rabb, terbiyenin bütün vasıflarına sahip en mükemmel terbiyecidir demektir.⁹²

Öyleyse din eğitiminin amacı insanın aklına rehberlik ederek kavramakta zorluk çektiği hususlarda onun tıkanıklığını açarak bilgi alanını ve düşünce dünyasını zenginleştirmektir. Öyleyse eğitim öğrenciyi, düşünen, akıl yürüten ve düşündüğünü ifade edebilen hale getirmelidir. Çünkü ilim sadece okumak ezberlemek değildir. Gerçek manada ilim, fikir ve ilham kaynağı olan zihni belli konularda devamlı hareket ettirmek, dinî, dünyevî, ferdî ve ictimâî hususlarda düşünmekle elde edilebilir. Öğrenciye yakışan da devamlı düşünmek hatta düşünmeyi alışkanlık haline getirmek ve bu uğurda zahmete katlanmaktır.⁹³

Sonuç olarak din eğitimi ve öğretimi yaşadığı hayatın manasını kavrayan, bir mana çerçevesinde ferdî ve toplumsal ilişkilerinde hak ve hürriyetlere saygılı, hayatta karşılaşacağı her türlü probleme sağlıklı çözümler üretebilen, düşünme, anlama, seçme ve değerlendirme bilincine sahip, ilkeli ve dengeli insanın yetişmesine rehberlik etmelidir.

C. Soru – Cevap

Hiz. Mûsâ Tûr dağında iken kavmi buzağıya tapmaya başlamıştı. Bu durumu Yüce Allah Hiz. Mûsâ'ya haber vermişti. Hiz. Mûsâ kavmine döndüğünde "Ey kavmim, Rabb'iniz size güzel bir vaadde bulunmamış mıydı? Aradan geçen zaman size uzun mu geldi, yoksa Rabb'iniz katından üzerinize bir gazap inmesini mi istediniz ki bana olan sözünüzden döndünüz?"⁹⁴ demesi bir liderin toplumdan kısa denebilecek bir zaman ayrı kalmasının onları ne denli etkileyip sapıtmalarına sebep olabileceğinin

⁹¹ Tâhâ, 20/50.

⁹² Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, C.I, İstanbul, 1992, s.64.

⁹³ Bayraktar, a.g.e., s.285.

⁹⁴ Tâhâ, 20/86.

dersini veren bir sorudur. Henüz kişilikleri oturmamış yani eğitimde belli bir aşamaya gelmemiş kişilerin kendi başlarına bırakılamayacağını da bu sorudan anlamaktayız.

İsrailoğulları'nın "bakara" olayında ineğin özelliğini öğrenmek üzere sürekli detaya inerek soru sormaları ise durumlarını daha da zorlaştırmaktan başka bir işe yaramamıştır. İsrailoğulları Hz. Mûsâ'dan ineğin mahiyetini ve yerini öğrenmek istemişlerdir. Allah onlara ineğin ne yaşlı ne körpe olduğunu, ikisi arasında bir vasıfta olduğunu söylemiştir. İkinci merhalede rengini sormuşlar, Allah da sarı renkli, parlak tüylü ve bakanlara neşe veren bir inek olduğunu belirtmiştir. Onlar ineğin ayırıcı vasfı olması gerektiğini söyleyerek işi daha da zorlaştırmışlar, sonuçta Yüce Allah kesmelerini emrettiği ineğin vasıflarını açıkça beyân etmiştir.⁹⁵

Hz. Mûsâ'nın ledünnî ilim sahibi olan kul ile olan yolculuğunda, bilge kulun "Eğer bana tabi olacaksan hiçbir şey hakkında soru sorma." ikazı bizlere, soru sormanın üslûbunu öğretmede yol göstermektedir. Çünkü buradaki soru sormanın öğrenmeden ziyade itirazvari bir karşı çıkış olacağını bilge kul bilmektedir. Nitekim Hz. Mûsâ bütün bu uyarılara rağmen acele ederek ve soru sorarak daha önce tecrübe edilmemiş konularla ilk defa karşılaştığından sabredememiş ve bilge kuldan ayrılmak durumunda kalmıştır. Bilge kul yaşanılacak olayların aslında mutlak soru sormayı gerektirecek türden olaylar olduğunu bilmekte ve öğrencisini uyarmaktadır. Öyleyse öğrencinin hocasının sonra açıklayacağı konular için soru sormaması hocalık talebelik ilişkisinde edep örneğidir.

Şüphesiz bu bilge kulun niyeti Allah'ın kendisine bahşettiği bilgiyi saklamak değildir. O Hz. Mûsâ'ya bu bilginin konuşularak, üzerinde zihni çıkarımlar yapılarak değil, sabırla yaşayarak öğrenileceğini anlatmak istemiştir. Zaten "Soru sorma!" ifadesinin "Ben sana açıklama yapıncaya kadar..." ifadesiyle kayda bağlanması bunu göstermektedir.⁹⁶

Eğitimde öğrenme metotlarından birisi de sorarak öğrenmektir. Öğrenci bilmediğini öğrenme gayesi ile sormalıdır. "Bilmediğinizi bilenlere sorunuz."⁹⁷ buyuran Yüce Allah hem suale teşvik etmiş hem de suali bilen birine yöneltmek gerektiğine işaret etmiştir. Çünkü sual ilmi arttırır ve anlamayı kolaylaştırır. Öyleyse öğrenci kendisine zor gelen, çözemediği bir meseleyi sormaktan, yumuşak ve güzel

⁹⁵ Bakara, 2/68-71.

⁹⁶ Okuyan, Mehmet, "Kur'ân'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası", DEAD, S.XI, İstanbul, 2004, s.25.

⁹⁷ Nahl, 16/43.

bir ifadeyle sorup öğrenmekten haya etmemelidir. Ancak öğrenci öğretmenine lüzumsuz soru sormamalı, konu dışında yersiz sorular yöneltmemelidir. Aynı zamanda öğrenci öğretmene branşı ile ilgili sorular sormalı, her aklına geleni de sormamalıdır. Öğrenci zamanı gelmeden de soru sormamalıdır. Çünkü öğretmen öğrencinin neyi kavrayacağını bilir ve zamanı gelince açıklar.⁹⁸

Aynı zamanda eğitim öğretimde konu bitene kadar soru sorulmamalıdır. Çünkü orada sorulan sorular daha sonra değinilecek bir konunun önceden anlatılmasına sebep olur ve bu durum o anki konunun işlenişindeki konu bütünlüğünü ve ahengi bozabilir. Bütün bunlardan eğitim ve öğretimde soru sorulmamalıdır sonucu da çıkarılmamalıdır. Çünkü bilge kul muhtemelen Hz. Mûsâ'nın soracağını bildiği konuları açıklayacağını ifade etmiştir.⁹⁹

Allah Teâlâ İsrailoğulları'na birtakım nimetler verdiğini, verdiği nimetlerin hatırlanmasını istediğini söylemekte "İsrailoğulları'na sor, onlara nice ayetler verdik. Kim kendisine geldikten sonra Allah'ın nimetini değiştirirse bilsin ki Allah'ın cezası şiddetlidir."¹⁰⁰ buyurmaktadır. Burada Allah Teâlâ "sor" diyerek soru sormanın önemine işaret etmektedir. Soru sormak öğretim faaliyetinin en önemli metotlarından biridir. İleri safhada öğrenmek için sorulan sorular sorgulama şekline dönüşür. Öğrenmek için soru sorulur, yanlışı ortadan kaldırmak için de sorgulama yapılır. Bir bilginin doğru ve yanlışlığını tespit etmek için düşünceyi harekete geçirmenin ilk basamağı sorgulamaktır. Yüce Allah Hz. Mûsâ'dan, İsrailoğulları'na ayetleri değiştirmelerinin sebebini sormasını istiyor. Çünkü İsrailoğulları'na denizin yarılması, çölde bulutla gölgelendirilmeleri, kudret helvası ve bildircinla beslenmeleri, Tûr dağı ile şereflenmeleri, kölelikten kurtulup hürriyete kavuşturulmaları gibi mucizeler verilmiştir. Nimet insana geldikten sonra onu değiştirmenin, yani Allah'ın insana öğrettiği bilgileri, gönderdiği mesajı değiştirmenin ağır bir cezası vardır.

Eğitim faaliyetinde de genel öğretim yöntemlerinden birisi soru-cevap yöntemidir. Bu yöntem konuların öğrencilere birtakım sorular sorulması ve alınan cevapların eleştirilmesiyle işlenmesidir. Böylece öğretmen öğrencilerin bildikleri şeylerden, onların tecrübelerinden hareket ederek mukayeseler yoluyla onları yeni

⁹⁸ Bayraktar, *a.g.e.*, s.323-325.

⁹⁹ Okuyan, *a.g.m.*, s.26.

¹⁰⁰ Bakara, 2/211.

fikirlerle ulaştırır, düşünceye sevkeder.¹⁰¹ Bu metot öğretmen ve öğrencilerin karşılıklı konuşmasına dayanır. Öğretmen soruyu sorar ve öğrencileri düşünmeye sevkeder. Böylece onların düşünme melekeleri gelişir. Bu yöntem ile sınıf canlı tutulur, öğrenciler hareketlenir. Aynı zamanda sorular bir tekrar ve pekiştirme fonksiyonuna sahiptirler. Öğrenci soru sorarak başkalarına hak verme gibi birtakım sosyal ve ahlaki duyguları geliştirir, ferdi teşebbüs kabiliyeti artar.¹⁰²

Öyleyse öğrencilere sorulan sorunun bir amacı olmalı, öğrenciye ne kazandıracığı düşünülmelidir. Öğrenci öğretmenin yönelttiği sorularla, daha önce gözlem ve tecrübe ile elde ettiği bilgilerin arasında ilişki kurarak, öğretilmek istenen kavram ya da ilkeyi kendisi keşfetmelidir. Öğrencilere soru sorulduktan sonra düşünme payı bırakılmalı, doğru cevap bulduktan sonra bir de öğretmen tarafından tekrar edilmelidir. Cevabı veren öğrencileri düzgün cümle kurmaya yönlendirmeli, cevap yanlış da olsa sonuna kadar dinlemelidir.¹⁰³ Ayrıca soru sormak öğretmende bilgi, maharet ve hazırlık istemektedir. Bu yüzden soru önceden hazırlanmalıdır. Uzun dolambaçlı olmamalı, düşündürücü ve öğretici olmalıdır.¹⁰⁴

D. Gözlem - Deney

"Mûsâ'nın kavmi, arkasından ziyet takılarından, böğürebilen bir buzağı heykeli edindiler. Görmediler mi ki o onlarla ne konuşuyor ne de onlara yol gösteriyor. Onu Tanrı olarak benimsediler ve zalimler oldular."¹⁰⁵ ayetinde Mısırlıların inanç ve tapınmalarının, Tanrı anlayışlarının etkisi altında kalan İsrailoğullarının, hürriyetlerine kavuşunca aynı uygulamayı taklit ettiklerini görmekteyiz. Ayette "Görmüyorlar mıydı?"¹⁰⁶ diye sorulması, onları bir beyin eylemine götürmekte ve gözlem yapmalarını istemek amacını taşımaktadır. Beynin ve aklın çalıştırılması hedef alınarak şirketten nasıl kurtulacaklarının akıl yürütme ve mantığı öğretilmektedir.

Allah Teâlâ "Onun için levhalarda her şeyle ilgili bir öğüt ve her şey hakkında bir açıklama yazdık. Bunlara sıkıca sarıl ve kavmine de buna en güzel şekilde

¹⁰¹ Bilgin, Beyza – Selçuk, Mualla, *a.g.e.*, s.120.

¹⁰² Bayraktar, *a.g.e.*, s.197.

¹⁰³ Öcal, Mustafa, *Din Eğitiminde Metotlar*, Ankara, 1990, s.255.

¹⁰⁴ Bayraktar, *a.g.e.*, s.199.

¹⁰⁵ Ârâf, 7/148.

¹⁰⁶ Tâhâ, 20/89.

uymalarını emret. Size fasıkların yurdunu göstereceğim.”¹⁰⁷ buyurmuştur. Burada Allah Teâlâ İsrailoğulları’nı gözlem yaptırarak eğitmektedir. “Yakında fasıkların yurdunu göstereceğim.”¹⁰⁸ diyerek yoldan çıkmanın neticesinde bir toplumun nasıl çöktüğü gösterilmek istenmekte ve geride kalanları ibret almak için gözlemlene yoluna gidilmesi öğütlenmektedir. Gerçek hayatta da yaşanan olayların sonuçlarını gözlemlenmek en iyi eğitim metotlarından biridir.

Peygamberlerin getirdiği mucizelerin çoğu ilahi deney niteliği taşımaktadır. Bunlar bizlere göre birer mucizedir ancak Allah’a göre deneysel eğitimin bir parçası olmaktadır. Hz. Mûsâ âsânın yeterliliğini bizzat deneyerek görecektir ve bu bilgi ile doyuma ulaşacaktır. Deneysel bilgiye sahip olan kişi insanları doyuma ulaştırabilir ve kaliteli bir değişimi gerçekleştirebilir.¹⁰⁹

Tatmin edilen kalbin doyumu, imanın ötesinde bir merhaleyi ve kaliteyi ifade etmektedir. Kalbin iman etmesi veya iman merhalesine ulaşması insan için yeterli olmayabilir ve o insan imanın ötesini arayabilir. İşte o zaman insana yardımcı olacak ve kalite dünyasına getirecek olan ilahi deney olacaktır. Biz buna deneysel bilgi de diyebiliriz. Öyleyse din eğitimcileri deneysel anlamda bilgiye sahip olamayınca insanları doyuma ulaştıramaz ve doyuma ulaşma gibi kaliteli bir değişimi yakalayamaz.¹¹⁰

Hz. Mûsâ’nın bilge kul ile olan yolculuğu ile ilgili ayetlerden birtakım gözlemlerin yapıldığını görmekteyiz. Bilge kul öğretim faaliyetine gemiyi delmekle başladı. İkincisinde masum bir çocuğu öldürerek görüntü itibarıyla büyük bir günah işlemiş oldu. Üçüncüsünde ise kasaba halkı ile gerçekleşti. Kasabaya geldiklerinde halktan yemek istediler. Ama onlar kendilerini misafir etmekten çekindi. Bilge kul ise orada yıkılmakta olan bir duvarı düzeltti.¹¹¹ Geminin delinmesi, çocuğun öldürülmesi ve nihayet kendilerini misafir edip yemek yedirmeyen halka iyilik yapması şeklindeki uygulama ile eğitim gezisi son bulmuştur.

Hz. Mûsâ sabredemediği uygulamaların, gözlemlerin iç yüzünü öğrenme fırsatını elde etmiş ama bilge kul ile olan beraberliğini de sona erdirmiştir. Öğretim

¹⁰⁷ Ârâf, 7/145.

¹⁰⁸ Ârâf, 7/145.

¹⁰⁹ Bayraklı, Bayraktar, *Kur’ân’da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, İstanbul, 1999, s.126.

¹¹⁰ Bayraklı, *a.g.e.*, s.125.

¹¹¹ Kehf, 18/77.

faaliyetlerinde daha çok gözlem ve deneye başvurulmalıdır. Ledünnî ilim veya rüşd bilgisinin elde edilmesi ancak yaşanılarak ve hayat tecrübesi ile elde edilebilir.¹¹²

Hız. Mûsâ'nın ledünnî ilme sahip kul ile olan yolculuğu da gözlem ve deneye dayanmaktadır. Hız. Mûsâ'nın bu yolculuğu durağan olmayıp, dinamik bir görüntü arzeder. Onlar öğrenimi belli bir yerde değil, yolculuk esnasında ve değişik yerlere gidip farklı tecrübeler yaşayarak gerçekleştirmişlerdir.

İlim tahsili için bir takım engelleri aşmak, dünyevi meşguliyeti azaltmak üzere geçmiş asırlarda öğrenciler genellikle gurbeti seçmişlerdir. İlim tahsil etmek için uzak mesafelere gitmek çok faziletlidir. Hız. Mûsâ ilim almak için bilge kul ile diyar diyar dolaşmıştır. İbn Haldun bu konuda ilim öğrenmek için yapılan yolculukların son derece faydalı olduğunu söylemiştir. Çünkü insanlar bilgi, ahlak ve başkalarından öğrenecekleri meslek ve faziletleri bazen öğretmenlerden dinleyerek ve onların telkinleri ile öğrenirler. Bu şekilde ilmi tahsil etmek için uzun yolculuklar yapmak ve bu sırada da birçok bilgileri elde etme metoduna gözlem ve deney metodu da diyebiliriz. Çünkü bu yolculuklar, öğrencinin görüşünü ve çeşitli bölgelerde yaşayan halkın sosyo-kültürel yapısı hakkındaki bilgisini arttırmaktadır.¹¹³

E. Ödül Ve Ceza

Hız. Mûsâ'nın mucizelerine karşı Firavun sihirbazları çağırmış ve onlardan Hız. Mûsâ'nın sözde sihirlerini etkisiz hale getirmelerini istemişti. Sihirbazlar "Öyle ise muhakkak surette biz de sana aynen onun gibi bir büyü getireceğiz. Eğer üstün olursak bize kesin mükafat var mı?"¹¹⁴ demişlerdi. Böylelikle başarılarına bir karşılık beklediklerini ifade etmişlerdir. Bunu yapmalarının nedeni, zaferin bir karşılığının olmasıdır. Çünkü başarılar ödülle doğru akarlar, onunla beslenirler ve daha büyük başarıya doğru yol alırlar. Bu zafer kazanılırsa Firavun'a yakınlıkları, onlar için büyük bir mükafaat olacaktı. Çünkü devlet başkanına yakınlık onun gözdelerinden olma anlamına gelir ve en önde olan ödüldür.

Sihirbazların Firavun'a yakın olma istekleri ve mükafaat arayışı bir tür sosyal onay ve itibar kazanma meselesiydi. Onlar bunu başarabilirlerse büyük bir saygınlık

¹¹² Bayraklı, C.XII, s.33.

¹¹³ Bayraktar, a.g.e., s.270.

¹¹⁴ Tâhâ, 20/58-59.

kazanacaklarının farkındaydılar. Çünkü yakın olmak insanın doğasında olan bir duygudur, arzu ve tutkudur. Toplu halde yaşamanın altında yatan sebeplerden biri de bu yakınlık duygusudur. Devlet başkanına, öğretmene, işverene, amire yakın olmak ödülünü kazanmak ve dolayısıyla Allah'a yakın olmak insanı mutlu eden amillerdendir.

Bütün bunlarla birlikte Hz. Mûsâ'nın kavmi olan İsrailoğulları'na teşvik için Arz-ı Mukaddes'e girmelerini ve bunun sonucunda başlanacakları ve iyi davranışlara fazlasıyla mükafaat vereceğini belirten Allah Teâlâ, bizlere önemli bir kural öğretmektedir. O da toplumsal hayatın her kesiminde kaliteli iş üreten insanları farklı bir şekilde ödüllendirmek gerektiğidir. İnsanları iyiye ve kaliteye götürecek faaliyetler bu ödüllendirme sayesinde olacaktır.¹¹⁵

Eğitim öğretimde de mükafaatın önemli bir yeri vardır. Mükafaat, çocuk ya da öğrencide iyi hareketlerin tekrarını sağlamak amacıyla uyandırılan bir sevinç duygusudur. Her mükafaat ferde istenilen davranışları yaptırmak için uygulanan özendiricileri, istenilen davranışları yaptığında ise bu davranışın yerleşmesini sağlayan pekiştiricileri içerir. Mükafaat sevgi ve ilgi göstermek, övmek, tebrik etmek, taktir etmek, arzu ve isteklerini yerine getirmek şeklinde manevi olarak verileceği gibi çeşitli armağanlarla maddi olarak da verilebilir.¹¹⁶

Gözden kaçırılmaması gereken ödülün amaç haline gelmesinin engellenmesidir. Dolayısıyla ödül başlangıçta ve ölçülü olarak kullanılmalı, davranışın devamında yerini takdir, olumlu duygular ve teşviğe bırakmalıdır. Çünkü mükafaatın temel esprisi, onun yüce amaçlar için kullanılan bir araç oluşudur. Öğrenci veya çocuk bir gün insanlık basamaklarının yüksek noktalarına çıkması, hiçbir menfaat beklemeden ve korkuya kapılmadan insanlığa ve topluma uygun hareket yapması takdir edildiğinde, bundan zevk almaya başlayacak, olgunlaşacak ve şahsiyet ile karakteri teşekkül edecektir. Bütün bu oluşumlar onda daha çok ve iyi öğrenmeyi, disiplinli davranmayı da teşvik edecektir.¹¹⁷

Yüce Allah'ın Hz. Mûsâ'yı öncelikle Firavun'a gönderip onun uyarılmasını istemesi, kişinin uyarılmadan, bilgilendirilmeden cezalandırılmasının doğru olmayacağını bizlere öğretmektedir. Eğitim öğretimde sonuca ulaşmak için ödüllendirmek kadar cezalandırmak da tabii bir durumdur.

¹¹⁵ Bayraklı, *Kur'ân Tefsiri*, C.I, s.451.

¹¹⁶ Ay, Mehmet Emin, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükafat ve Ceza*, Bursa, 1993, s.20-21.

¹¹⁷ Öcal, *a.g.e.*, s.191.

Ancak İslâm'ın diğer prensiplerinde olduğu gibi ceza prensibinde de insan tabiatına yöneldiğini görüyoruz. İslâm, bilgi, sorumluluk ve ceza arasında bağlantı kurmakta, suça iten sorumluluk üzerinde durmakta, bilgisizlikten doğan suç ile, bilindiği halde işlenen suçlara aynı cezayı uygulamamaktadır.¹¹⁸

"Allah bir kavmi hidayete ulaştırdıktan sonra nelerden sakınacaklarını kendilerine açıklamadıkça onları sapıklıkla sorumlu tutacak değildir."¹¹⁹ İslâm'da sorumluluk bilgi ile doğru orantılı olduğundan, önceden neyin kötü neyin yanlış olduğu bildirilmeden cezalandırılma yoluna gidilmez.

Firavun ve Kârun'a doğru yol gösterilmiş, bu bilgi onlara ulaşmış ancak onlar yollarında ısrar etmiş ve cezalandırılmıştır. "Yemin olsun ki biz Firavun'a mucizelerimizin hepsini gösterdik. Böyle iken o yine mucizelerimizi yalanladı ve Hakk'ı kabulden çekindi."¹²⁰ ayeti buna işaret etmektedir.

Hz. Mûsâ'nın tebliğ süreci içerisinde verdiği cezalardan birisi de İsrailoğulları'nı yoldan çıkararak Sâmirî'ye olmuştur. Hz. Mûsâ Sâmirî'ye "Defol!" diyerek kovulma cezası uygulamıştır. Bu ceza aynı zamanda toplumdan tecrid edilme, soyutlanma cezasıdır.

Yüce Allah Firavun ve halkına tabiat olayları vasıtasıyla ders vermek istemiş ve onlara, bize göre mucize ancak onlara göre afet olan birtakım cezalar vermiştir. "Andolsun ki Firavun'un halkını ders alsınlar diye yıllarca kuraklık ve ürün kıtlığı ile kısıvrak yakaladık."¹²¹ ayeti buna işaret etmektedir. Ayetin sonunda yer alan "Umulur ki ders alırlar" ifadesi cezanın helâki değil ders almayı hedeflediğini göstermektedir. "Bir musibet bin nasihatten evlâdır" sözü gereğince cezalandırmanın eğitici boyutunun olduğunu unutmamak gerekir.

Yüce Allah, peygamberine karşı gelen ve Allah'ın emirlerini dinlemeyen bu isyankar toplumu cezalandırırken, onlara girmeleri istenilen kutsal toprakları "kırk yıl yasaklayarak haram etmiş", buldukları topraklarda başıboş dolaşmalarına karar vermiştir. Yüce Allah'ın kırk yıl boyunca mukaddes olan toprakları onlara haram etmesinin anlamı, mevcut olan neslin ölüp yerine yeni neslin gelmesinin beklentisidir. Bu ceza eğitim çevresini değiştirme cezasıdır. Yeni neslin kırk yaşına gelmesi demek gerekli değişim ve eğitimin yapılacağını, çölün hür havasında

¹¹⁸ Bayraklı, *İslâm'da Eğitim*, s.169.

¹¹⁹ Tevbe, 9/115.

¹²⁰ Tâhâ, 20/56.

¹²¹ Ârâf, 7/130.

büyüyen neslin daha bağımsız ve insiyatif kullanmada daha cesur olacağını ifade etmektedir.¹²² Sonuç olarak bu kırk yıl içerisinde şiddetli hükümlere boyun eğmeyen, kahr ve zulmün ne olduğunu bilmeyen yeni bir nesil türemiştir.

Öyleyse cezanın gayesinin eğitmek olduğu unutulmamalıdır. Verilen cezalarda öncelikle adil olunmalı, mutedil ve ölçülü bir şekilde verilmelidir.¹²³ Ayrıca verilen cezanın onur kırıcı, acıtıcı ve şahsiyeti zedeleyici olmaması, ıslah edici özelliğe sahip olması gerekmektedir.

F. Yumuşak Davranma

Allah Teâlâ Hz. Mûsâ ve Hârûn'a "Firavun'a gidin, doğrusu o azmıştır."¹²⁴ ayetiyle tebliğ görevine halkı yöneten ve azgınlık yapan kişi olan Firavun'dan başlamaları gerektiğini emretmektedir. Yüce Allah nasıl başlamaları gerektiğini ise "Ona yumuşak söz söyleyin belki düşünür de saygı duyar (aklına başına toplamış olur)"¹²⁵ buyurarak bizlere eğitim ve öğretimle ilgili çok önemli bir metot ve ilkeyi de öğretmektedir.

Din eğitiminde yüksek duyguların kazanılmasında önemli yeri olan ince duyguların elde edilmesi, önemli ölçüde iyi davranışlar sonucu oluşan kalbin kazandığı durumlara bağlıdır. Tatlı söz ve zarif davranış herkes tarafından dinlenirken kaba insan herkes tarafından dışlanır.¹²⁶

Hız. Mûsâ'nın Firavun'a yumuşak söz söylemesi ile katı kalplerin yumuşayacağı, inkarın tasdiğe, itirazın tasvibe, kinin sevgiye dönüşebileceği bildirilmektedir.¹²⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de "Allah'ın rahmetinden dolayı Ey Muhammed! Sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı kalpli olsaydın şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi..."¹²⁸ buyurularak yumuşak sözün düşündürücü ve insanları bir araya getirici, toplayıcı bir vasfı bulunduğu bildirilmektedir. Bu tip davranış güzel ahlakın da gereğidir. Allah Teâlâ bundan dolayı nefrete, kine, düşmanlığa, kalplerin

¹²² Bayraklı, *Kur'ân Tefsiri*, C.V, s.525.

¹²³ Kanad, H. Fikret, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, İstanbul, 1976, s.106.

¹²⁴ Tâhâ, 20/43.

¹²⁵ Tâhâ, 20/44.

¹²⁶ Başgil, Ali Fuad, *Gençlerle Başbaşa*, İstanbul, 1997, s.68.

¹²⁷ Dodurgalı, *a.g.e.*, s.88.

¹²⁸ Âl-i İmran, 3/159.

katılaşmasına sebep olacak kaba davranışı yasaklamış ve insanlara yumuşak davranmayı bir yöntem ve ilke olarak öne çıkarmıştır.

Yumuşak söz söyleme, peygamberlik ilkesinin gereği olarak Resûlullah'ta da tezahür etmiştir. Bu konuda "Muhakkak ki Allah Refik'tir ve sertlikten dolayı vermediğini yumuşaklık sebebiyle verir."¹²⁹ buyuran Allah elçisi, bizlere anlayışlı davranma, kolaylık gösterme ve yumuşak davranışla şahsiyetinde bütünlük geliştirerek, kendimizi ve diğer insanları anlama yolunda ilerlememizi istemektedir.

Hız. Mûsâ'nın Firavun'a yumuşak söz söylemesi, azgınlığı, zulmü ortadan kaldıracak, insana, insan olma onurunu öne çıkartacak bir güç olduğunu ispatlayacaktır. Yumuşak söz düşünceyi harekete geçirecek, düşünce ise azgınlıkla mücadele edecektir. Öyleyse zulme dönüşen siyasi gücün uygulamaları ancak eğitim ile mücadele edilerek giderilebilir. Önemli olan zulmü meydana getirenin iç aleminde manevi bir devrim oluşturan yumuşak söz ile davranış göstermek ve akli harekete geçirerek düşünmesini temin etmektir. Böylece muhatabın konuya saygı duyması mümkün olacaktır. Öte yandan, her Kur'ânî anlatım, değişmeyen bir gerçeği ortaya çıkarmak yahut insan davranışlarıyla ilgili evrensel bir ilkeye açıklık getirmek amacını taşıdığına göre, Allah'ın Hız. Mûsâ'ya belirli bir günahkar için yönelttiği "Yumuşak ılımlı bir tarzda konuş, aklını başına toplaması için fırsatı olsun." emri bütün çağlar için ve ihtidâya vesile olabilecek bütün tebliğ çabaları için geçerli olmaktadır.¹³⁰

Eğitim öğretimde de eğitimci bir konuyu anlatıp bir fikri irdelerken bu ikisini hedef almalı ve yumuşak bir üslûp kullanılmalıdır. Sert ve kaba söz insandaki düşünme kapasitesini, saygı duyma yeteneğini öldürmektedir.

Ayrıca eğitimci anlatacağı şeyleri yumuşak bir söz yani "kavl-i leyyin" ile anlatacak ve bunu aslî özelliği haline getirerek duygu ve düşüncesiyle bütünleştirecek ki etkili olsun. Öyleyse aslolan, yumuşak sözlü olmayı eğitimin ilkesi haline getirmektir. Aynı zamanda yüce Allah, Firavun'a iki kişi olarak gidilmesini isteyerek bazı işlerin, durumlarına göre kollektif yapılmasının daha etkili olabileceğini ve sonuçta etkin olacağını bizlere öğretmektedir.

Eğitimci de aynı bu şekilde öğrencilerine evrensel manada yumuşak konuşmalı, öğretimini bu şekilde uygulamalıdır. Öğrencinin yaptığı işleri taktir, onda

¹²⁹ Buhari, Ebû Abdillâh, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, C.I, İstanbul, 1979, s.482.

¹³⁰ Esed, *a.g.e.*, s.527.

ince duyguların gelişmesine sebep olacaktır. Onlar yaptıkları işlerin ve davranışların beğenildiğini gördüklerinde kendilerine ve başkalarına saygıları artacaktır. Böylece daha güzele yönelecekler. Aşağılanan, beğenilmeyen çocukların karakterleri daha hırçın olup kendilerine ve tabiata karşı sertleşebilirler. Aynı zamanda çocuklara bir iş yaptırırken zorla emrederek değil rica ile, işbirliği ile, güzellikle yaptırmalı ve iş yapıldıktan sonra teşekkür edilmelidir.¹³¹

İslâm eğitimcileri de merhametsiz öğretmenleri şiddetle reddederken öğrenciye şefkat gösterilmesini tavsiye eder.¹³² Sevgi ve şefkat merhameti, merhamet ise hoşgörü ve anlayışı beraberinde getirmektedir.

Burada eğitici ile eğitilen arasında kurulması gereken ve eğitim açısından vazgeçilmez şart olarak görülen eğitim ilişkilerinin temel noktası vurgulanmaktadır. Eğitsel ilişkiler iki tarafın birbirini dost olarak görmesine bağlı olarak tesis edilir. Bunu sağlamanın temel fonksiyonu eğiticinin karşısındaki öğrenciye yumuşak davranması, hatasını olgunlukla karşılaması, öğüt verirken sakın bir üslûp kullanması ve bunun karşılığında öğrenciye düşünme yeteneği kazandırması, karşılığında ise saygı görmesidir.

Netice olarak Hz. Mûsâ'nın bir zorba olan Firavun'u eğitme olayında yumuşak davranma metodu, günümüzde ve geçmişte alimler tarafından ve eğitimciler tarafından savunulmuştur. Böylece eğitimde yumuşak davranma, bizler için eğitimin evrensel ve temel bir ilkesi olarak ortaya çıkmaktadır.

¹³¹ Çamdibi, *a.g.e.*, s.125.

¹³² Ay, Mehmet Emin, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, İstanbul, 1997, s.46.

SONUÇ

Din eğitiminin amacı, Yüce Yaratıcı'nın hedeflediği doğrultuda ve yaratıcısının uyguladığı ilke ve yöntemlerle, onuruna ve şahsiyetine yaraşır bir ahlakı insana kazandırmaktır.

Yüce Yaratıcı insanı eğitirken, ilk insanın varlığıyla beraber ona vahiy göndermiştir. Daha sonra aralarından model kişilikler seçerek, onları eğitmekle görevlendirmiştir. Şüphesiz Kur'ân-ı Kerim, insanlık tarihini içinde barındıran özelliğiyle, günümüz din eğitimcileri için yegâne kaynaktır. Kur'ân-ı Kerim'deki kıssalar da insanlığa sunulan model şahsiyetlerin hayat hikayelerini, mücadelelerini ve eğitim yöntemlerini insanlığa öğreten Kur'ân pasajlarıdır.

Eğitimde "kıssa ile eğitim" ve "model gösterme" yöntemi son derece etkili ve önemli bir yöntemdir. Çünkü mücerred sözler insana fazla tesir etmez. Ancak insan "güzel bir örnek" karşısında kaldığında, hayranlık duyguları harekete geçer ve onu yapmaya gayret eder. Özellikle çocuklar bu konuda daha dikkatlidirler, düşünmeden dinler, gözlemler, sonrasında da onu taklit ederler.

Bu açıdan Kur'ân-ı Kerim'deki kıssalar, model kişilikleri sunmaları bakımından son derece etkili ve eğiticidirler.

Kur'ân-ı Kerim'de kıssası anlatılan peygamberlerden biri de Hz. Mûsâ'dır. Hz. Mûsâ'nın kıssası hem hacim hem de içerik bakımından diğerlerinden daha fazla yer tutması yönüyle insanlığa pek çok konuda yol göstermektedir.

Hz.Mûsâ'nın İsrailoğulları'na uyguladığı şey, bir din eğitimi programıdır. Bu programda farklı ortamlar, farklı kişiler, farklı yöntemler ve farklı psikolojik durumlar yer almaktadır. Böylece bir eğitimci için oldukça fazla malzeme kullanıldığı görülmekte ve bu yönüyle Hz. Mûsâ kıssası, diğer kıssalardan öne çıkmaktadır.

Hız.Mûsâ, eğitim faaliyetinde bir taraftan Firavun ve ahaliyle, öte yandan köle zihniyeti içerisinde ezilmiş olan İsrailoğulları ile mücadele etmektedir. Öyle ki, hâdiseleri maddeci bir anlayış ile ele alan, hürriyetleri ellerinden alınmış ve her şeyi kabullenir olmuş İsrailoğulları'na gerekli dinamizmi vermek, onlara, Firavun'la ve onun Tanrı tanımaz anlayışıyla mücadele etmek için gerekli iman şuurunu aşlamak, onlarla mücadele usullerini öğretmek, Hz. Musa'nın en temel görevi olmuştur.

Bu kıssa ile ezilmiş, yozlaşmış ve şahsiyetini kaybetmiş bir toplumun eğitime güçlüklerini ve eğitime yöntemlerini bir arada görüp öğrenmekteyiz. Aynı zamanda kişiliklerini kaybeden toplumların, insanı, maddeyi ve hevasını tanrılaştırdıklarını görmekteyiz. Dolayısıyla din eğitiminin temel görevi, insanı bu sahte fikirlerden kurtarıp ona insan olma onurunu kazandırmak olmalıdır.

Allah Teâlâ, Hz. Mûsâ'yı Firavun'un sarayında büyüterek, köle ruhlu bir insanın liderlik yapamayacağını bizlere öğretmekte, eğitimin yapıldığı ortamın, eğitilen kişinin psikolojisinde etkin bir rolünün olduğunu göstermektedir.

Firavun'un Hz. Mûsâ'ya olan düşmanlığının, Allah tarafından Hz. Mûsâ'ya karşı kalbinin ısındırılarak bu sevgi sayesinde ortadan kaldırıldığını görmekteyiz. Dolayısıyla "sevgi"nin düşmanlıkları ortadan kaldıran çok güçlü bir duygu olduğunu öğrenmekteyiz.

Değişimin ve gelişimin önündeki en büyük engellerden biri de sahip olunan gelenek ve âdetlerdir. Bu yüzden eğitimde öncelikle zihniyet değişiminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Çünkü gelenekler ve âdetler insanların özgürce düşünmelerini ve iradelerini serbestçe kullanmalarını engellemektedir.

Din eğitiminde "örnek olay incelemesi" olarak bilinen "kıssa yoluyla eğitim" yöntemi ihmal edilmemeli hatta bu yönteme daha çok yer verilmelidir. Ancak eğitilenlerin eğitim ve algılama düzeyleri göz önünde bulundurularak, uygun olan kıssaların seçilmesinde son derece titizlik gösterilmelidir.

Kıssalardan her seviyedeki insanın eğitimi için faydalanmak mümkündür. Günümüz yaygın eğitiminin önemli bir kısmını oluşturan görsel ve işitsel araçların, insanların, özellikle de yetişmekte olan ergenlik çağındaki gençlerin üzerinde ne kadar etkili olduğu gözlemlenmektedir. Öyle ki dizilerdeki karakterlerin, model kişilikler olarak gençlerin kahramanlarını oluşturdukları fark edilmektedir.

O halde çocukluğundan gençliğine, gençliğinden yetişkinliğine kadar bir aksiyon ve mücadele karakteri olan Hz. Mûsâ'nın eğitimde model kişilik olarak kullanılması, iyi modeller oluşturma ve sunma düşüncesine katkıda bulunacaktır. Buna paralel olarak Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Yusuf, Hz. İsa, Hz. Meryem, Hz.

Muhammed gibi büyük şahsiyetler, yaşamları ve karakterleriyle din eğitiminde kullanılacak modellere verilebilecek en güzel örneklerdendir.

Hz.Mûsâ'nın İsrailoğulları'ndan beklediği, hedef öğretilere ciddiyetle sarılmaları ve onların üzerinde derinlemesine düşünmeleri idi. Öyleyse din eğitimi, düşünen, anlayan, değerlendiren, eleştiren ve farklı düşüncelere açık olan insan yetiştirmeyi hedef almalıdır.

Hz. Mûsâ kıssasında ön plana çıkan ilkelerin ve bu ilkelerin kazandırılmasında izlenen yöntemlerin, din eğitiminde istenen hedefin gerçekleştirilmesinde önemli ve öncelikli bir yere sahip olduğunu vurgulamaktayız.

Toplumun geleceği olan genç nesillerin dinî eğitiminde, kendilerine model oluşturacak karakterleri sunan kıssalardan, özellikle de Kur'ân kıssalarından faydalanılmalı, bu vesileyle gençler Kur'ân'la buluşturulmalıdır. Böylece okuyan, anlayan, düşünen ve sorgulayan, dolayısıyla geleceğe yön verebilecek kişilik ve karakterde nesiller yetişebilecektir.

Netice olarak şunu söylemek mümkündür. Kur'ân'ın temel hedefi neyse, genelde kıssaların, özelde de Hz. Mûsâ kıssası'nın hedefi aynıdır. Bu hedef, insanın her yönüyle eğitilmesidir. Hz. Mûsâ kıssası da Hz. Mûsâ ve İsrailoğulları'nın şahsında insanlığı eğitmektedir. İnsanlığın, bu zorlu ve uzun mücadelesinde yalnız olmadığını, tek başına bırakılmadığını tekrar tekrar hatırlatmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akinci, Adem, *Din Öğretiminde Örnek Olay İncelemesi Yöntemi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Şanlıurfa, 1996.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul, 1994.
- Ateş, Bünyamin, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul, 1987.
- Ay, Mehmet Emin, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, İstanbul, 1997.
- _____, *Çocuklarımıza Allah'ı Nasıl Anlatalım*, İstanbul 1998.
- _____, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Mükafat ve Ceza*, Bursa, 1993.
- Aydın, Mehmet Zeki, *Eğitimde Sevgi, Din Öğretimi Dergisi*, Ankara, 1991.
- Ayhan, Halis, *Eğitim Bilimine Giriş*, İstanbul, 1995.
- Başaran, İbrahim Ethem, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara, 1978.
- Başgil, Ali Fuad, *Gençlerle Başbaşa*, İstanbul, 1997.
- Başkurt, İrfan, *"İslam Eğitimi Dair Bazı Temel İlkeler"*, DEAD (Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi), İstanbul, 2002.
- Baymur, Feriha, *Yeni Doğmuş Çocuk ve Süt Çağında Eğitim*, İstanbul, 1992.
- Bayraklı, Bayrakta, r *İslam'da Eğitim*, İstanbul, 1989.
- _____, *Kurân Tefsiri*, İstanbul, 2003, C. I, V, VII, XII.
- _____, *Kurân'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları*, İstanbul, 1999.
- _____, *Mukayeseli Eğitim Sistemleri Felsefeleri*, İstanbul, 1999.
- Bayraktar, Faruk, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, İstanbul, 1994.
- Bilgin, Beyza, Selçuk, Mualla, *Din Öğretimi*, Ankara 1999.

- Buhari, Ebû Abdillâh, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, C.I, İstanbul, 1979.
- Buscaglia, Leo, *Yaşamak, Sevmek ve Öğrenmek*, çev., Nesrin Kasap, İstanbul 1989.
- Çamdibi, H. Mahmut, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, İstanbul, 1994.
- Dodurgalı, Abdurrahman, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlke ve Yöntemler*, İstanbul, 1999.
- Esed, Muhammed, *Kurân Mesajı*, İstanbul, 2002.
- Görgün, Tahsin, *"Müzakerelere Cevap"*, IV. Kur'ân Sempozyumu, Ankara, 1988.
- Gündüz, Turgay, *İslam, Gençlik ve Din Eğitimi*, İstanbul, 2003.
- Işık (Bulut), Nadiye, *Kurân'daki Kıssaların Pedagojik Değeri (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Bursa, 2001.
- İbn Manzur, Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, ts., C.VII.
- Kanad, H. Fikret, *Ailede Çocuk Terbiyesi*, İstanbul, 1976.
- Kaptan, Saim, *Bilimsel Araştırma Teknikleri ve İstatistik Yöntemleri*, Ankara 1983.
- Kara, Necati, *Kurân'a Göre Hz. Mûsâ, Firavun ve Yahudiler*, İstanbul 1991.
- Kaya, Remzi, *Kur'ân-ı Kerîm Kıssaları Ve Düşündürdükleri*, UÜİFD (Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi), Bursa, 2002, S.2, c.11.
- Keskin Tunç, Betül, *Din Eğitimi Sürecinde Hz. Mûsâ'nın Yeri, M.Ü.İ.F., S.B.E., F.D.B., (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, İstanbul, 2004.
- Kılavuz, M. Akif, *Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi: İHL ve GL Öğrencileri Arasında Karşılaştırmalı Bir Araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*, Bursa, 1993.
- Koç, Ahmet, *"Düşünen İnsan Yetiştirmede Din Eğitiminin Rolü"*, DEAD (Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi), S.VI, İstanbul, 2000.
- Kutub, Seyyid, *Kur'ân'da Edebî Tasvir*, Trc. Süleyman Ateş, İstanbul 1967.
- Küçük, Abdurrahman, Tümer, Günay, *Dinler Tarihi*, Ankara, 1993.
- Okuyan, Mehmet, *"Kurân'da Gizemli Bir Yolculuğun Kıssası"*, DEAD (Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi), S.XI, İstanbul, 2004.
- Öcal, Mustafa , *Din Eğitiminde Metotlar*, Ankara, 1990.
- Özbek, Abdullah, *Kurân'da Tevhid Eğitimi*, Konya, 1996.
- Râğıb İsfehânî, *El-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Beyrut, ts.

- Razon, Norma, *Çalışan Anne ve Çocuk*, İstanbul, 1983.
- Sayı, Ali, *Firavun, Haman ve Karun Karşısında Hz. Mûsâ*, İstanbul, 1992.
- Sicistânî, Süleyman b. el-Eş'âs, *es-Sünen Ebu Davud*, Edeb, 23.
- Sönmezsoy, Selahattin, "İletişim Açısından Kur'ân Kıssaları", 4. Kurân Haftası Kur'ân Sempozyumu, Ankara 1998.
- Şeybe, Abdülkadir, *Çağdaş Dünya Dinleri ve Mezhepleri*, İstanbul, 1995.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyâtî'l-Kurân*, C. 1, Mısır, 1954.
- Usta, Mustafa, *Divan-ı Kebir'de Mevlana'nın Eğitim Görüşü*, İstanbul, 1995.
- _____, *Türkiye'de Yüksek Din Eğitimi'nin Kurumlaşma ve Ekolleşme Sorunları*, İstanbul, 2001.
- Ünal, Halit, "Kıssa", *İslâm Ansiklopedisi*, Şamil Yay., C.3.
- Yavuzer, Haluk, *Ana-Baba ve Çocuk*, İstanbul, 1997.
- _____, *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul 1998.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, C.I, IV İstanbul, 1992.
- Yıldırım, Suat, "Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar", AÜİİFD (Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi), S.3, Ankara 1979.
- Zernûcî, Burhaneddin, *Tâlimü'l-Muteallim*, trc: Y. Vehbi Yavuz, İstanbul, 1989.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı	: Dörtyol - 1971		
Öğr. Gördüğü Kurumlar	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	: 1987	1991	İstanbul İ. H. L.
Lisans	: 1991	1996	U.Ü.İ.F.
Yüksek Lisans	: 1996		U.Ü.S.B.E.
Doktora	: -		-
Medenî Durum	: Evli		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi	: Arapça (Orta) İngilizce (Orta)		
Çalıştığı Kurum(lar)	Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Çalışılan Kurumun Adı	
	1. 1998	2006	F. Altay İlköğretim Okulu
	2. 2006	2007	Payas E. M. L.
	3. 2007	Hürriyet A.T.L. ve E.M.L.
Yurtdışı Görevleri	: -		
Kullandığı Burslar	: -		
Aldığı Ödüller	: -		
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar	: -		
Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri	: -		
Yurt İçi ve Yurt Dışında Katıldığı Projeler	: -		
Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar	: -		
Yayımlanan Çalışmalar	: -		
Diğer	: -		

09.02.2010

Ahmet ATIM